

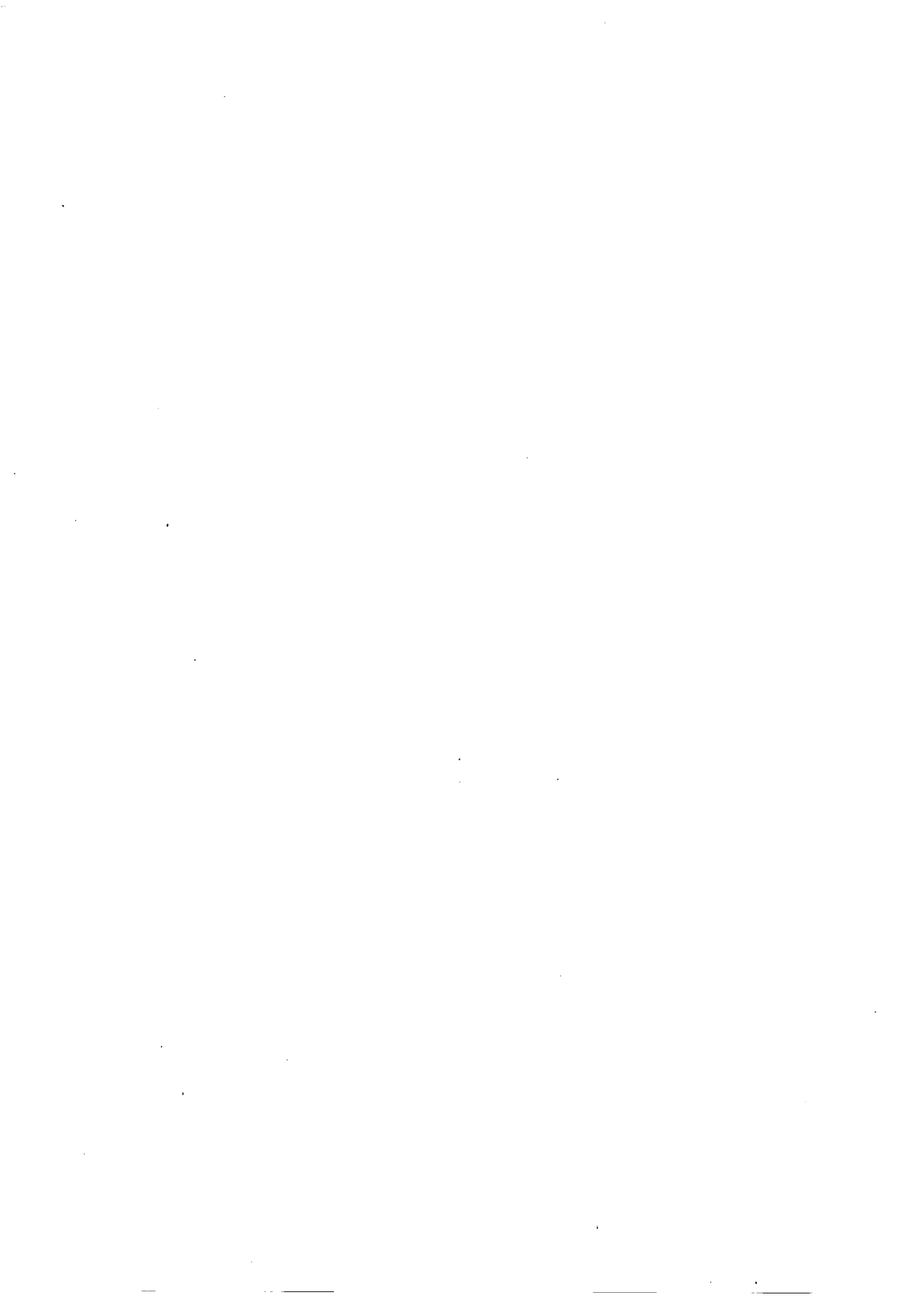
— F 667

KERESZTÉNY MAGVETŐ

83. ÉVFOLYAM 1. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1977

KERESZTÉNY MAGVETŐ F 667

1. szám

1977

83. évfolyam

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos	
Újesztendői üzenet	3
„Mutasd meg nékem a te hitedet a te cselekedeteidből“	4
A román parasztság 1907-es felkelése	5
Dr. Kovács Lajos	
Püspöki jelentés az Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa 1976. december 4-i ülésére	7

TANULMÁNYOK

Dr. Borbély István	
Az imádság	16
Lőrinczi László	
Így olvassuk a Bibliát	23
Nyitrai Mózes	
Hogyan készülök a vasárnapi szolgálatomra?	25
Dr. Molnár István	
Az énlaki unitárius műemlék-templom 1976. évi javítása	31

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Dr. Kovács Lajos	
Lelkészavató beszéd	40
Dr. Donald Szánthó Harrington	
Mikor jön el a Messiás?	44
Székely László	
A sorvadt kezű ember	50
Pataki András	
Az élet kenyere	53

Fekete Dezső	
Hol vagy, Ádám?	56
Keresztes Sándor	
A mi helyünk	59
Jakab Dénes	
A földnek porából	61
EGYHÁZI ÉLET	64
HÍREK	67
KÖNYVSZEMLE	69

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca,
Lenin út 9. Telefon: 1 46 09.

Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő),
dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szer-
kesztők) és Sebe Ferenc

DR. KOVÁCS LAJOS

ÚJESZTENDŐI ÜZENET

A 90. Zsoltár írója szerint „a mi esztendeink napjai gyorsan továtűnnek, mintha repülnének“. Valóban, úgy tűnik, mintha csak tegnap lett volna, amikor ezelőtt egy esztendővel újév reggelén egymásnak boldog újesztendőt kívántunk. És ime, gondviselő Istenünk jóvoltából egy újabb év első reggelére virradtunk.

A továtűnt esztendő és az új év fordulóján mérleget készít a felelősségteljes munkát betöltő vezető és az egyszerű munkás egyaránt. Minden egyén és minden közösség a maga módján számot vet a felmutatható eredményekkel és azzal, amit megtenni elmulasztott; ugyanakkor egyéni vagy közösségi viszonylatában tervet készít az új esztendő feladatainak sikeres teljesítésére.

Mi is mint egyház beletartozunk a társadalom nagy életközösségébe. Nekünk is számot kell adnunk Istenünk, önmagunk és a világ előtt arról, hogy a jézusi örömmüzenet mindig időszerű sugallatát miképpen tudtuk a gyakorlatban megvalósítani az elmúlt évben és miképpen gondoljuk annak munkálását az 1977. esztendőben.

Újév reggelén újra ráeszmélünk arra, hogy Istentől függött életünk a múltban és Isten akarata szerint fog alakulni a beköszöntött újesztendőben is. Ezért számadástételünket és tervkészítésünket elsősorban Isten felé fordított tekintettel végezzük. Mint gyarló, de lelki újjászületésre újból és újból kész jézustanítványok, magunkbaszállással, de ugyanakkor bizakodó lélekkel közelítünk Istenünkhöz, gondviselő Atyánkhoz. Számadástételünk lényegében hálaadás és köszönet, újévi tervkészítésünk pedig buzgó kérés, őszinte fohász életünk és halálunk Urához, örökkévaló Istenünkhöz.

Újlesztendő reggelén hangzik felénk a Jézus szellemében megfogant tanítás, amit Pál apostolnak római fogságából a filippibeli gyülekezet tagjaihoz küldött levelében olvashatunk: „Nem mondom, hogy már elértem volna a célt, vagy hogy már tökéletes volnék, hanem igyekszem, hogy azt elérjem“ (Fil 3, 12).

Az unitárius egyház megalapítása óta mind a mai napig a nagy cél, a tökéletesedés, az eszményi világ, Istenországa felé törekedett; mint az állandó szellemi, lelki és anyagi fejlődés, a szüntelen újjászületés hirdetője minden időben fáklyahordozóként az élen szeretett járni. Nem érte el ugyan a célt, de igyekezett azt megközelíteni.

Elődeink, atyáink és anyáink több mint négy évszázad változásaiban és küzdelmeiben hűségesen őrizték az evangélium parancsolatait, melyek

az egyházalapítónk, Dávid Ferenc nyomdokain járó, sok lánglelkű világi és egyházi személyiség lelkében újra meg újra megfogalmazódtak, és amelyek ma is tisztán, világosan meghatározzák az Istenben hívő, magasrendű erkölcsi színvonalon álló unitárius ember magatartását.

Előttünk áll egy esztendő, mint egy fehér lap, amelyre mátol kezdve az év utolsó estéjéig Isten és az élet fogják feljegyezni mindazt, ami ma még ismeretlen előttünk. Az év első napján tele vagyunk bizakodással és jó reménységgel, mert diadalmas hittel hiszünk Istenben, gondviselő Atyánkban. Hisszük, hogy becsületes kötelességteljesítésünk és áhítatos, lélekszerinti imádkozásunk nyomán ebben az évben is áradni fog reánk, mindannyiunkra Isten védő, oltalmazó gondviselése, áldásának újjáteremtő ereje és melege. Hisszük, hogy Jézus szellemében gondolkozva és cselekedve, legfőbb erkölcsi parancsolatait hirdetve és gyarló erőnkkel gyakorolva, a szeretet élettörvényét valósággá magasztosítani próbálva, egyszóval az eszményi világ, az Istenországa megvalósulásáért szívvel-leléssel munkálkodva, szebbé és gazdagabbá tehetjük a magunk, szűkebb családjunk, a nagy család, unitárius lélek- és szeretetközösségünk és hazánk életét ennek az esztendőnek a folyamán is.

Kérem a gondviselő Istent, minden áldásnak adóját, hogy áldja meg az 1977. esztendőben is egyházunkat, legfőbb testületünk, az Egyházi Főtanács világi és egyházi vezetőit és tagjait, espereseinket, lelkészeinket, énekvezéreinket, gondnokainkat, keblitanácsosainkat és minden egyes hívünket; adjon mindannyiunknak elég testi és lelki erőt, hitet, buzgóságot, kitartást, hivatástudatot és felelősségérzetet, hogy az evangélium minden idők jézustanítványaihoz szóló tanításaira áhítatos lélekkel figyelve, öntudatos lelkülettel dolgozva és áhítatos érzések között imádkozva, egy lépéssel közelebb juthassunk a magasztos célhoz, a tökéletesedéshez és munkálhassuk hazánk, Szocialista Köztársaságunk s benne az egész nép és az összes egyházak mellett a mi egyházunk és híveink javát, gyarapodását, fejlődését, boldogulását.

A gondviselő Isten áldása nyugodjék meg mindannyiunkon és adjon boldog újesztendőt.

„MUTASD MEG NÉKEM A TE HITEDET A TE CSELEKEDETEIDBŐL“

Kedves atyámfiai, szeretett híveim! Nehéz szavakba foglalnunk még tört részét is annak, ami egy hete tépi, mardossa szívünket. Március 4-én hazánk népe szomorú történelmi pillanatot élt át. Néhány perc alatt ipari és kereskedelmi vállalatok, intézmények, templomok, családi otthonok omlottak össze vagy szenvedtek óriási veszteségeket. Ami pedig a legmegdöbbentőbb, a vad, pusztító földrengés több száz emberáldozatot is követelt.

Az evangélium szavai szerint „együtt sírunk a sírókkal“, a szereteteiket elveszített szülőkkel, gyermekekkel, testvérekkel, jóbarátokkal, munkatársakkal; egyszóval siratjuk a tőlünk váratlanul elszakadt honfitársainkat. Drága emléküket lelkünk mélyén kegyelettel őrizzük.

A fájdalmas veszteség és keserű gyász azonban végképpen meg nem törhet minket. Bár tudjuk, hogy „Isten utai nem a mi utaink, Isten gondolatai nem a mi gondolataink“, mégis mulandó, véges voltunkban hitünket és reménykedésünket ezekben a megpróbáló napokban is gondviselő Istenünkbe vetjük. Ez a rendíthetetlen, legyőzhetetlen hit és bizalom újra talpra állít és kiformalja bennünk a magasrendű embert, a segítség után áhítozókhöz simogató gondoskodással lehajló szamaritanust, a testvéri szeretet evangéliumi parancsát öntudatos lélekkel cselekvő jézustanítványt.

Hozzátok, mai jézustanítványokhoz hangzik sürgető üzenetem és kérésem: ti mindnyájan velünk együtt tegyetek szent tanúbizonyságot arról, hogy mint hazánk előmenetelét szíveteken hordozó, hűséges állampolgárok, mint hívő keresztények és öntudatos unitáriusok segítségére siettek azoknak, akiknek segítségre ma olyan parancsoló szükségük van. Ne csak a feleslegesből adjatok, hanem úgy nyújtsátok segítségeteket hazánk áldott közössége felé, hogy az lélek szerinti, erőtökhöz valóban méltó, igazi áldozat legyen. Ezért a mindenik CEC. egységnél működő „1977 sz. földrengés károsultak megsegélyezése — Cont 1977 Ajutorare Sinistrați Cutremur — számlára“ fizessétek be mielőbb azt az összeget, amellyel hazánkat ezekben a nehéz órákban segíteni óhajtjátok. És ne legyen közületek egy se, aki ez áldozathozatalból közömbös lélekkel kivonja magát.

Isten áldása legyen adakozó hiveinken, országunk vezetőin, minden állampolgárán és Szocialista Köztársaságunkon.

Atyafiságos üdvözlettel és fópásztori szeretettel:

Dr. KOVÁCS LAJOS
püspök

A ROMÁN PARASZTSÁG 1907-ES FELKELÉSE

Hetven évvel ezelőtt a társadalmi felszabadulásért vívott évszázados harc egyik jelentős mozzanata rázkódtatta meg az országot. A földnélküli, végtelen nyomorban élő, kiuzsorázott és elnyomott parasztok, miután évtizedeken át hasztalanul kérték csupán azt a kis földet, amin dolgoztak, vagy legalább a földbérleti rendszer szabályozását, 1907 télutóján a maguk kezébe ragadták az igazságtevést. A felkelés döntő okai: az élelemhiány, földhiány, a teljes létbizonytalanság, de leginkább a falusi ember munkáját és szükségleteit kizsákmányoló igazságtalan rendszer.

Az elavult társadalmi viszonyok fő tartópillére és egyben a felkelés célpontja a bojári nagybirtok volt, amely uralta az ország mezőgazdasági rendszerét. Egykorú statisztikák szerint a nagybirtokosok maroknyi csoportja tartotta kezében az összes földterület több mint ötven százalékát, míg az egész parasztságnak kevesebb mint negyven százaléka jutott. A föld további része az állam, az egyház vagy a tőkés társaságok tulajdona volt. A parasztság nagy része vagy egyáltalán nem rendelke-

zett földdel, vagy olyan kis terjedelmű földje volt, amely a megélhetéshez nem volt elegendő. Jellemző, hogy a falusi lakosság több mint harminc százaléka egyetlen helyiségből álló házban, illetve földkunyóban lakott. A földbirtokokon dolgozó parasztokat és családtagjaikat pedig súlyos visszaéléseknek és megaláztatásoknak tette ki nemcsak a tulajdonos vagy a bérlő, hanem az utóbbiakat kiszolgáló hatóságok is, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a csendőrség.

A Botosani megyei Fláminzi községből indult el a parasztfelkelés 1907. február 8-án, és néhány hét alatt kiterjedt az egész országra. A parasztság megtámadta és felégette a bojári kastélyokat s megsemmisítette a mezőgazdasági szerződések irattárait. Az események nemcsak azt tanúsították, hogy a paraszti tömegek harcra keltek súlyos helyzetük megváltoztatásáért, hanem a „Földet akarunk!“ jelszó folytán azt is, hogy történelmi fejlődés szellemében fel kell számolni a földbirtokot és a hozzá kapcsolódó feudális maradványokat.

A munkásosztály és szervezetei a legaktívabban támogatták a parasztságot. Az értelmiség legjobbjai emeltek szót a felkelés érdekében. Ezzel szemben az uralkodó osztályok válasza a parasztok követelésére a puska- és ágyútűz volt. Katonák lőttek a jogaikat követelő parasztokra, de az sem ritka eset, hogy nem lőttek. Megtagadták a parancsot, mert nem akartak apáikra, testvéreikre tüzelni. A kormányzat a felkelést leverte és „helyreállította a közrendet“. A kegyetlen megtorlásban 11 000 paraszt vesztette életét. A holttestek a földbe kerültek, a túlélők a börtönbe, a föld pedig azok kezén maradt, akik eddig is bírták.

Az 1907-es parasztfelkelés a román és az együttélő nemzetiségekhez tartozó parasztok egyik legkeményebb harca volt a századok folyamán. A megmozdulás folytatta a parasztság sorozatos tömegmozgalmainak dicsőséges hagyományait. Nicolae Ceausescu, a politikai nevelés és a szocialista kultúra kongresszusán tartott beszédében, elismeréssel állapította meg, hogy a parasztság népünk évezredes története során a társadalmi haladás alapvető erejeként, a nemzeti függetlenségi törekvések és a nemzeti méltóság hordozójaként jelentkezett. A parasztság viselte az idegen hódítók ellen, a román országok egyesüléséért, az állami függetlenség kivívásáért és az egységes román nemzeti állam megteremtéséért vívott harcok legsúlyosabb terhét.

Az 1907-es felkelés bár vereséggel végződött, mégis egy olyan történelem nyitánya lett, mely a Román Kommunista Párt vezette munkásosztály és parasztság szövetségéhez, az összes demokratikus és haladó erők összefogásához, a köztársaság kikiáltásához és a szocialista forradalom megvalósításaihoz vezetett.

Fláminzi községben pattant ki a felkelés szikrája. Fláminzi neve magyarul azt jelenti, Éhségfalva, Éhezők faluja. Noha régóta megváltoztattak minden vádló, csúfolódó falunevet, ez az egy megmaradt örök emlékeztetőül arra, hogy a század elején még éheztek a román falvak és egyetlen kizsákmányolás nehezedett a föld népére. Fláminzi immár csak nevében a hajdani múlt jelképe. Ez a virágzó, boldog község a román parasztság mai életének méltó jelképe az anyagi gyarapodás, a társadalmi gondoskodás, a művelődés és a jövő távlatai jegyében. Az 1907-es felkelés emléke pedig örökké él a román nép tudatában.

PÜSPÖKI JELENTÉS

az Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa 1976. december 4-i ülésére

1876. augusztus 27—28. napjain, ezelőtt 100 esztendővel tartotta egyházunk Árkoson azt a Zsinati Főtanácsot, amely Ferencz József kolozsvári lelkészt püspöknek választotta. Ez a választás történelmi jelentőségűnek bizonyult. Közben, a háborús évek rendkívüli viszonyait nem számítva, a Zsinati Főtanács rendszeresen gyűlt össze négy évenként valamelyik vidéki egyházközségben, hosszú időre emlékezetessé téve ottlakó híveink lelkében azt az élményt, amelyet számukra ezek az áldott találkozások jelentettek. Árkos után azonban csak több mint egy fél-század múlva, 1928-ban gyűlt össze ismét a püspökválasztó zsinat, mert Ferencz József eredményes és áldásos püspöki szolgálata Isten akaratából 52 évre terjedt.

Utolsó Zsinati Főtanácsunkat ezelőtt négy esztendővel Székelyudvarhelyen tartottuk. Hálás érzésekkel gondolunk arra, hogy a négy évenként vidéken tartott Zsinati Főtanácsok több évszázados gyakorlatát ma ismét egy vidéki egyházközségünkben, Marosvásárhelyen folytathatjuk. Ez a gyülekezet az utolsó három évtizedben számbelileg nagymértékben megerősödött, egyházunk egyik legtekintélyesebb egyházközségévé fejlődött, hívei pedig, amint azt ez a megújított templom is bizonyítja, lelkésziük és keblitanácsuk vezetésével egyházunkhoz való hűségükről, áldozatkészségükről és e szent hajlékhoz való tántoríthatatlan ragaszkodásukról újra meg újra áldott tanúbizonyságot tesznek. Ezért örömmel fogadtuk el a meghívást, hogy lelkészavató Zsinati Főtanácsunkat ebben a jelentős egyházközségünkben tartsuk.

Utolsó főtanácsi gyűlésünkre 1975. december 14-én gyűltünk össze. Az azóta eltelt esztendő jelentősebb egyházi eseményeiről egyházunk legfőbb testülete előtt az alábbiakban kívánok beszámolni.

Személyi változások

1. Az 1975. december 14 és 1976. december 4 közti időszakban az alábbi lelkészi, illetve gyakorló segédlelkészi kinevezéseket eszközöltem:

Kozma Albert székelymuzsnai lelkészt 1976. január 1-től áthelyeztem Recsenyédre; Nyitrai Csongor gyakorló segédlelkészt január 1-től rendes lelkésznek kineveztem Csokfalvára; Balácsi László gyak. segédlelkészt május 1-től rendes lelkésznek Szentháromság-Kisadorjánba és Szabó Zoltán gyak. segédlelkészt augusztus 1-től rendes lelkésznek Sinfalvára. Július 1-től gyak. segédlelkésznek kineveztem Bálint Ferencet Marosvásárhelyre; szeptember 1-től Fülöp Dezsőt Tarcsafalvára, Máthé Dénest Székelymuzsnára és Máthé Sándort Böződkörispatak—Bözödújfaluba; október 1-től Pálfi Árpádot Verespatakra.

Énekvezéri kinevezésre az elmúlt év folyamán nem került sor.

2. Egyházi Képviselő Tanács Székely János ny. mérnök, volt főgondnok afiát 1976. április 10-től építésmérnöki állásban 1/2 normás javadalmazás mellett alkalmazta azzal, hogy nevezett az egyházi központ vagy más egyházak által megrendelt és elvégzett mérnöki munkákért

bevételezett díjakból, az érvényben levő előírásoknak megfelelően, fog részesedni. Székely János buzgó, hozzáértő munkájával egyházközségeinknek rendkívül hasznos segítséget nyújt.

Elnökség december 31-ig meghosszabbította Bálint Ferenc kolozsi lelkésznek ideiglenes alkalmazását a gazdasági és jogügyi előadótanácsosi állásban.

3. Dénes György verespataki s. lelkész állásáról szeptember 1-i hatállyal lemondott, azzal az indokolással, hogy családi helyzete megkívánja Kolozsvár-Napocán való lakását. E. K. Tanács a lemondást elfogadta.

4. Az év folyamán egyházunk alkalmazottai közül egy lelkész került püspöki beleegyezéssel nyugdíjállományba, éspedig 1976. október 1-től Filep Andor, aki 1933-tól 1935-ig Kolozsváron segédlelkészként, majd 1935-től 1976. szeptember végéig mint rendes lelkész az iklandi egyházközségben működött. Szolgálati ideje 43 év.

E. K. Tanács Mester Ákos tarcsafalvi lelkészt, aki 27 évi szolgálattal rendelkezik, ismételt mulasztásai és szolgálati hanyagsága miatt a lelkészi szolgálat további végzésére alkalmatlannak minősítette, és 1976. július 1-től rokkantsági nyugdíjba meneteléhez hozzájárult.

Végh Mihály recsenyédi lelkész, aki 1975. december 31-én püspöki engedéllyel végleges nyugalomba vonult, a hideg téli időjárás miatt feleségével együtt, aki ebben az egyházközségben mint énekvezér működött, híveitől csak február 29-én búcsúzott el. A megható ünnepségen Egyházi Főhatóságunkat dr. Szabó Árpád teológiai professzor képviselte.

Istentiszteleti szolgálatok és látogatások a gyülekezetekben

Legutóbbi főtanácsi ülésünk óta egyházi központunkban és vidéki egyházközségeinkben az alábbi szolgálatokat, ill. látogatásokat, valamint egyházon kívüli tevékenységet végeztem.

1976. január 1-én, a püspöki lakásban végbement hagyományos újévi találkozás alkalmával, amelyen egyházi központunk vezetői és tisztviselői, teológiai tanárok, kolozsvári egyházközség vezetői és hívei nagy számmal vettek részt, fogadtam dr. Erdő János egyházi főjegyző tartalmas köszöntését.

Január 19-én Bukarestben részt vettem az újonnan szervezett gyulafehérvári ortodox püspökség püspökének, Emilian Birdaşnak állami elismerési ünnepségén, valamint január 25-én a gyulafehérvári ortodox székesegyházban tartott ünnepélyes beiktatójában. Az ünnepi ebéden egyházunk üdvözlését és jókívánatait tolmácsolva, megemlékeztem egyházunknak Gyulafehérvárral kapcsolatos 16. századi történeti emlékeiről.

Február 1-én Kolozsvár-Napocán családi körben megkereszteltem Salamón Béla és neje Erzsébet és Mihály nevű gyermekeit.

Február 5-én a teológiai csendes-napok keretében unitárius hallgatóinknak az Unitárius Világszövetség (IARF) történetéről, szervezetéről és célkitűzéseiről előadást tartottam.

Március 4—5. napjain Kolozsvár-Napocán részt vettem a Kolozs—Tordai egyházkör lelkészeinek I. negyedévi értekezletén.

Április 20-án kolozsvár-napocai templomunkban dr. Nagy Levente és leányom, Klára esküvőjén a szertartást végeztem.

Május 20-án a Teológiai Intézetben részt vettem Dumitru Stăniloae bukaresti ortodox teológiai professzornak „A kereszt jelentősége az ortodox teológiában” c. előadásán és az azt követő ünnepi vacsorán.

Május 21-én Bukarestben részt vettem azon a hivatalos ebéden, amelyet a Vallásügyi Hivatal alelnöke, Gheorghe Nenciu Helmut Klass NSzK-beli evangélikus püspök romániai látogatása alkalmával adott.

Május 23-án dr. Erdő János főjegyzővel és Benedek Sándor Kolozs-Tordai egyházkör esperesével együtt látogatást tettem Petrozsényban. Nagyszámú helybeli és környéki híveink jelenlétében iktattam be gyülekezetébe Fodor Györgyöt, akit ebbe az elszigetelt, de buzgó, egyházunkhoz öntudatos lélekkel ragaszkodó hívekből álló egyházközségbe egy évvel előbb neveztem ki rendes lelkésznek, de beiktatására különböző okokból csak most került sor. A gyülekezet temploma megjavításával hitűségéről és egyházszeretetről dicséretreméltó tanúbizonyságot tett. Az istentisztelet után a református és evangélikus egyházközségek lelkészei támogatásukról és evangéliumi szellemű együttműködésükről biztosították az ifjú lelkészt, akinek ezen a fontos missziói helyen való eredményes szolgálata elé jöreménységgel tekintünk.

Június 27-én, szakvizsgázott teológiai hallgatóink kibocsátási szertartásán a lelkési szolgálatuk megkezdése előtt álló ifjainkhoz buzdító beszédet intéztem.

Július 4-én feleségemmel, dr. Mikó Imre főgondnokkal és dr. Erdő János egyházi főjegyzővel együtt részt vettem azon az úrvacsoraosztással egybekötött ünnepi istentiszteleten, amelyet tordai ősi egyházközségünk rendezett abból az alkalomból, hogy rendkívül eredményes munkát végző lelkésze, Fazakas Ferenc és Balogh László gondnok vezetésével, valamint a hívek példaadó áldozatkészségével templomát kívülről-belülről megjavította, annak belsejét megújította és az eddiginél áhítatot keltőbbé tette. A szószéki szolgálat után, melyet én végeztem, dr. Erdő János mondott úrvacsorai ágendát. Az alkalmi énekkar Székely Lászlóné Erdős Margit énekvezér vezetésével járult hozzá az áhítat emeléséhez. Az ünnepélyt népes közebed követte, amelyen az egyházközség gyarapodását és előhaladását dr. Mikó Imre főgondnok méltatta; a két helybeli református lelkész gyülekezeteik testvéri köszöntését tolmácsolta.

Július 7-én tartotta a Protestáns Teológiai Intézet 20 évvel ezelőtt végzett lelkészeinek testvéri találkozóját, amelyen az 1956-ban végzett 8 unitárius hallgató közül 6, név szerint Benedek Sándor, Biró József, Fazakas Endre, Fazakas Ferenc, Fodor Dénes és Lakatos Gyula vettek részt feleségükkel együtt. A felekezeti közti találkozón Fodor Dénes bibliamagyarázatot tartott, az ünnepi vacsorán Fazakas Endre és Fazakas Ferenc köszöntötték a nagy számban résztvevőket és a három protestáns egyház jelenlevő püspökeit.

Július 11-én Szentháromság—kisadorjani társegyházközségnek nagy ünnepe volt, amelyen dr. Barabássy László főgondnok, Kolcsár Sándor esperes, dr. Erdő János főjegyző és a kör lelkészeinek egy része vettek részt. Délelőtt került sor a gyülekezet néhai lelkésze, Fülöp Zoltán és családja által adományozott telken a szentháromsági új imaház és lelkési lakás felavatására, amelynek létrehozásában Török Elek nyáradgálfalvi lelkész és Péterfi Ödön volt gondnok dicséretreméltó buzgóságot fejtettek ki. Ez alkalommal iktattam be rendes lelkési állásába Balácsi Lászlót. Délután a kisadorjani templomban is istentiszteletet tartottunk. Mindkét

helyen az istentisztelet szeretetvendégséggel zárult. A társegyházközség valláserkölcsei élete új lelkésze lelkes irányításával megnyugtató fejlődést mutat.

Július 18-án kolozsvár-napocai templomunkban megkereszteltem dr. Mikó Imre főgondnok unokáját, Mikó Lőrinc pénzügyi ellenőr fiát, Imrét.

Július 19-én a bukaresti római katolikus egyházközség épületében részt vettem a 70. életévét betöltött Francisc Augustin érsekségi ordinárius tiszteletére rendezett ünnepi ebéden, amelyen összes egyházaink a legmagasabb szinten képviseltették magukat.

Július 24-én családom tagjaival együtt Kálnokra utaztam, ahol istentiszteletet tartottam és az öntudatos kis gyülekezet buzgó lelkésze, Nemes Dénes által készített, a temetőkert bejáratánál elhelyezett székely kaput felavattam. Délután a Kálnokhoz tartozó bodoki leányegyházközségünk Patakfalvi Irma és Nemes Dénes által adományozott harangját avattam fel; a hívek áldozatkészségével megjavított templomban Kökösi Kálmán esperes szószéki szolgálata után a gyülekezethez egyházi beszédet intéztem. Az istentisztelet tartalmas műsorral s a helybeli gondnok családja által felajánlott szeretetvendégséggel zárult. Az esperes vendégszerető házában töltött éjszaka utáni reggelen árkosi egyházközségünk hívei nagy számban gyűltek össze a várfallal körülvett templomudvaron, ahol a lelkész üdvözlése után köszöntöttem híveimet.

Augusztus 1-én sinfalvi egyházközségünknek minden biztonnal hosszú időre emlékezetes kettős ünnepe volt. Ugyanazon a napon történt meg Szabó Zoltán lelkész beiktatása és esküvője. Erre az alkalomra a gyülekezet tagjain kívül nagyon sokan gyűltek össze: dr. Barabássy László főgondnok, egyházi központunk tagjai, az egyházkör lelkészei és néhány távolabb lakó lelkész, valamint egy turistaként országunkban tartózkodó észak-amerikai unitárius lelkész családjával együtt. Szabó Zoltán tartalmas szószéki szolgálata után a beiktató beszédet én tartottam, majd a helybeli üdvözlések után esperes, dr. Erdő János főjegyző, Fazakas Ferenc és Göncz Mihály lelkész afiai köszöntötték az új lelkészt. Rövid szünet után következett Szabó Zoltán lelkész és leányom, Anikó Mária esküvője, amelyen a szolgálatot én végeztem, és amelyet kettőszáz személyes vacsora követett.

Augusztus 23-án Szatmáron, a családi otthonban dr. Kovács Károly orvos és felesége 50 éves házassági évfordulóján végeztem szertartást.

Augusztus 28-án dr. Mikó Imre főgondnokkal együtt a 80. születésnapja alkalmából Márton Áron r. kat. püspököt táviratban köszöntöttem.

Augusztus 29-én a Bözödön tartott Maros-Küküllőköri közgyűlésen, majd *szeptember 5-én* Székelykeresztúron a Székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör közgyűlésén vettem részt. Bözödön dr. Barabássy László főgondnokkal, Székelykeresztúron dr. Barabássy László és dr. Mikó Imre főgondnok afiaival és feleségemmel együtt.

Október 31-én dr. Barabássy László főgondnokkal és Kolcsár Sándor esperessel a csokfalvi egyházközségben tettem látogatást. Minthogy Nyitrai Csongor új lelkész beköszöntőjén és a hívek nagy áldozatkészségével megújított templom újraavatási ünnepén külföldi tartózkodásom miatt nem vehettem részt, ezt az alkalmat használtam fel, hogy a hívek kívánságának eleget téve, a megújított templomot és papilakást megte-

kintsem és ünnepi istentiszteletet tartsak. Az elvégzett nagyszerű munka elsősorban ifjú lelkészünk nagy lelkesedését, szorgalmát és hozzáértését dicséri.

November 2-án nagy részvét mellett temettem Kolozsvár-Napocán Rázmány Mór ny. főszámvevőt.

November 3-án Bukarestben részt vettem a Szocialista Egységfront Tanácsa gyűlésén.

November 9—10. napjain Kolozsvár-Napocán részt vettem a Kolozs-Tordai egyházkör 4. negyedévi lelkészi értekezletén.

Lelkésznevelés és énekvezérképzés

Teológiai Intézetünkben az 1975/76. tanulmányi évben az unitárius hallgatók száma 18 volt. Közülük 16-on a bennlakásban laktak, kettő helybenlakó szüleinél való künnlakásra kapott engedélyt. A bennlakás vezetője dr. Erdő János professzor, aki nagy körültekintéssel ügyel fel arra, hogy hallgatóink magatartása minden tekintetben kifogástalan legyen. Fegyelmi természetű szabálysértések a tanulmányi év folyamán nem fordultak elő. Ebben a tekintetben, valamint hallgatóink intézeti életének megfelelő irányításában dr. Erdő János segítségére voltak dr. Szabó Árpád és dr. Izsák Vilmos tanár afiai. Tanáraink együttműködése hallgatóink valláserkölcsei lelkületének kialakítására jó hatásúnak bizonyult. A bennlakás rendbentartását Bartha Lidia altisztnő lelkiismeretes gondossággal végezte.

Örömmel jelentem dr. Szabó Árpádnak az unitárius bibliai tanszéken előadótanárként való végleges alkalmazását.

Június 21-én Bálint Ferenc, Fülöp Dezső, Máthé Dénes, Máthé Sándor és Pálfi Árpád IV. é. hallgatók szakvizsgát tettek és gyakorló segédlelkészi szolgálatra képesítést nyertek. Június 29-én Szabó Zoltán tett lelkészképesítő vizsgát.

A július 16—17. napjain tartott teológiai felvételi vizsgán két jelölt vizsgázott sikerrel. Az 1976—77. tanév I. évfolyamára 3 hallgatót vettünk fel. A beiratkozott hallgatók összlétszáma 17, közülük 15 a bennlakásban, 2 szüleinél lakik.

A II., III. és IV. éves hallgatók rendszeresen, az I. éves hallgatók is egy-egy alkalommal a nagy ünnepeken légációs szolgálatot végeztek. Legátust fogadó egyházközségeknek és a hallgatókat vendégszeretettel fogadó lelkészeknek ezúton is hálás köszönetünket nyilvánítjuk.

Örömmel jelentem, hogy egyházi főhatóságunk javaslatára Teológiai Intézetünk dr. Donald Sz. Harrington New York-i lelkésznek tiszteletbeli doktori címet ajánlott fel, amelynek ünnepélyes átadására 1977. január 21-én fog sor kerülni.

A bukaresti és nagyszebeni ortodox, valamint a kolozsvár-napocai protestáns teológiai intézetek rendezésében három alkalommal az intézetek székhelyein interkonfesszionális teológiai összejövetelek tartása van évek óta gyakorlatban. A Bukarestben tartott idei gyűlésen én is jelen voltam és felszólalásomban egyházunk teológiai felfogását és az időszerű kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalását ismerttettem.

Május 13-án Gálfi Sára tordai és július 29-én György Árpád magyarsáki afia énekvezérképesítő vizsgát tettek.

Lelkészi értekezletek

A kétnapos negyedévi közérdekű tájékoztató- és teológiai továbbképző lelkészi értekezletet mind a négy egyházkörben megtartottuk.

A közérdekű előadásokat ebben az évben egy-egy körű kollektíva állította össze. Lelkészek ezeken a gyűléseken pontosan részt vettek és hozzászólásaikkal azokat színvonalassá és a lelkeszi munka minél eredményesebbé tételé szempontjából igen hasznossá tették. A teológiai értekezletek tárgya ebben az évben is szertartásaink reformjának előkészítése volt, amely az ideű Zsinati Főtanács tárgysorozatán is szerepel. Ezenkívül az egyházi beszédek megírásának és előadásának időszerű kérdései is megvitatásra kerültek. Az egyházi központ a gyűlések mindegyikén képviseltette magát.

Egyházi kiadványok

Az 1861 óta megjelenő folyóiratunk, a Keresztény Magvető, az elmúlt évben is negyedévenként megjelent. Amint az már köztudomásű, 1975. évi, 2. és 3. összevont szám néhai nagynevű püspökünkre. Kriza Jánosra vonatkozó anyaga kivonatban is megjelent, melyet halálának 100 éves évfordulója alkalmával kívántunk terjeszteni.

Felekezeti közötti kapcsolatok

Testvéregyházainkkal ebben az esztendőben is tovább ápoltuk bensőséges, evangéliumi alapon álló kapcsolatainkat. Ennek egyik bizonyosságként testvéregyházaink minden nevezetesebb ünnepi összejövetelén nem csupán a legmagasabb szinten, hanem egyházközségi viszonylatban is megjelentünk, minden adandó alkalommal kifejezésre juttatva együttműködési készségünket és testvéri érzésünket. Ugyanakkor hasonló alkalmakkor a mi ünnepi szertartásainkon is jelenlétünkkel és köszöntésünkkel megtiszteltek testvéregyházaink képviselői.

Szolgálatok külföldön

Külföldi hittestvéreinkkel az elmúlt évben is folytattuk hagyományos érintkezéseinket.

Március 17—22. napjain hivatalos látogatáson fogadtuk dr. Ferencz József magyarországi püspök afiát, aki mint unitárius egyháztörténettel foglalkozó teológiai magántanár dr. Erdő Jánossal munkamegbeszélést folytatott, egy a Dávid Ferenc életéről és munkásságáról szóló, 1979-re, egyházalapítónk halálának 400. évfordulójára elkészítendő tanulmánykötettel kapcsolatban. Ezenkívül teológiai hallgatóinknak a Dávid Ferenc-kutatás legújabb eredményeiről, valamint Ochino Bernátról nagy érdeklődéssel hallgatott előadást tartott. Püspök afia Herineanu kolozsvárnapocai ortodox érseknél és Nagy Gyula református püspöknél is látogatást tett. Vendégünket a vasárnapi istentisztelet keretében egyházunk nevében szeretettel üdvözöltem, amelyre ő meghatottan válaszolt, felelevenítve városunkkal és templomunkkal kapcsolatos ifjúkori emlékeit.

Május 16—19. napjain Robert Senghas, az észak-amerikai unitárius-univerzalista egyház alelnöke tett országunkban és egyházunknál hivatalos látogatást. Angliában, Csehszlovákiában és Magyarországon való tartózkodása után nagypénteken reggel érkezett Kolozsvár-Napocára, ahol egyházunk vezetőivel baráti megbeszélésen vett részt. Ezután látogatást tett az ortodox érseknél és a református püspöknél, majd püspök, főjegyző, valamint dr. Barabássy László főgondnok kíséretében Szabédon megtekintette templomunkat és a lelkeszi lakást. Aznap este marosvásárhelyi templomunkban meghallgatta az énekkar által művészi szinten előadott Passiót. Vendégünket Kolcsár Sándor lelkesz-esperes köszöntötte, aki válaszában meghatott szavakkal üdvözölte a gyülekezetet és megköszönte a Passió nyújtotta lelki élményt. Másnap, ünnep szombatján reg-

gel, a marosvásárhelyi turisztikai objektumok megtekintése után, nyárádszentmártoni és gálfalvi egyházközseinkben tett látogatást. Itt gyülekezeteink tagjai nevében Simó Attila és Török Elek lelkészek mondtak üdvözlő beszédeket, amelyekre a vendég és püspök válaszoltak. Mindkét helyen a látogatók vendégszerető fogadtatásban részesültek. Jelen voltak dr. Barabássy László főgondnok, Kolcsár Sándor esperes afia. Utána még futólag megmutattuk vendégünknek néhány aranyosmenti templomunkat és lelkési lakásunkat. Húsvét első napján alelnök részt vett a kolozsvári ünnepi istentiszteleten és úrvacsoraosztáson, megköszönve püspök üdvözlő szavait és meghatottan köszöntve a hatalmas gyülekezetet. A látogatás egész ideje alatt a tolmácsolást dr. Erdő János végezte. A délutáni órákban dr. Mikó Imre főgondnok, dr. Erdő János és Sebe Ferenc társaságában vendégünk még megtekintette Kolozsvár-Napoca nevezetességeit; este Sebe Ferenc kíséretében Bukarestbe, onnan pedig másnap repülőgépen hazautazott.

Mint az Unitárius Világszövetség (IARF) elnöke az év folyamán különböző tagegyházaknál tettem hivatalos látogatásokat. Március 24. és április 13. között legelőször a hollandiai tagegyházakat látogattam meg és egy hét alatt 9 városban, Utrechtben, Rotterdamban, Leidenben, Hilversumban, Alphen am Rhine-ban, Amszterdamban, Amsterveenben, Hágában és Wasenaarban találkoztam a tagcsoportokkal. Rotterdamban a remonstrans templomban angol nyelven istentiszteletet is tartottam. Ezután repülőgépen Londonon át Észak-Írországba utaztam, ahol a Belfast melletti Dunmurry helységben a gyülekezet temploma építésének 300 éves évfordulóján tartott ünnepi istentiszteleten a szolgálatot hatalmas gyülekezet előtt végeztem és az egyházközség új orgonáját felavattam. Öt-napi észak-írországi tartózkodás után, ahol kilenc éve a legteljesebb a bizonytalanság, és megrendítő képet mutat a szélsőséges katolikus és protestáns fanatikus csoportok által véghezvitt és még mindig folyó esztelen pusztítás, közel egy hetet az angliai unitáriusok évi közgyűlésén. Edingburgban töltöttem, ahol az Unitárius Világszövetség és a romániai unitárius egyház őszinte testvéri üdvözlését tolmácsoltam. Végül Londonban részt vettem Világszövetségünk végrehajtó bizottságának gyűlésén.

Június 3-án az ortodox egyháznak egy főpapi küldöttségével együtt a 200 éves fennállását ünneplő Egyesült Államokba utaztam, ahol két hetet töltve, meglátogattam New Yorkban Donald Sz. Harrington lelkész és felesége Szánthó Vilma gyönyörű templomát, a Community Church-öt, és az istentiszteleten köszöntőt mondtam. Azután néhány napot dr. Robert West, az észak-amerikai unitárius univerzalista egyház elnöke vendégként az egyház központjában, Bostonban töltöttem. Itt tiszteletemre dr. West elnök nagyszabású fogadást rendezett. Egy hétköznapi istentiszteleten a híres bostoni King's Chapel-ben, a legrégebb amerikai unitárius templomban, nagy gyülekezet előtt prédikáltam. Végül látogatást tettem a híres unitárius alapítású Harvard egyetemen is. Ezután öt napon át a chicagói Meadville-Lombard unitárius teológiai főiskola vendége voltam. A főiskola új dékánja, dr. John Godbey, a 16. századi protestantizmus kiváló történésze, egyházunk nagy barátja fogadott és gondoskodott szeretettel rólam otllétem idején. A főiskolának jelenleg 35 unitárius univerzalista teológiai hallgatója van, de a jövő évtől kezdve 50 lesz. Az Egyesült Államok különböző teológiai főiskoláin jelenleg

kb. 150 unitárius teológiai hallgató tanul. Részt vettem az egyetemhez kapcsolt főiskola évváró ünnepély-sorozatán, amelyeknek keretében alkalmam volt egy akadémiai istentiszteleten prédikálnom és a doktoravatással egybekötött ünnepi szertartáson ünnepi beszédet mondanom. Itt említem meg, hogy a főiskola rektora hivatalos formában megújította meghívását, hogy egyházunk egy képviselője egy tanulmányi évet náluk töltsön. Reméljük, hogy legkésőbb a következő év elejéig dr. Szabó Árpád teológiai tanárt kiküldhetjük egyéves tanulmányútra Chicagóba.

Végül október 1—5. napjain a hollandiai Hilversum mellett részt vettem az Unitárius Világszövetség Tanácsának évenként egyszer tartott ülésén, amelynek fő tárgya az 1978. augusztusában az angliai Oxfordban megrendezendő világkongresszus előkészítése volt. Ezt az előkészítést szolgálja az a regionális teológiai konferencia is, amelyet lelkészeink jelentős számának részvételével 1977. július havában számítunk Kolozsvár-Napocán tartani.

Kölcsonös megértés és bizalom szellemében

Állami hatóságaink, közelebbről a Vallásügyi Hivatal vezetősége jóindulatú támogatását az egész esztendő folyamán élveztük. Mi is minden erőnkkel azon voltunk, hogy híveinket állampolgári kötelességeik maradéktalan teljesítésére ösztönözzük és résztvegyünk minden olyan társadalmi megmozdulásban, amely szocialista hazánk előmenetelét szolgálja.

Az egyházépítés útján

Befejezésül egy, egyházunk életét közélről érintő kérdésre szeretnék egészen röviden kitérni.

Nagy örömmel és lelki megnyugvással jelenthetem, hogy az a széles körű mozgalom, amely csíkszeredai egyházközségünk megszervezését és megfelelő ingatlanhoz való juttatását célozta, sikerrel járt. E. K. Tanács jóváhagyta a csíkszeredai egyházközség határozatát, mely szerint imaház és lelkészi lakás céljára megvásárolta a Dózsa György utca 25. szám alatti emeletes ház négy lakrészét Vezsényi Jolántól és gyermekeitől 220 000 lejért.

E. K. Tanács határozata alapján kérem a Főtisztelendő Zsinati Főtanácsot, hogy az épület megvásárlása ügyében kifejtett önzetlen szolgálatukért dr. Barabássy László főgondnok, dr. Fazakas Miklós felügyelő gondnok, Székely János volt főgondnok és Báró József esperes afiainak köszönetét és elismerését nyilvánítsa.

Halottaink

Szomorúan jelentem, hogy az év folyamán alábbi, főbb egyházi tisztséget betöltő atyánkfiai vagy azoknak hozzátartozói távoztak az örökkévalóságba.

Január 31-én, 97 éves korában Kálnokon elhunyt özv. Régeni Áronné Kováts Teréz, akinek hasonlóan hosszú, áldott életet élt néhai férje az unitárius egyházi zene munkálásában és fejlesztésében elvéghetetlen érdemeket szerzett.

Február 11-én 76 éves korában Marosvásárhelyen elhunyt dr. Gáljalvi György volt ügyvéd, aki egyházunk különböző szerveiben jelentős tisztségeket töltött be.

Március 22-én özv. Antónia Mihályné, 89 éves korában Homoródalmáson. Férje hosszú időn át volt a magyarszováti egyházközség hűséges pásztorja.

Április 6-án *Nagy Lázár*, a marosvásárhelyi egyházközség sok évtizeden át volt gondnoka, a Marosi egyházkör volt felügyelőgondnoka és az Egyházi Főtanács tagja, életének 87. évében, Marosvásárhelyen.

Május 27-én *Gombási János* volt aranyosrákosi érdemes lelkész, tb. esperes, Aranyosrákoston 85 éves korában.

Július 21-én vargyasi *Daniel Ferenc* Marosvásárhelyen, aki az egyházunk történetében jelentős szerepet játszott vargyasi Daniel családhoz tartozott.

Október 29-én *Rázmány Mór* Kolozsváron, 71 éves korában. Az 1932 és 1972 közti időszakban hűséggel szolgálta egyházunkat, hitoktató lelkészi, központi irodafőnöki, majd számvevőségi főnöki minőségben.

Sigmond József ny. lelkész október 31-én Kolozsvár-Napocán, 86 éves korában. 1914 és 1962 között Homoródjánosfalván 17, Székelyudvarhelyen 24, Kolozsváron az Irisz- és Bulgária-telepen 7, összesen 48 évig végzett lelkiismeretes lelkészi szolgálatot.

A gondviselő Isten adjon megboldogult atyánkfiaiának nemes földi pályafutásuk után örök békeséget. Emléküket kegyelettel őrizzük. Áldozunk emléküknök egy perces felállással.

A köszönet szava

Íme egy esztendő vázlatos története, amely püspöki működésemről is nyújt egy átfogó képet, és érinti azokat a fontosabb eseményeket, amelyek egyetemes egyházunk életében ebben az időszakban végbementek. Tudom, hogy ez a munka hiányos, nem minden tekintetben kielégítő. De hitet teszek arról, hogy egyházunk lelki irányításában feltétlen istenhit, áhítat, jóakarát és nemes szándék vezetett. Hálát adok Istennek, hogy egyházunk világi vezetőivel, főgondnokaival, egyházi főjegyző és teológiai tanár afiaival, felügyelő gondnokaival, espereseivel, E. K. Tanácsunk és bizottságaink tagjaival teljes egyetértésben vehettem egyházunk irányításában részt. Köszönöm az egyházi központ minden rangú tisztviselőjének, hogy munkájukat lelkiismeretesen, egyházas lelkülettel végezték. Köszönöm egyházközségeink lelkészeinek hűséges szolgálatát, gondnokaink, keblitanácsosaink Istennek tetsző, egyházunk érdekében végzett öntudatos munkáját. És köszönöm gyülekezeteink tagjainak hithűségüket, egyházunkhoz való töretlen ragaszkodásukat.

Végül köszönöm marosvásárhelyi egyházközségünk meleg vendégszeretetét.

Isten gazdag áldása legyen minden lélek szerint végzett, Isten dicsőségét hirdető és egyházunk előmenetelét szolgáló tevékenységén.

TANULMÁNYOK

DR. BORBÉLY ISTVÁN

AZ IMÁDSÁG

Vallásos emberek és teológusok mind egyet értenek abban, hogy az imádság a vallás központi része. Az igazi vallásos életet nem a hittételekben és nem az egyházi intézményekben, nem is a szertartásokban találhatjuk meg, hanem az imádkozásban. Az ima szavaiban nyilatkozik meg a kegyes lélek minden áhítata. „Tanulmányozzátok bármely idők szent életű embereinek imádságát s megismeritek hitüket, életüket, ösztönzéseiket, műveiket“ — mondta a híres prédikátor Adolf Monod. A vallásos képzetek és cselekedetek tarka világa rendesen csak visszatükröződése a személyes vallásos életnek. A legkülönbözőbb gondolatok Istentől, a teremtésről, a kinyilatkoztatásról, a megváltásról, az örökéletről mind kifejezések, amelyekben a lelkek gazdagon áradó vallásos élményei, a hit, a remény és a szeretet öltöttek alakot. A változatos szertartások és szakramentumok, a megszentelések és megtisztulások, az áldozások és a szent étkezések, a szent táncok és a körmenetek, az aszketizmus és az erkölcs összes művei mind csak közvetített kifejezései a benső kegyes élménynek. Ellenben az imádságban ez az élmény közvetlenül nyilatkozik meg.

A vallás és az imádkozás viszonyát Joseph Zahn a következőképpen határozta meg: „A vallás és az imádság nem ugyanegy dolog, azonban annyira együvé tartoznak, mint az élet és a lélegzés, vagy az értelem és a nyelv. Amint nincs igazi vallás Isten s az örökkévalóság eszméje nélkül, azonképpen vallásos élet sincs imádkozás nélkül. Az imádkozás a nyilvános bizonyítéka Isten bírásának, amely birtokolás ugyancsak a jövő életben lesz teljes, de már a földi életben kezdődik a hitben, a reményben és a szeretetben. Az Istenben való hit és bizalom az ő szeretete együttvéve és a lélekben elevenné válva, elmondva hangosan, hogy mások is hallják, vagy csöndesen, hogy csak Istén hallja, szavakban vagy szavak nélkül — ez az imádság. Ha meg lehet valamivel mutatni az utat, amelyen a vallás az emberiségre áldást hozhat, úgy ez útmutatásban a legfényesebb teológiai fejtegetés nem ér annyit, mint a szerény, de szívből jövő imádság. Az imában a vallásos igazságok megismerése közvetlenül válik gyümölcsözővé: vigasztalás árad szét a földön, erkölcsi erő fakad, megpecsétlődik az Istennel s a vallásos emberekkel való szent szövetség. Aki tehát soha nem imádkozik, arról azt kell mondanunk, hogy a vallásos és erkölcsös fenségesség birodalmából idegen világba távozott el. Aki számára pedig az imádság fogalma csak félig világos, a saját vallásos fogalmaival nem jött még tisztába. Hogyha a vallás és

az imádkozás úgy viszonyulnak egymáshoz, mint az élet és a lélegzés, vagy az értelem és a nyelv, s ha csakugyan úgy van, hogy az egészséges élethez egészséges lélegzés, a fejlett értelmiséghez gazdag nyelv szükséges, akkor azt kell mondanunk, hogy az imádkozás helyes értelmezése és gyakorlása a vallásos életnek a mértéke.“

Minthogy az imádkozás a vallásos életnek leglényegesebb és szükségzerű megnyilatkozása, azért személyek számára és rendszerekre nézve ez a leghelyesebb mérték, amivel biztosan meg lehet mérni a vallásnak meglétét, fokát és minőségét. Karl Girgensohn szerint: Az imádság a lélek vallásos életének a legtalálhatóbb mértéke. Ha tudjuk valakiről, hogy hogyan imádkozik, tudjuk egész vallását. Amikor az ember tanúk nélkül szemtől szemben áll Istennel, lelke teljes leplezetlenségben áll alkotója előtt, amit ilyenkor mond, abból pontosan megismerhető lelkének szegénysége vagy gazdagsága.

Azonban nemcsak az egyes emberek közötti különbségek tűnnek ki az imákból, hanem egész korok, kultúrák, egyházak és vallások különbségei is. Az ember semmiféle vallásos megnyilatkozása nem mutatja oly tisztán az isteni lényegről a legkülönbözőbb időkből való legkülönbözőbb felfogásait, az emberek külső és belső történetét semmi sem tükrözi vissza oly élénken, mint éppen az imaformák. Éppen ezért, Deissmannak találó szavai szerint, a vallás és a vallások kutatójára nézve nincs semmi olyan tanulságos forrás, mint az imádság s az imáról való bizonyosságok. Ezek valamely vallást, valamely vallásos közösséget, vagy kegyes embereket jobban jellemeznék, mint bárminő mitológia, legenda, dogma, morál vagy teológia. A vallás története — szinte azt mondhatni — az imádság története.

Az ima a vallásos élmény azon alakja, melyben az igazi kegyesség élete s tevékenysége a legteljesebben megnyilatkozik, s egyszersmind a legfélőbben elrejtőzik. Az igazi személyes ima gondosan elrejtőzik a profán szemek és fülek elől. Még a primitív kultúrájú emberek is rendkívül zárkóztak és szűkszavúak, ha vallásos életükről van szó. Utazók mondják, hogy olykor évek kellene ahhoz, hogy a primitív népek vallásos életébe betekinthessenek. A művelt ember még ennél is zárkózottabb. A vallásos zsenik hitélete titokban megy végbe. „A vallásosság — mondja Kierkegaard — olyan titok, hogy az ember, mint valami fiatal leány, elpirul, ha rajtakapják.“ Az imában a magányos lélek áll az egyedüllevő Isten előtt. S ezért van az, hogy a valóban kegyes lelkek imádkozáskor a magányba, csöndes szobájukba vagy a szabad természetbe mennek. Amit ezek ilyenkor Istenük elé tárnak, azt más ember szeme soha meg nem láthatja. Igaz ugyan, hogy e kegyes emberek is szoktak beszélgetni tanítványaikkal az imádkozás módjáról, formájáról és tartalmáról, de szinte soha nem történt meg, hogy mások jelenlétében végezzék el imádkozásukat. Pál apostol leveleiben gyakorta int az imádkozásra, elvéve az imádkozás titokteljes hatásáról is szól, de gondosan tartózkodott attól, hogy írásaiban imaformulákat közöljön híveivel. Az is igaz, hogy nagyon sok kinyomtatott imát olvashatunk meg hallhatunk. Azonban ezek mind nem igazi imádságok, nem a fohászzkodásnak, a mélységből jövő segítségért kiáltásnak, a felgerjedt szívnek spontán megnyilatkozásai. Legtöbbjük előre elkészített alkalmi ima. Pedig a valódi imádság a lélek felgerjedt állapotában előre nem sejtető formában jön létre: néha egy csöndes sóhaj, máskor csak egy tekintet vagy egy néma érzelem. Az ilyen igazi

imákról — sajnos — csak közvetve tudunk, nyilatkozatokból, feljegyzésekből, imatöredékekből és vallásos költeményekből.

Azt a sokféle imádságot, melyben az imádkozó lelkek Istenhez fohászknak, a könnyebb áttekintés végett típusokra osztjuk fel.

1. *A primitív imaformák.* Az imádság eredeti formája a primitív emberek imája, melynek a hirtelen kitörése (affektivitás), az önkéntelenség (spontaneitás) és megkötöttség nélküli, a szenvedélyes kívánás és konkrét reális elképzelés a jellemző sajátosságai. A primitív ember pillanatnyi meghatódottságból fakadó imádkozása a rituális imába papi szertartási formulává merevül; a közvetlen lelki megnyilatkozásból így állandó szertartási forma lett, amely nemzedékről nemzedékre öröklődik. A rituális prózai imádságnak a templomi ünnepi himnusz a társa, ez a papi-költői alkotás, amely díszes és dagályos, állandó jellegű és nehézkes, miként maga a bonyodalmas templomi szertartás. Később ezt az imaformát az elevebb, frissebb lírai költemény, az ún. irodalmi himnusz váltotta fel.

2. *A bölcselő ima.* Ez ellen a primitív, szertartásos ima ellen idővel a fejlődő vallásos gondolkozás tiltakozni kezdett, s a naiv imádkozást elvont, racionális — etikai imádság váltotta fel, amely mint az erkölcsi akarásnak minden szenvedélytől mentes kifejeződése, inkább alkalmazkodott az értelem szigorúbb kívánalmaihoz.

3. *A vallásos zsenik imái.* A legtisztább és leggazdagabb imaformái a nagy vallásos zseniknek voltak, kik az imádkozásban az eszményi lendületet őseredeti elevenséggel, az erkölcsi tisztaságot elemi vallásos szenvedéllyel, a mély bensőséget kiáradó erővel egyesítették. Ezeknek a vallásos lelkeknek imádkozó kegyessége két típusra osztható: misztikus és prófétai típusra.

a) A misztikus imádság a világtól és a saját szenvedélyeitől megszabadult léleknek Istenhez való fordulása. Az imádkozó misztikus az érzéki, hangulatos, fantasztikus képekből álló elmélkedéstől lélekben a legfőbb jónak gyönyörrel teljes szemléléséig emelkedik fel, míg nem az elragadó Isten-szemlélet belevész az eksztázis végtelen boldogságába, ahol a véges ember elmerül a végtelen Isten mérhetetlenségébe. E misztikus imádkozásmód egyik megnyilatkozási formája a buddhista vallásos elmélyedés. Miként a buddhizmus Isten- és kegyelem nélküli üdvállás, azonképpen a buddhista vallásos elmélyedés is misztikus meditáció és kontempláció a summum bonum-hoz való személyes viszony nélkül; az imádkozó szerzetes a szenvedésnek érzelemtől súlyos szemlélésétől fölemelkedik a gyönyörrel telt nyugalomhoz, a nyugalomtól a közönyösséghez, a közönyösségtől a Nirvánához, vagyis a teljes kialváshoz és elmúláshoz.

b) A prófétai imádkozás szemben a misztikus imádkozással a szív kiöntése, jámbor kimondása a szorongató szükségnek és a vágyakozó óhajtnak, a könyörgés meghallgatásáért, segedelméért és üdvösségért saját maga és felebarátai számára. A primitív imádság éled fel e formában újra vallásilag bensőséggé válva és erkölcsileg letisztulva. A prófétai imádkozás nem csupán kérés, hanem továbbmenő kimondása az Isten iránti kegyes bizodalomnak, illetőleg az Ő akarata előtti férfias megalázkodásnak. A nagy vallásos egyéniségek imádkozásával párhuzamba állítható azoknak a zseniális embereknek imádkozása, akiknek alkotó tevékenysége más értékterületen érvényesül, a nagy költőké és

művészeké. Ezek imáiban a kontemplatív-misztikus és affektív-prófétai imatípus jut ismét érvényre.

4. *A templomi liturgikus közimák.* A templomi liturgikus közimában a szolidárisan érző vallásos közösség a maga üdvösségét ünnepies dicséretben és köszönetben, üdvkívánatot egyetemes kérésében és kölcsönös könyörgésben juttatja kifejezésre. Az eredetileg erős vallásos kollektív élmény közvetlen megnyilatkozása a templomi közimában fokozatosan szigorúan szabályozott egyházi liturgia-formává merevült, minden idő számára érvényes rítussá, melynek önmagában van érvényessége, az értéke és a szükségessége.

5. *A törvényszerű és érdemszerző egyéni imák.* A törvényszerű és érdemszerző egyéni imák, amint azokat némely egyházak előírják, eredetileg pedagógiai célt szolgáltak: állandó használatukkal a híveket a vallásos és erkölcsi eszmények magasztára akarták felemelni. Azonban a kegyességnek egyénies belső megnyilatkozása ez által külső, gépies cselekedetté torzult el.

A vallás történetében az ima rendkívül sokféle formában fordul elő: mint az egyes kegyes lélek csöndes magábaszállása és mint valamely egyház ünnepi liturgiája, mint valamely vallásos géniusz eredeti alkotása és mint az átlagember imautánczása, mint buzgó vallásos élmény spontán kifejeződése és mint értelmetlen formula gépies recitálása, mint a szív gyönyörűsége és elragadtatása és mint a törvény rideg végrehajtása, mint önkénytelen megkönnyebbülése egy túlaradó affektusnak és mint egy vallásos tárgyra való szándékos koncentráció, mint hangos felkiáltás és néma elmerülés, mint művészies költői alkotás és mint dadogó beszéd, mint a szellemnek a legmagasabb lényhez való felrepülése és mint a szív legmélyebb szükségének a kipanaszlása, mint örvendező hálálkodás és elragadó dicséret s mint alázatos kérés a megbocsátásért, mint gyermeki siránkozás az életért, egészségért és szerencsért s férfias komoly vágyakozás az erkölcsi harchoz szükséges erő után, mint egyszerű ima a mindennapi kenyérért és emésztő vágyakozás Isten után, mint önző kívánás és mint az embertársakról való önzetlen gondoskodás, mint vad átkozódás és bosszúszomj s imádkozás az ellenségért, mint szenvedélyes zörgetés és követelkezés s mint jámbor lemondás és szent közöny, mint Isten elhárításának saját kicsinyes önzésünk szerinti megváltoztatni törekvése és mint önmagáról megfélemlítés és a legfőbb jónak való önfeláldozás, mint a bűnös a szigorú Bíróhoz való félő esdeklése és mint a gyermek bizalmas beszélgetése atyjával, mint hízogó áradozás a megközelíthetetlen Úr felé és mint a bizalmas barát szabad megnyilatkozása, mint a szolgáló alázatos kérése hatalmas Urához.

E sokféle ellentétnek és különböző imatípusnak áttekintésekor önkénytelenül is fölmerül az a kérdés, hogy mi a közös alapja e különféle megnyilatkozási formáknak, egyszóval, mi a lényege az imádságnak? A válasz e kérdésre nem könnyű. Hogy az ima lényegét igazán megérthessük, az ima azon típusait kell szemügyre vennünk, amelyekben ez mint naiv, spontán lelki megnyilatkozás jelentkezik, vagyis az elsődleges, ún. primer imatípusokat külön kell választanunk a másodlagos, ún. szekunder imatípusoktól. E különválasztás nem nehéz, mert a primer imatípusok nagyon különböznek a többi imatípusoktól: a primitív ember naiv imádkozása, a vallásos zenik egyéni vallásos élete és imádkozása, a templomi közima (abban a formában, amelyben az még nem merevült

szakramentális rítussá) — a többi, ún. szekunder imaformáktól. Mindezeknél az ima egy tisztán lelki élmény közvetlen kifejeződése.

Egészen mások a szekunder imatípusok. Ezek nem eredeti, személyes élmények, hanem az eredeti élő élménynek az utáztatai, illetve megmerevült imaformák. Az átlaghívek egyéni imádkozása többé-kevésbé szolgálai átvétele idegen eredetű élményeknek, amiből az következik, hogy e szekunder imák elevenség, erő és mélység tekintetében az eszményi minta mögött maradnak. A filozófiai ima hideg absztrakció az etika és metafizika elvei szerint megszerkesztve; az élő imádság ebben a formában idegen törvényekhez, az ún. filozófiai normákhoz alkalmazkodik. Az ilyen ima aztán nem is igazi imádság, hanem csak az árnyéka annak: művészi, de holt alkotás. A rituális ima-formula, a liturgikus himnusz, és közima mint szertartásformula, a törvényszerű és érdemszerző imák — mindezek az imatípusok élettelen merev imák, amelyekben a lüktető személyes élet objektív, személytelen formává, „elvvé“ lett. Az meglehet, hogy a tartalmukba való behatolás a fogékony jámbor lelkeket új imaélményre ösztönzi; az is lehet, hogy a nyilvános istentisztelet vagy magányos elmélyülés alkalmával való recitálásuk kegyes hangulatot tud keltetni, mégis tagadhatatlan, hogy ezek nem a személyes élmény közvetlen kifejeződései. Az ima lényeges vonásai nem válnak észrevehetőkké a szekunderformákon, csupán a tiszta egyszerű imádságokon és az alkotó zsenik vallásos megnyilatkozásaiban találhatóak. Éppen ezért a szekunder imatípusokat csak azután vehetjük vizsgálát alá s az ima lényeges tulajdonságait csak akkor kereshetjük bennük, amikor már megállapítottuk az ima lényegét.

Az ima lényege azon motívumokból fejthető meg, amelyek az imának közös lelki gyökérszájai. Mi indítja a vallásos embert az imádkozásra? Mit akarnak a vallásos emberek imádkozáskor? Egy francia pszichológus (Da Costa Guimaraens) írta: „Imádkozni annyi, mint lelki szükségét kielégíteni.“ E meghatározás meglehetősen felületes, de a helyes gondolat irányában van megfogalmazva. Az ima egy magasabb, gazdagabb, emelkedettebb élet felé való elementáris törekvés kifejeződése. Bármilyen legyen az imádság tárgya, bárminő értékterülethez is tartozzék — az eudaimonisztikushoz, az etikaihoz vagy a tisztán vallásoshoz —, az ima mindig erőteljes vágyakozás egy erősebb, tisztább, értékesebb, boldogabb élet után. Ágoston szavai — „Istenem, amikor Téged kereslek, egy boldogabb életet keresek“ — minden imádságnak a lelki gyökerét jelölik. Az éhező pigmeus, aki ételért sír; a lelkesült misztikus, aki a végtelen Isten nagyságába és szépségébe merült el; a bűnei súlya alatt görnyedő keresztény, aki bűnbocsánatért és üdvösségért könyörög — mind életet keres. Ezek mind életösztönök igazolását, fölfelé irányulását és gazdagodását akarják. Még az imádkozó buddhista szerzetes is, aki elmékedéseivel a tökéletes magárahagyatottságig eljutott, életének megzordításával egy magasabbrendű, tisztább életet remél elérhetni.

Saját vallásos életünk megszilárdítására való törekvés az ima lényege. Azonban az ima legmélyebb gyökerének a feltárása még nem adja az ima igazi lényegét. Hogy ezt megtaláljuk, ahhoz nem szükséges az ima lelki motívumai után tudakozódnunk. Fontosabb ennél, hogy az imádkozó hitfelfogását ismerjük, hogy megtudjuk azon eszmei föltételeket, amelyek az imának mint lelki élménynek alapját képezik. Mit gondol az egyszerű jámbor lélek imádkozáskor? Bizonyára azt hiszi, hogy a köz-

vetlenül jelenlevő személyes Istennel beszél, Ő előtte áll s vele van élő, benső viszonyban. Ennélfogva az imaélmény benső struktúrája három tényezőből áll: 1. hit az élő személyes Istenben; 2. hit az Ő valóságos közvetlen jelenlétében; 3. hit abban a drámai viszonyban, amelyben az imádkozó ember a jelenlevőnek megélt Istennel van.

Minden ima a hívő hozzáfordulása ahhoz a másik Lényhez, akinek magát bensőleg föltárja s akivel magát közli. Az Én beszéde egy másik Személlyel. Ez a másik Személy azonban nem földi ember, hanem emberfölötti Lény, akitől magát függőnek érzi, de azért olyan Lény, akinek határozottan emberi vonásai vannak: gondolkozik, akar, érez, öntudata van. „Az ima a személyes léleknek a személyes Istenhez fordulása“ — mondja Tylor. A személyes Istenben való hit a szükséges előfeltétele és alapja minden imának. Az antropomorfizmus, amely a primitív imában mindig, de a nagy vallásos, prófétai személyiségek imáiban is gyakran előfordul, durva eltorzítása a személyes Istenben való hitnek, ami nem tartozik az ima lényegéhez. Azonban, ahol Isten személyes voltának elképzelése elhalványult, ahol — mint a filozófiai imában vagy a panteista misztikában — a személyes Isten a mindenségben — en kai pan — foszlott szét, ott megszűnt az igazi ima, és a pusztá elmélkedő elmélyülésnek adta át helyét.

Az imádkozó ember ehhez a személyes Istenhez érzi közel magát. A primitív ember azt hiszi, hogy Isten egy meghatározott látható helyen tartózkodik; tehát ide igyekszik, amikor hozzá imádkozni akar, e hely felé fordítja szemeit és emeli összekulcsolt kezeit. A vallásos génusz Isten jelenlétét saját szívének csöndességében éli meg, a legmélyebb lelki nyugalomban. Azonban mindig Isten valóságos jelenlétének tisztelettel teljes és bátorító tudata az, ami ennek az igazi imaélménynek alaptónusát megadja. Noha Isten, akihez az imádkozó könyörög, érzékfölötti Lény, a kegyes lélek mégis olyan kétségbe nem vonható bizonyossággal érzi az Ő jelenlétét, mintha valósággal élő ember állna előtte.

A személyes Istenben való hit és az ő jelenvalóságának bizonyossága az ima két előfeltétele. Az ima azonban még ennél is több: a hívőnek Istenhez való élő vonatkozása, közvetlen személyi viszony: közösség. Minthogy pedig az ima két személy közvetlen személyes viszonyából fakad, azért azt mondhatjuk, hogy az ima közösségi probléma. Az embernek Istenhez való viszonya mindig a földi társadalmi viszonyokat tükrözi vissza: a szolgálai vagy a gyermeki, a baráti vagy a hitvesi viszonyt. A primitív emberek, valamint az alkotó vallásos személyiségek kegyességében a vallásos kötelék „ex analogia societatis humanae“ érthető meg. A naiv imádkozásnak éppen ez a földi szociális momentum adja meg a drámai elevenségét. Ahol, mint némely misztikusnál, az Istenhez való vallásos viszony nem az emberi szociális viszonyok mintájára alakult ki, ott az imádság valóságos kölcsönös kapcsolat helyett tiszta kontemplációvá változott át.

Amint az Istenről való antropomorfisztikus elképzelés csak egyik durvább formája a személyes Istenben való hitnek, éppen úgy az imával Isten akaratára való reális hatásnak a hite, tehát a hit abban, hogy Isten a magunk részére megnyerhető és hajlítható — amint ez a tény a primitív és a prófétai imákban teljes élességgel megtalálható —, szintén csak durva formája az Istennel való közvetlen, eleven viszognak. Az efféle nem tartozik az ima lényegéhez. Az imában levő csoda nem az imádság

teljesítésében, tehát az embernek Istenre való hatásában van, hanem a véges lény és a végtelen Szellem titokzatos érintkezésében. Éppen abból, hogy az ima a vallásos emberek és Isten közötti valóságos összeköttetés, következik, hogy az ima lényege nem kizárólag lelki, hanem inkább metafizikai, vagy mint Tholuck mondta, „az ima ereje nemcsak földi erő, hanem olyan erő is, amely az égig ér”. Söderblom szerint „a mi lelkünk mélyén nem csupán a mi saját hangunk visszhangzik, hanem egy olyan valóságé is, amelyik magasabb és nagyobb, mint a saját hangunk, s amelyet imádni kell”.

Az imádság tehát a kegyes lélek eleven viszonya a személyesnek gondolt és jelenlevőnek megélt Istennel; olyan viszony, amely az emberi társadalmi kapcsolatok formáit tükrözi vissza. Az imának ez a lényege a szekunder imatípusokban csak tökéletlen módon található meg. A rituális imában, a templomi himnuszokban, a liturgikus imákban, valamint a törvényes és érdemszerző imákban Isten jelenvalóságának élménye csak gyöngén, elmosódva van meg. Az ima itt többé-kevésbé külsőleges cselekedet, nem pedig Istennel való bensőséges szívbeli viszony. Még a filozófiai imákban, valamint a misztikus imák némely formáiban is csak alig észrevehetően található meg az ima lényege. Hogy az imával rokon vallásos élményt és lelki állapotot, amelyek a filozófiai és misztikus vallásosságban fontos szerepet játszanak, magától az imádkozástól fenomenológiailag meg tudjuk különböztetni, szükség, hogy két rokon fogalmat, az imádat és az áhítatosságot, közelebről is meghatározzuk.

Az imádság és az áhítatosság nélkülözhetetlen tényezők a vallásos élményben; mindkettő a legszorosabb kapcsolatban van az imával. Azonban mindkettő tágabb fogalom, mint az ima; mindkettő olyan vallásos élményt és lelki állapotot jelöl, amelynek struktúrája eltér az imától, sőt, per analogiám, olyan lelki élményeket és lelki állapotot is jelöl, aminek a vallásosság szféráján túl egészen a profánság fogalmáig érnek, vagy legalábbis e kettő határán vannak. Gyakran összekavarják az imádat és az áhítatosságot, ezt a két általános vallásos jelenséget, amelyeknek a vallásos érdekszférán kívül is megvannak az analógiái — a valódi imádkozással. Egyes vallásfilozófusok, akik racionális bölcselkedésük előítéleteibe belecsavarodva tiltakoznak a naiv imádkozás őseredeti realizmusa ellen, hajlandók szétfolyó áhítatossági hangulatban és esztétikai kontemplációban látni az imádkozás lényegét és eszményét. Pedig nyilvánvaló dolog, hogy az imának a lényege sem nem az áhítatos hangulat, sem pedig a meditálás vagy a kontempláció. Imádkozni annyit tesz, mint Istennel beszélni és vele érintkezni, miként beszél és érintkezik az oltalomért könyörgő az oltalmazójával, a szolga az urával, a gyermek az apjával vagy hitves a hitvestársával.

Vallásos emberek és valláskutatók egybehangzóan egyetértenek abban, hogy az ima a vallás középpontja, a kegyesség lelke. Ennek magyarázatát éppen az ima lényeges vonásai adják: az ima valóságos élő viszony az ember és Isten között. Az ima a hívő embert közvetlen kapcsolatba, hogy úgy mondjuk: személyes viszonyba hozza Istennel. Az imán keresztül lesz a vallás Istenben való élet, az Örökkévalóval való közösség. Ima nélkül a hit pusztán elméleti meggyőződés; ima nélkül az istentisztelet csupán külsőséges cselekedet; ima nélkül az erkölcsös cselekedetnek nincs vallásos mélysége; ima nélkül az istenszeretet néma; ima nélkül az ember távol marad Istentől s a véges és Végtelen között át nem

hidalt úr tátong. Az imában oszlik szét a látható és láthatatlan világot elválasztó fátyol, benne és általa lép az ember Isten elé, hogy vele beszélve tőle lelkének üdvösségét és boldogságát kérje. „Az ima lehozza Istent a magasságos égből a kicsiny szívekbe s az éhes lelkeket az Istenhez emeli.“ „Az imában összeér a magasság a mélységgel, a hatalmas Isten az alázatos szívvel.“

Mint a hívő embernek titokzatos összeköttetése az Örökkévalóval, az ima mindent összefoglaló csoda, amely a kegyes lelkekben naponként megtörténik. Ennek felismerése a vallástudomány érdeme. A vallástörténész s a valláspszichológus csupán tanúja s tolmácsa az imában végbenő mély és erőteljes lelki életnek. Az ima lényegéig csak a kegyes vallásos lélek juthat el. Ami azt jelenti, hogy igazán csak az tudhatja, mi az ima, aki maga is kegyes, áhítatos lélekkel szokott imádkozni.*

LŐRINCZI LÁSZLÓ

ÍGY OLVASSUK A BIBLIÁT

A Biblia a keresztények számára egyedülálló mű a világirodalomban.

Egyedülálló a Bibliában felhalmazott anyag *minősége*. Ezt az anyagot a Közel-Kelet ókori népeinek 4—5 ezer esztendő alatti történelme szellemi termékeinek tömegéből válogatták össze. S ebben az anyagban olyan egyetemes és örökérvényű igazságok rejlenek, amelyek a vallásos emberek számára nyugodt, békességes, boldog élet alapját képezik.

Az ember gondolkozó-érző lény voltával szükségképpen velejár bizonyos nyugtalanság. Keresi a helyét a világban. Olyan állapotot, amelyben nyugodt szívvel, békességben lehet élni és dolgozni, lefeküdni és felkelni, elviselni a szenvedést és szembenézni a halállal.

Az ember, akár primitív, akár modern, feleletet keres ilyen kérdésekre:

Milyen a világ, hogyan lett és miért olyan amilyen? Milyen az ember, hogyan lett és miért olyan amilyen?

Tapasztalja a nyugtalan emberi elme, hogy a boldog élet egyfelől a világot kormányzó, nálánál nagyobb „hatalmaktól“, másfelől embertársaihoz való viszonyulásától függ. Keresi e viszonyulásokat megalapozó lehetőségeket.

Ezek a kérdések a hívő számára létkérdések, és a Bibliában rájuk talált feleletekben rejlenek a nyugodt, békességes, boldog élet alapját képező egyetemes, örökérvényű igazságok, mindig az adott kor szellemi szintjének megfelelő megfogalmazásban. (Pl. ilyen egyetemes, örökérvényű igazság, hogy „Isten a világ teremtője és gondviselője“, vagy „az ember embertársának testvére“, de ezek az igazságok és hasonlóak a Biblia anyagán végig mindig az illető történelmi kor szellemi színvonalán vannak megfogalmazva). Hosszú idő alatt rengeteg anyag halmozódott fel. Legkezdetben mint szájhagyomány szállt és szaporodott nemzedék-

* Rövidített szöveg.

ről nemzedékre. Később ezeket az igazságokat rögzíteni igyekeztek: kőbe, agyagba vésték, fára rótták, majd különböző írásmódokkal pergamenre, papirosra írták, rajzolták, festették.

Bizony hosszú, nehéz munkával, heves viták tüzeiben sikerült a rengeteg anyagból először a Biblia ószövetségi részét, majd az újszövetségit kiválogatni, 39, illetve 27 könyvbe foglalni és részekre osztani.

A Biblia ma használatban levő anyagát véglegesnek és megváltoztathatatlanak, szent könyvnek a hippói zsinat állapította meg a Jézus halála utáni 393. esztendőben.

Egyedülálló számunkra a Biblia mint irodalmi műfaj. Az irodalmi művek ma ismert egyetlen osztályába sem sorolható be. Ahogy az emberi gondolat-érzés-élmény kifejezésének, rögzítésének módja a szájhagyománytól a könyvnyomtatásig a történelmi fejlődés útján tökéletesedett, úgy tökéletesedtek, szaporodtak a megfogalmazás irodalmi formái is. Vegyesen van benne: legenda, monda, történelem, földrajz, néprajz, társadalomrajz, jellemrajz, példázat, történet, elbeszélés, regény, tanítás, prédikáció, vers és próza, himnusz, sirató ének és szerelmi dal. S a val-láserkölcsi élet igazságai, akármilyen irodalmi formában kerülnek a Bibliában az olvasó elé, mindig a keletkezésük korának megfelelő színvonalon vannak megfogalmazva.

Tanítani is akar a Biblia, de ez a célja mellékesen jelentkezik; az értelemhez is szól, gondolkozásra, elmélkedésre is serkent, de főképpen és elsősorban szívünkhöz, lelkiismeretünkhöz szól; hatni akar reánk, a tökéletesedés felé akar mozdítani. A szívet keresi, „mert abból indul ki minden élet“ (Péld 4,23); azt a bizonyos „belső embert“ igyekszik megmozgatni, akinek napról napra meg kell újulnia! Ezt az egyetlen célt szolgálja az egész Biblia, elejétől végig; s ez az egy cél fogja össze egy-sébe sokféle formában jelentkező anyagát.

Számunkra azért egyedülálló a Biblia, mert életünk veszélyes örvé-nyein és fénylő csúcsain át bizakodással vezet a lassan, de biztosan bon-takozó jövő felé, az Isten házához, „hogy tanítson meg minket az ő utaira és mi járjunk az ő ösvényein“ (Ézs 2,3).

Nehéz küzdelmet mutat ennek a 4–5 ezer esztendő történelemnek az útja; lapjai sokszor vérrel-könnyel írottak, s a Biblia mégsem lehan-goló, hanem biztató. Jelszava a Madáché:

„Ember küzdj és bizva bízzál!“

Mint egy fényes láncolat jelennek meg az egész anyagon végig azok, akik belső emberükben felül tudtak emelkedni koruk általános színvonalán; akik profétáltak, eszményt mutattak fel, példát adtak a kereső elmék, a nyugtalan szívek számára, hogy „a nép, amely sötétségben jár vala, lát nagy világosságot“ (Ézs 9,2). S „mily szépek a hegyeken az örömondóknak lábai“ (Ézs 52,7), amíg a láncolat fölér a csúcra: Jé-zushoz.

Ő a mi életünk biztató példaképe, a vonzó, tökéletesedésre kényszerítő eszmény. Létünk nyugtalanító kérdéseire ő adja a legmegnyugtatóbb feleleteket. A nyugodt, békességes, boldog élet fundamentumát képező igazságokat ő fogalmazza meg a legtalálóbban. Ő emel legközelebb Isten-hez: „Nem vagyok egyedül... én és az Atya egy vagyunk“ (Jn 8,16 és 10,30); ő fűz legbékességesebb testvériségbe embertársainkkal: „ti pedig mindnyájan testvérek vagytok“ (Mt 23,8); és ő jelöli ki helyünket, utun-

kat, dolgunkat a világban: „Én vagyok az út, az igazság és az élet!“ (Jn 14,6).

A Bibliát értelemmel, érdeklődéssel, tisztelettel és szeretettel kell olvasni. Csak így ragyognak fel számunkra az anyagában rejlő egyetemes és örökérvényű igazságok, melyek a szellemi élet különböző szintjein, különböző módon találtak megfogalmazásra. Így lesz a Biblia éhező lelkünk mindennapi kenyere.

NYITRAI MÓZES

HOGYAN KÉSZÜLÖK A VASÁRNAPI SZOLGÁLATOMRA?

— A papot a szájáért tartják. — Egy fejezet címe *A rög alattban*. Szatírának szánta Balázs Ferenc ezt a népi megállapítást. De bizony így van: létfeltételünk az, hogy mit mondunk a szószéken. A jó egyházi beszéd csak véletlenül születik pillanatnyi ihletés alatt; készülni kell reá, és ha lehet, meg kell írni. A Biblia ismer ugyan nem-író prófétákat is, Jézussal az élen — de szent volt mindenik előtt az Írás és annak minden iotája. És hogy van szentírás, az az író próféták felbecsülhetetlen érdeme.

A szó elszáll, az írás megmarad! Megmarad a leírva elmondott egyházi beszéd a lelkekben is. — A papot a tolláért is tartják! — állapíthatjuk meg. Ahogy megírta a lelkész szószéki beszédét, ahogy rákészült, úgy nő az értéke és úgy veszi komolyan lelkészét a gyülekezet.

Hogy meg kell írni az egyházi beszédet, azt éppen Balázs Ferenctől kellett hogy meghalljam először életemben. Ő vett reá, hogy első egyházi beszédeimet megírjam. Mert szülőfalumnak, Mészkönek jutott az a kitüntetés, hogy az Balázs Ferenc számára a világ közepe legyen. Bejárva a kerek világot, Mészköre került lelkésznek azzal az új világgal a szívében, melyet kialakított a maga és gyülekezete számára. Ennek a benne élő Istenországnak a magvát akarta a mészközi rögök alatt valósággá élelni. Minden idejét, testi és lelki erejét ennek szentelte: hat nap alatt a gyakorlatban, hetedik nap a szószéken. Régi betegsége azonban hamar elhatalmasodott rajta, ágyba került. Nem volt ereje a szószékre felmenni.

Még meg sem kezdtem a teológiát, már rám bízta a mészközi Siont.

A bibliai Mózesnek kevesebb verítékébe került igent mondani az égő csipkebokorból felhangzó elhivatásnak, mint nekem megkezdeni a szószéki szereplést akkor. Éreztem, hogy míg Mózesnek le kellett hoznia a ködös magasságból a tízmondatos kijelentést, nekem még szinte gyermekfővel azt fel kell vinnem a szószékre. Súlyos dolog ez s egyben páratlanul komoly és szent élethivatás. Elég lenne nekem, ha csak megtanulnék egy jól megírt beszédet. A legjobb lenne, ha Balázs Ferenc írna nekem, hogy rajtam keresztül is ő beszéljen. Kértem is őt erre.

Ilyen segítséget azonban nem adott. Írjon mindenki a maga tollával. Ne ékeskedjék, vagy szegyenkezzenek idegen tollakkal. Aki más beszédét mondja, elveszti önmagát.

Írnom kellett tehát szószéki beszédet. Engedelmesen, meggyőzötten, becsületből, lelkészem iránti nagybecsülésből. Verítékezve is kitüntette

éreztem magamat. Elhatároztam magamban, hogy írok. De hogyan, mikor és mit írjak?

Hat napon át dolgozni kellett a mezőn és bányában látástól vakulásig. A családi valláserkölcstan szerint azonban vasárnap tilos volt a fizikai munka. Vasárnap délutánjaimat szenteltem hát oda a beszédírásnak. Mindig a következő hétre írtam meg a prédikációmát. Vasárnap este már ott is voltam Balázs Ferencnél lelki terméseim első zsengeivel. Bevezetés, főtétel, altétel és a többi szakkifejezések ismeretlenek voltak előttem. Nem magyarázott beteg lelkésem erről semmit. Nem tartotta fontosnak. Hallottam én jó szószéki beszédeket itthon is, Kolozsváron is vasárnapról vasárnapra. Legyen elég az útmutatónak. Ahogy megírtam, úgy olvastam fel Balázs Ferencnek. Megbeszéltük a kihagyningalókat és a hiányokat. Többször már nem vettem tollat a hét folyamán a kezembe. A gondolatok fizikai munka közben hat napon át érték, zamatosodtak, míg a gyülekezet elé állottam.

Írni nem lehetett mást, csak ami hozzám illik.

Egyszer szeretet és igazság cím alatt írtam beszédet. Nem mondhatam el. Balázs Ferenc szerint nem húszévesnek való tárgy. Egy ilyen témához el kell végezni a teológiát és élettapasztalatokat kell gyűjteni hozzá. Megingathatatlan támaszpontról beszéljen a lelkész. A lelkivilágon sem lehet semmit mozdítani fix pont nélkül.

Írni Balázs Ferenc bíráló tekintete előtt hogy mit jelentett, ahhoz idézek a *A rög alatt*ból: „Mutassa meg a lelkész, miképpen lehet isteni életet élni ma. Vizsgálja a jelen gondját, mutassa meg, hogy a vallás igazságai milyen fényt vetnek a földműves, a gyári munkás, a bányász útjára. A múlt kísértet-istene helyett idézze az örökké élő, világot éltető lelket, s meglátja, hogy a templom is minden vasárnap tele lesz embe-
rekkel [. . .].

Olyan tárgyról beszéljen a lelkész, amelyekről szót válthatna a templomból kijövet a templomkapu előtt is. Tudnia kellene, hogy más úton a hívekhez férközni, őket helyesen befolyásolni nem lehet.“

Azóta hét év híján egy fél évszázada ez az idézet mögöttem áll a szószéken, megidéz ítélszéke elé, tollam hegye alá néz írás közben, szánalommal tekint rám, ha üres helyek vannak a templomban — s lendületet ad olykori elernyedésem láttán.

A vágyam az volt, hogy ebben Balázs Ferencnek a kedvére legyek. Emellett még Szabó Dezső is beleszólt életembe, mondván: — A pap hat nap alatt láthatatlan, hetedik nap érthetetlen. Sikerült láthatóvá tennem magam híveim előtt hat napon át: nyakig a burján-irtásban, még holdvilágnál is a kaszálóban, a mindennapi küzdelemben, sikerben és sikertelenségben, a gyászban és lakodalomban, őszi hervadásban és tavaszi kikeletben, a háborús idők rettenetében és a béke áldásaiban. Köszönöm az Istennek, hogy mindig lelkész lehettem, nemcsak vasárnap. Talán ez másképp nem is lehet.

A palástot csak vasárnap veszem fel, vagy szertartások alatt, — de munkaruháim azokat a vállakat takarták, melyekre a palástot szabtam. Szószéki témát keresek kapával a kezemben is. Ha újságot olvasok is, a kapcsolatot keresem a mával mint lelkész. Ha tudományos eredményekről hallok, keresem a lehetőséget, hogy átültessem a szószéken a lelkekre. Tudom, hogy a hit igazságain kívül kevés illeszthető bele a szószék kereteibe, de a hit akkor találhat otthonra a mai világban, ha a mai tudás

nagyszerűségét felismeri, elismeri, a hívő lelkekben népszerűsíti. Ám az egyházi beszédben csak pillanatok lehet szentelni a tudományosságának s olyan mértékben, ahogy azt megbírja a gyülekezet lelkülete.

— A prédikációt készíti elő a lelkemben, ha öreg, ősz hajú embert látok a mezőn munka közben. Édesapámat juttatja eszembe s beszéd indul az apai küzdelemről, annak megbecsüléséről, értékeléséről. — Ha szorgos asszonyi kezek mozdulatát látom meg a palánták között, vagy a szénamezőn takarás közben, vagy látom, amint fáradt s mégis fürge léptekkel ebédet visz, édesanyám jut eszembe, kit az Isten nyugosztaljon és áldjon haló porában is, — és nem tudom kihagyni az anyai önfeláldozó életet a vasárnapi prédikációból. Nem mondhatom el minden ilyen hangulatban a beszédben, hogy „éjszaka font, nappal mosott“ — de mindig odahúzódik a sorok közé, vagy megül a gondolatok mélyén. Ilyenkor kész vagyok az elismerés glóriáját nyújtani az ő most élő sok-sok társa homloka köré. Jólesik az én szívemnek is ilyenkor az édesanyákat Isten gondviselő karjaiba ajánlani és jutalmat kérni Tőle számukra. Kész bennem a beszéd ilyenkor az asszonyi munkaerőről. Erről a munkaerőről, melyet a szeretet táplál és éltet. Erre felhívni a gyermeki lelkek figyelmét és lelkesíteni arra, hogy a szeretet önfeláldozásáért szeretettel adózzanak. — Lelkész vagyok akkor, mikor a tévében, rádióban, értekezleteken előadásokat hallok mindennapi életünkbe beleillő tárgyáról, a békemunkáról, a lelkiismeretességről, a jövő ragyogó kilátásairól. Jegyzeteim tanúskodnak arról, hogy amit ilyenkor hallok, már a szószerkekre képzelem magam vele, mert egy új evangéliummal, mely örömet szerez hűveimnek, jobb belátásra készíti azt, aki eltévedt, felvillanyozza azt, aki tán alaptalanul elcsüggedt, világos látást ad annak, aki nem látott elég világosan mostanig, és megbecsülést szerez a szószerkezemnek... engem pedig megnyugtatt azzal, hogy hasznos munkát végzek szóval és írással is.

A készülésre alkalom az is, ha rövidebb-hosszabb utakat kell megtennem. Társas gépkocsin nemegyszer találtam beszéd-témára az utasok beszédét hallva, vagy velük folytatott beszélgetés közben. Egy-egy történetet hallok, mely kitűnő illusztráció lesz valamelyik beszédemben. Ha van nálam papír s ceruza, igyekszem lejegyezni, hogy otthon a gyűjteményembe felvegyem. Gyalogos útjaim is sokszor hoztak össze útitársakkal, akik annyi gondolatot adtak, amennyit talán ennyi ideig való olvasással sem szerezhettem volna. Van úgy is azonban, hogy a magány termékenyíti meg lelkemet. Ilyenkor, ha éppen egymagam megyek valahová, igyekszem megőrizni a magányomat. Távoli szórványokba sokszor kellett mennem szolgálattevésre. Viszem magamban a gondolatomat, melyet, ha volt alkalmam, leírtam, de az alkalomhoz mértén alakítom apostoli utamon; ha nem írtam még le, új gondolatokkal akarom gazdagítani, értelmesre csiszolni, utat egyengetni a szívek és lelkek, az értelem és érzelmek felé. Ritkán esett meg, de volt rá alkalom, hogy nem kívántam emberi társat magam mellé. Nem akartam másfelé siklatni gondolatomban, nehogy vakvágányra jussak vele és célt tévesszek beszédemmel. Még magam is mosolygok magamon, hogy miként gyorsítottam meg lépéseimet vagy éppen futottam, ha nem láttak, hogy a hátul jövők el ne érjenek, vagy hogy miként igyekeztem lassabban menni, hogy az előttem menőket utol ne érjem... Hiszem, hogy a jó Isten megbocsátja az ilyen emberkerülő szándékomat is... azért, hogy gondolatommal és azzal, aki azokat adja és megszenteli, az Istennel akartam maradni.

Hadd írjak be ide egy ilyen alkalmat.

Ma, október 31-én, amikor ezt az előadást írom, elvégeztem az istentiszteletet vadadi szószerűen de. 11 órakor. Mint minden vasárnap, Iszlóban is szolgálnom kell. Ennek érdekében egy derékszögű hegyen át háromnegyedórás utat kell megtennem. A mai beszédemet a halottak napja előtti napon már kialakítottam magamban. Holnap azonban halottak napja. Ezen gondolkozom. Mit fogok mondani? Mit fogok leírni előre az elmondandó gondolatokból? Egész úton ezen fogok gondolkozni.

Két temetőnk között visz el az út.

Arrafelé a kicsi temetőn át vettem utamat. Szememmel, kezemmel simogattam a sírköveket. Egy-két szót váltottam néhány hívemmel, kik rendezgetik holnapra a sírokat. Visszafelé jövet a nagy temetőben kerestem a textust és az ihletet azok között, akik már nincsenek. Itt-ott meggyökerezik a lábam: a halott fogja meg. Megállok egy fiatal anya sírja mellett. Ősz öregemberként temettem el néhai férjét vagy két esztenedeje.

— Meghalt láthatatlan csecsemőjével 1923. I. 26 — olvasom, s tudom, hogy egy és fél esztendei házasság után történt a tragikus halál. A sírfelirata halottak napi beszédbe illő. Lemásolom: — Letört szép virág, / Alig volt reggele, / Mennyi öröm s remény / Enyészett el vele. / Szülőid és férjed / Azt kívánják néked, / Legyen zavartalan / A te pihe-nésed.

Miután a másolást befejeztem, felnézek. A sírokon járnak szemsugaraim. Előre látom, hogy holnap miként lesznek kivilágítva ezek a sírok. Száz család ötezernyi gyertyát gyújt meg. Ez az elképzelt ötezer-gyertyafényerős világosság melengeti a holnap vigasztaló szavait.

— Mennyi sír! Mennyi emberi fáradság, szenvedés, erény, bűn, áldozat, felemelkedés, bukás, siker, összeomlott remény, megvalósított vagy félbeszakadt terv, s mind ide van eltemetve. Vannak sírok, melyeket gondoznak, mert élnek még a hozzátartozók. De hány van olyan, mely besüppedt már. Nem látszanak, de tudom, hogy vannak. Várossá nőttek már a kis falu felett. És évente egyszer, mintha e néma város lakói küldenének üzenetet a felvilágba, kigyúl a fény a temetőben. Tudom, a fény nem alulról jő. Tudom, hogy élők gyújtották meg a gyertyákat a halottak emlékezetére. És mégis az az érzésem, mintha ők üzennének nekünk: Mi élünk, és ilyenkor együtt vagyunk veletek.

És élnek azok is, akikről már senki sem tud. De valaha, századokkal ezelőtt ebben a faluban éltek. Ugyanazt a földet szántották-vetették, mint a ma élők. Ugyanabból a földből nőtt ki a kenyérük, amelyikből a mostaniaké. Hát nem köt-e össze velük ez a gondolat? A mi testünk ugyanabból a földből formálódott, mint azoké a régi elporladtaké, s élet-erőnk csak azt folytatja, amit az övék folytatott valamikor.

S íme, nem kell már hozzá sok s kész a halottaknapra prédikációm. Nem kell érte messze menni; csak élni a magunk életét, s összefonni azt a rég-porladók örök életével.

A prédikációról való álmodásaimból felébredek. Megyek gyors léptekkel hazafele. Első dolgom lesz a lelkészi munkanaplóba beírni ennek az útnak az eredményeit. Este pedig nekifogok ennek a dolgozatnak a megírásához. Holnap este újra Iszlóban kell lennem, mert az iszlói temetőben is imám nyomán kell hogy csendesebb legyen a drága halottak örök álma s békésebb az élők lelki nyugalma. Mához egy hét pedig az

apostolok fogatával húsz kilométert teszek meg Ilyébe, Járába és vissza a halottakat siratók vigaszával. Semmi sem áll közelebb a lelkési munkához, mint élőnek a holtakról vigaszt árasztani. Most még elmondom, hogyan írtam meg egy vasárnapi egyházi beszédemet. Melyiket is vázoljam ide? A negyvenet meghaladta a vasárnapi beszédek száma novemberig. Veszem a legjellemzőbbet erre az évre. Megragadta a figyelmemet az idén az az intelem, melyet többször is hallottam:

— A mából a mának szóljon a keresztény lelkész. Éljen benne a világ a beszédünkben, hogy a szószéken is mi a világban éljünk. — De a rög alól is ezt hallom, amint idéztem is Balázs Ferenc szavait a bevezetésben.

Ilyenformán írom meg egyházi beszédeimet, ha tehetem. Ilyenformán készülök vasárnapról vasárnapra. Szent meggyőződésem, hogy készülni kell. A készületlenség íze majdnem mindig rajta van az egyházi beszédnek, még kiváló siker esetén is. És ha csak leráztuk magunkról mint vasárnapi nyűgöt azt a negyedórás beszédet, bizony üres kalászt vittünk Isten elé, és nem az élet búzájának kenyerével ettük gyülekezetünket. A lelkiismeret szónokai nem kellene hogy lelkiismeretlenek legyenek sohasem, tudva azt, hogy „minden szó épít, vagy rombol, jól vigyázz hát ajkaidra!”

Van ugyan egy újszövetségi utalás, mely szerint: — Ne aggodalmaskodjatok, hogy mi módon vagy mit szóljatok, mert megadatik néktek abban az órában, mi mondjatok. Mert nem ti vagytok, akik szóltok, hanem a ti Atyátoknak lelke az, aki szól ti bennetek. Ez az intelem a törvény előtt való védekezésre készíti fel ugyan a tanítványokat, de a lelkiismeretlen szószéki munkára nem csábíthat senkit. Jézus szüntelenül tanítványai felkészítésével foglalkozott. Mindig a lelki kincsek gyűjtésére ösztönözte őket. Aggodalmaskodnia nem kell a Jézus-tanítványnak afelől, hogy mit mondjon, ha felelnie kell, de ehhez ismernie kell az isteni törvény útját. Aggódnia nem kell, de ismernie kell az Írást, jobban, mint az írástudók és a farizeusok. Ki Jézus teológiáján jár, annak tudnia kell az aranyzabályt, a szeretet parancsolatát, a Hegyi beszédet, a Passiót, a tiszta hit alapelveit. Jézus hasonlatait, a négy evangélium tanítását — tudnia kell, mint a Miatyánkot! Világosan kell hogy álljon előtte az Apostolok Cselekedete, Pál levelei, legyen átítatva lelke a szeretet himnuszával, Jakab, Péter, János, Júdás levelei és a Jelenések könyve értékes részeivel. Mindezekhez pedig hozzá kell adnia a fejlődés eredményeit, benne kell élnie az emberiség szellemi kincstárában, nyitott szemmel kell járnia a mában, szüntelenül mosnia kell az aranyat az élet folyójában, készülnie kell az egyházi beszédre, mint ahogy készül a mag a kalászbán, a madár a tojásban, rádió-tv. műsor a stúdióban. Ezek után szól a biztató szó: ne aggodalmaskodjatok mi módon szóljatok. Ezek után adja meg a lélek az ihletést a szükséges órában.

Mint lelkész csak akkor vagyok nyugodt, ha megírtam a beszédemet.

Mindig Petőfi Sándor jut eszembe, aki egész úton hazafelé azon gondolkodott, miként fogja szólítani rég nem látott anyját, és bár számtalan szebbnél szebb gondolat jutott eszébe, mikor rá került volna a sor, szótlanul csüggött az anyai ajkakon. Mi is sokat gondolkodunk a vasárnapi beszédnek, mégis megtörténik, hogy semmit sem mondunk el, még ha félóráig rakjuk is a szavakat egymás mellé, ha nem írtuk meg beszédünket. Mert beszélnünk kell, ha Isten elhozza a vasárnapot; szótlanul

csüggenünk nem lehet. Milyen boldog nyugalom számunkra, ha megírhattuk vasárnapi egyházi beszédünket! A megírt beszéd is lehet lapos és hatástalan, de legalább megtettük a tőlünk telhetőt, ha írásban is elkészültünk.

Írásra születni kell. Poeta non fit sed nascitur. Lelkészeknek is születni kell? Hát nem azért vállaltuk ezt az élethivatást, mert úgy éreztük, hogy arra születünk?

Így biztatom magam, ha írás közben megállok a mondat közepén s újra rádöbbenek, hogy nem születtem írónak, még beszédírónak sem.

Legyőzöm az önbizalom hiányát.

Hiszen nem vagyok magamra hagyatva ebben a munkában. Van kitől és van miből gondolatokat nyerjek, vannak segítőtársaim az ókortól napjainkig. Ha tollamról lekoptak a magasztos mondatok, fellapozom mindenekeelőtt a szentírást. Kölcsönveszek valamit Mózes tollából, azaz attól, aki az ő nevében szent sorokat rótt azokra a papiruszokra. Felékesítem írásomat a zsoltárok tollaival, a prédikátorokéval, az evangéliumok örök igazságaival... s erre megbicsaklott saját tollam is megindul, a magamba mártott ironom is szántja a papirost, s látom, hogy valóban bennem is van valami, ami jó, ami kell a szomjazóknak és az igazság éheseinek. Aztán látom, hogy ezen a világon minden író azért írt, hogy engem is segítsen a szószéki beszédírásban. A megholt és ma is élők ezrei jelentkeznek segítségemre történeteikkel, szép kifejezéseikkel, aforizmáikkal; a versekben ritmusokra, rímekre lépve járulnak íróasztalom elé, ha felnyitom a sorompót: az általuk írt könyvek lapjait. Nem plágium átvenni tőlük, amit ők találtak meg. Szent jogom közkincsnek tekinteni s a szószék magaslatáról szórni szét ezeket a valutákat, melyeknek nincs soha inflációjuk, sem konverziójuk, sem rozsdájuk-molyuk, elavulhatatlanok, és örökké megújítják, felfrissítik a lelkeket, mint az élő vizek forrásai.

Tanuló koromban azt az egyházi beszédet láttam jónak, hatásosnak, amelyikben szép hasonlatok is voltak. Amikor a teológiára kerültem, elkezdtem gyűjteni, mint mások is tették, az illusztrációkat. Az első füzetemre jelmondatnak azt írtam: „Keresem, ami szent írás a Szentíráson kívül.“ Egyszer eljutott hozzám is az a latin mondás: „Nulla dies sine linea“, és amikor új füzetet nyitottam a gyűjteményemnek, arra ezt a jelszót írtam fel. Törekedtem is arra, hogy ne legyen nap, amikor valamit oda be nem írok. Amikor se szeri, se száma nem lett a sok feljegyzésnek, láttam, milyen kevés az igazi jó illusztráció, már batyuvá nőtt a halom, és mégis éppen az az egy-két hasonlat hiányzik, ami éppen kellene. Sokszor megtizedeltem a gyűjteményemet, hogy kisebb helyen férjenek el az igaziak, mégis sok van még, ami csak a létszámot szaporítja. De rengeteg rejtekhelyet sejtek és remélek még ma is a temérdek írások kazlában, amiért sokat-sokat kellene olvasni és jegyezni. Csak az Isten még időt adna rá és töretlen lelkesedést!

Aztán, ha egyszer betelik a mérték, akkor majd elmondom: beszélj és írdjál én lelkem, mert sok esztendőre eltett javaid vannak. Ez az idő és ez az állapot azonban nem következhetik be, mert nagy és kimeríthetetlen a szellemi javak birodalma. Megelégszem hát azzal, hogy minden alkalomra legalább egy-két illusztrációm legyen, ami jó és célra vezető. Több nem is nagyon szükséges.

Hogyan írom meg hát vasárnapi egyházi beszédemet?

Időszerű gondolatot keresek a soron következő vasárnapra. Melengétem a lelkemben, s mikor életre kel, papirosra vetem. Igyekszem lelkesedni a kitűzött evangéliumomért, hogy híveimet is lelkesíthessem a templomi szent találkozón. Az előtarandó hitigazsághoz, erkölcsi mondanivalóhoz bizonyítást keresek először a Bibliából, majd a mindennapi életből vagy irodalomból. Át-át vizsgálom a közölnivalóimat, kipróbálom magamban, hogy megegyeznek-e a keresztyéni és unitárius szellemmel.

A beszédszerkesztés formái különbözőek. A vasöntő nem használ mindig egy ugyanazon formát, hanem mindig a legmegfelelőbbet, azt, ami éppen szükséges és célra vezető.

Nem hiszem és nem áltatom magam azzal, hogy jó beszédíró vagyok. Ettől nagyon-nagyon messze állok. De a vágy és a jóakarát megvan még mindig bennem, hogy a tőlem telhető legjobbat adjam. Remélem, hogy a legjobb beszédemet még nem írtam meg és nem mondtam el. Mindig kérem Istent, hogy ebben a hitemben tartson meg, és segítsen maradéktalanul betöltenem hivatásomat.

DR. MOLNAR ISTVÁN

AZ ÉNLAKI UNITÁRIUS MŰEMLÉK-TEPLOM 1976. ÉVI JAVÍTÁSA

Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Tanácsa, valamint a Nemzeti Kulturális Javak Megyei Hivatala alulírottat bírta meg azzal, hogy a templom tervbe vett javítási munkálatait megelőzően — a műemlékvédelmi előírásoknak megfelelően — a szükséges régészeti kutatásokat végezze el, s a javítás menetét is kísérje figyelemmel.¹

A javítás fő célkitűzése az 1961-ben lerakott — de azóta gombától fertőzött — deszkapadló kicserélése volt. Ugyanis attól lehetett tartani, hogy a korhasztó gombák nemcsak a templom fából készített berendezési tárgyainak, építészeti elemeinek épségét veszélyezteteti, hanem az igen jelentős rovásírásos és népművészeti motívumokkal díszített kazettás fennyezetet is megtámadhatják. A padló kicserélésével egyidejűleg a templom megrongálódott falazatainak javítását is előirányozták: külső-belső vakolás; a falak tövére, alapozására — különösen az északi fal mentén — nehezedő földfeltöltődés eltávolítása, részben a nyomás, részben pedig az alapozást és a falazatot bomlasztó talajnedvesség további beszívódásának a megszüntetéséért.

A templom belső kutatása

A javítási terv fő célkitűzéséhez igazodva, első feladatként a templom eredeti járószintjének fekvését és hajdani padlózatának anyagát kellett megállapítanunk. Ezeknek meghatározására — miután a padokat szétbontottuk és a deszkapadlót felszedtük — a templom déli ajtója irányában a hajó belső területén 1,5×2,0 m-es kazettát nyitottunk (1. ábra, 1. sz. kazetta). A deszkapadló alatti törmeléket kihordva és az ajtókülső utólagosan lerakott deszkaborítását is lebontva, előbukkant az ere-

deti, terméskőlapokból készített belépő, s folytatásában pedig az eredeti járósíntnek az őstalonon fekvő, kőlapokból rakott padlómaradványa. Ezt a felületmagasságot jelöltük meg ± 0 irányító szintnek. A templom építési korában készített kőpadló helyzetének ellenőrzésére, valamint a templomalapzat mélységének a megállapítására a hajó keleti felében és teljes 7 m-es szélességében, É—D-i irányban 1,0 m széles kutatószelvényt nyitottunk (1. ábra). A deszkapadló alatt, mintegy 10—12 cm vastagságban homokos sötétbarna földtöltés — a deszkapadló alatti szintezés törmeléke — feküdt, alóla viszont egyenetlen magasságban barnás-feketés, kevés vakolatörmelékkel és hasított kődarabokkal kevert réteg bukkant elő. A szelvény déli és északi fejenél a falak tövében — a déli falazat mellett megtalált padló szintjének és anyagának megfelelően — szintén az eredetinek maradványai váltak láthatóvá.

A keresztiszelvény közepétől dél felé 160 cm hosszú, 10—15 cm vastag sárga agyagból álló elnyúlt lencse ékelődött be. Kezdeté alsó szintjénél egy lapos kő fölötti törmelékben 1781-ben vert rézgarast találtunk. Ez a leírt, különböző anyagú kevert réteg tehát egy, a XVIII. század második felének közepe táján — valószínűleg szintén padlójavítása alkalmával — végzett egyenetlés, szintezés törmelékrétege.

A szelvény további mélyítése során a hajó egész szélességében, hullámos fekvésben, egyenlőtlen vastagságban és mélységben téglatörmelékkel, kődarabokkal, elszenesedett famaradványokkal kevert rétegre bukkantunk, amely az 1661-es tatárdúláskor felégetett templom bezuhant boltozatából és a templom fatárgyainak az elégéséből származott. Az ebben a rétegben talált egyetlen profilált téglaborda töredék a templom hajdani boltozatából való.

Az égésnyomokat tartalmazó réteg alatt sötétbarna, agyaggal kevert réteg következett, amelynek feltárása során a szelvény 2,0—2,5 m közti szakaszában — 0,54—0,60 m mélységben három, illetve két téglából képzett, öt sorban szabályosan lerakott téglafelület tűnt elő, amely a szelvény szélességének mintegy $\frac{2}{3}$ -tól a keleti metszettel felé rézsütös emelkedéssel húzódott. A téglák jól égett anyaga és méretei — $23,5 \times 13,5 \times 4,5$ cm — római kori készítményre utaltak. A téglafelülettől délre közvetlenül, — 0,80—0,84 m mélységben, egy kelettel szemben fekvő férficsontváz bolygatott maradványai feküdtek (koponyája hiányzott, gerincmaradványa a medencecsontok állásához viszonyítva elferdült, a bal oldali bordák hiányoztak). A csontvázmaradvány a szabályosan leásott sírgödör fenekét képező sárga agyagon feküdt. Koporsódeszkanak semmi nyoma nem mutatkozott. A leletkörülmények alapján olyan római kori temetkezést állapíthatunk meg, amelyet — a kor temetkezési szokásához híven — eredetileg téglalapítménnyel védtek, és valószínű még ebben az időben megbolygattak. (Az 1661-es égést mutató törmelék alatti sötétbarna földréteg ugyanis nincs áttörve.) A bolygatás nyomait mutatja az is, hogy a csontváz közvetlenül a mintegy 1,20 m széles sírgödör északi fala mellett feküdt, de a gödröt kitöltő föld összetételén is az utólagos bolygatás nyoma látszott. (A csontvázmaradványt és a közelében elhelyezett téglákat fekvésükből nem mozdítottuk el, s a kutatóárok betömésekor elföldeltük.)

A szelvény további feltárása során a sárga ósagyagban két szabályosan beásott mélyedés tűnt elő: az első szélessége 0,58 m, mélysége 1,60 m, sötétbarna szemcsés agyagos földdel töltődve, a második beásás

szélessége 0,90 m, mélysége 2,10 m, tölteléke világosbarna, száraz tapintású, alig homokos morzsalékony föld. Mindkét bemélyedés töltelékében az anyagi kultúrának, csontvázmaradványnak nyomát nem találtuk. A bemélyedések, nyugat felé is, de főképpen a szentély felé folytatódni látszottak. Követésükre nem volt lehetőség, mivel az első bevágás a templom szószekének alapja alá húzódott, a második bevágás viszont a diadalív déli indítási tövének széléhez irányult, és a beásás követése statikáját megbontotta volna. A beásások rendeltetésének megállapítása így — sajnos — nyitott kérdés maradt. Sírgödrök nem lehettek, mert a szeivényből kiszedett töltésükben semmiféle erre utaló nyom nem került elő. Rendeltetésükre nézve két feltevést kockáztathatunk meg: vagy a szentély terében feltárt — alább ismerttetendő — római építményhez tartozhatott falak alapozásából a mai templom építésekor kiszedett fundamentumkövek árka, vagy pedig egy olyan folyosószerű építmény, amely szintén az említett épülettel lehetett valamilyen kapcsolatban. Ez utóbbi feltevés mellett szólna az a több évszázados néphagyomány, amely szerint a templom alá alagút vezet be. Lehet, hogy ez a hagyomány a mai templom építésének idejéhez kötődik, amikor az építők ezeket a bevágásokat talán még eredeti állapotukban láthatták. Megkérdőjelezett rendeltetésükre végleges választ azonban csak egy későbbi — a templomot körülvevő területen végzendő — ásás adhat.

A kutatóárokban feltárt római kori sirmaradvány kelet felé való esetleges kiterjedésének megállapítására, s ugyanakkor az északi fal mellett is megtalált eredeti kőpadlómaradvány helyzetének igazolására, a szószek előtti téren 1,0 m×1,2 m kiterjedésű és 0,8 m mély ellenőrző kazettát nyitottunk (1. ábra, 2. kazetta). Sem a téglafelület, sem a csontváz lábrészei nem folytatódtak, igazolva azt, hogy a sírt a templom építésekor megbolygatták. A szószek talpa előtt viszont az eredeti kőpadló maradványa szintén előbukkant.

Miután, a terv szerint, az újonnan lerakandó padló járószint-mélységét és anyagát kétséget kizáróan megállapítottuk, szükségessé vált a szentélytér magasabban fekvő szintjének a lesüllyesztése. A deszkapadló felszedése után megkezdtük a padló alatt is fertőzött töltés gondos kihordását. A hátsó karzat alatt és közvetlen előtte a töltés alól, az egész említett felületet borítóan, kezdetben semmi rendszert nem mutató, szabálytalan darabokból álló omladék köréteget tártunk fel. Annak a megállapítására, hogy honnan és miből származott, mi célt szolgálhatott, a szentély egész szélességében szabályos felületi bontáshoz kezdtünk. Az omladékkövek eltávolítása folyamán fokozatosan egy 1,0 m széles forró mészbe rakott É—D-i irányú kőfal alapozása bontakozott ki, amely a déli fal alól indult, s észak felé 4,5 m hosszúságban folytatódott (1. ábra). A falvonulatot az északnyugati sarkánál megtörték, s onnan — az előbbi irányát követve — ugyancsak 1,0 m széles alapmaradvány húzódott be a szentély északi fala alá (1. sz. kép). A hosszabbik fal északi szakaszából viszont kelet felé 0,60 m széles falalapmaradvány ágazott ki. A hosszabbik faltól 0,60 m távolságra a szentély déli falától pedig 0,80 m-re 1,66×1,40 m négyzet alakúra rakott kőfelület bontakozott ki, amelynek szerkezete, kötőanyaga ugyanolyan, mint a többi falaké. Az egész épület-együttes maradvány alapozási mélységének a megállapítására két metszetet vágunk: az 1-ben a főfalak alpmélysége — a ±0 ponttól szá-

mítva — átlag — 80 cm-ig süllyesztődött, a 2.-ban is a főfal talpmélysége ugyanennyi, de a négyzetes építményalapé már csak — 60 cm.

A két együvértartozó épületmaradvány kétséget kizáróan római kori. Ezt a megállapítást erősíti meg a négyzet alakú köfelület mellett talált két kerek formájú vastag téglá, továbbá az alapfalakat borító kötőrelék közti különböző méretű római téglák és néhány olyan téglavörös és fekete festékkel borított freskótöredék, amelyeket a szentély keleti záródása felé nyúló falalapmaradványnak abban a részében találtunk, amelyik behúzódik a zárófal alá.

Az a tény, hogy a feltárt épületkomplexum maradványai közt egyetlen közhasználatú tárgyi emlék (legalább kerámiatöredék) nem került elő, arra enged következtetni, hogy az építmény nem polgári jellegű volt, hanem kultikus célt szolgált. A templom falfelületeinek és az északi fal alapjának — később ismertető — kutatása során feltárt leletek ezt még pontosabban meghatározták.

A falak kutatása

A falfelületeknek átlag alsó egyharmadáig terjedő sávját — kívül-belül — a megelőző javításoknál cementes vakolattal borították. Ennek következtében a falak szellőzése elzáródott, s a talajnedvesség felszívódott. A nedves falak párolgása a templombelső légterét is paradüssá tette, ami elősegítette a deszkapadló elgombásodását is. E veszedelmes következményekkel járó állapotnak a megszüntetéséért a cementes vakolatot a falfelület alsó sávjáról el kellett távolítani. A magasabban levő falfelületek vakolatrétegének a teljes lebontására — mivel csak meszes vakolatot alkalmaztak — nem volt szükség. Mivel a templom régisége miatt várható volt freskómaradványok, rejtett építészeti elemek előbukkanása — különösen az északi falon —, e felületeket is sűrű szondázással tüzetesen meg kellett vizsgálni.

A falfelületek alsó sávját borító cementes vakolatréteg eltávolítása után — a kőfalakat egész körben borítva — előtűnt az 1661-es tatárdúlás pusztítását jelző téglavörösre átegetett ősi meszelt vakolatréteg. Az Orbán Balázs által is közölt², de a máig élő hagyomány szerint is, az Énlakára eljutott és a falut békésen elhagyó tatárokat néhány helybeli ember megtámadta. Az emiatt visszaforduló tatárok a falut felgyújtották, s a templomot is — szalmával és ággal megrakva — belülről kiégették. A falfelületek felső mezőin végzett kutatás is csak az eredeti vakolatnak kőfalig hatoló átegetését mutatta. A minden bizonnyal hajdan létezett freskó a tűzvész és az ezt követő faljavítások következtében megsemmisült.

A szentély északi falán végzett kutatáskor a papi szék háta mögötti felületen feltárult a templom hajdani sekrestyéjébe nyíló ajtó kökeretének részben sérült, részben hiányos maradványa (2. kép). A kökeret közének felső részét római téglákkal, alsó részét hasított kövekkel falazták be. A berakott kövek közt egy múlt század végi tintásüvegecskét találtunk, benne két összecsavart kis papírgöngyöleggel, amelyek közül az egyiknek az írását az üvegbe hatoló nedvesség miatt csak töredékesen lehetett kibetűzni. Mindkettőt Nagy Ferenc helybeli tanító írta, és a templom 1899—1900. évi javítására vonatkoznak.³ Az épebben maradt emlékeztetőül szolgáló írás 1899. szeptember 1-ét tünteti fel a javítás dátumának, a szöveg alatti keltezés viszont 1900. április 27-et jelöl. Tehát ez utóbbi dátum körül — úgy látszik — a javítási munkálatok még

folyamatban voltak. A szentély északi falának ekkori javítását talán az ajtókeretnek és régebbi befalazásának 1899-re történt megcsúsztatása tette szükségessé (a csúsztatás a javítás után is folytatódott), s Nagy Ferenc ezt a helyet találta legalkalmasabbnak arra, hogy az emlékeztetőül szánt feljegyzéseit tartalmazó tintásüveget — mielőtt a falfelületet ismét levakolták — a kövek közé elhelyezze.

A hajó déli falfelületén végzett kutatás ismét római emlékeket tárt fel. A diadalív déli szárának az alapozás fölötti kiindulásánál, ÉNy-i sarkánál a vakolat lebontása után egy 60 cm magas, 40 cm széles, 30 cm vastag szabályosan faragott kőhasáb tűnt elő. A diadalív bal fele vízszont — a szár indításánál — hasított kövekből volt építve. A két szerkezeti rész közében maradt, mintegy 8 cm-es hézagot élére állított lapos kövekkel tölték be. Ezeket kibontva, tapintás nyomán úgy tűnt, hogy a befelé fordított felületen vésett írásorok vannak. A kibontott nyílásba bevilágítva az írásnak halvány körvonalai is látszottak. Ez a felfedezés mindenképpen szükségessé tette a kőhasáb írott felületének láthatóvá, olvashatóvá tételét. Megmozdítása esetén azonban tartani lehetett attól, hogy a diadalív szára — laza szerkezete miatt — megbomlik és leomlik. Az építést vezető mester szakértelme azonban — szilárd alátámasztással, fokozatos, ideiglenes aláépítéssel — lehetővé tette nemcsak a kő megfordítását, hanem lefényképezése és az írás elolvasása végett ideiglenes kivételét is. (A kőtömböt, megvizsgálása után, az írásos felével kifelé fordítva, eredeti helyére visszaépítették.)

A kőhasáb (3. kép) felső párkányát középen csücsívbe futó, szélén félkörívesen domborított díszítőelemmel képezték ki. A kő bal oldali széléből mintegy 9 cm szélességű darab letörött. A feliratos mezőt alul és felül plasztikus vonalsávok keretezik. Az aránylag jó megtartású betűk magassága 5 cm. Szövege:

/I/	O	M	/I/	/OVI/	O	/PTIMO/M	/AXIMO/
	R	FIRMINUS	/AU/	R	/ELIUS/	FIRMINUS	
	R	FIRIMANUS	/AU/	R	/ELIUS/	FIRMANUS	

A fogadalmi oltárkő feliratszövegének olvasatát megállapító Székely Zoltán régész-epigráfus a következőket fűzi hozzá: „Római névnek látszik. A nevek társadalmi helyzetére nincs utalás. Lehet, hogy közemberek, közkatonák voltak, a COHORS IIII HISPANORUM GORDIANE csapattestben, amelynek helyőrsége volt ebben (az Énlaka melletti) táborban Dácia elhagyásáig. Firminus és Firmanus ismert nevek Dáciában.”⁴

A templomszentély déli ablaka alatti falfelületben, de az ablak helyzetétől kissé nyugatra, egy 42×11 cm-es méretű, domborítással kiképzett, növényi elemekkel díszített párkánydarab bukkant elő, amely szintén a közelében lévő — már ismertetett — építmény tartozéka lehetett.

A templomtömb külső falfelületeiről is a cementes vakolatot le kellett bontani. Ennek során a hajó délnyugati falszakaszának statikáját biztosító — a portikustól nyugatra levő — támpillér talpában, fekvő helyzetben beépítve, egy újabb fogadalmi oltárkővet fedeztünk fel. A támpillér konstrukciója lehetővé tette a kőnek a kivételét és egy ugyancsak római kori hasonló nagyságú faragott kőhasábbal való helyettesítését. (A kiváltott kő egyelőre az énlaki templom tornya mellé van felállítva.) A kő méretei: 76×39×65 cm. Felső párkányát középen feldom-

borodó és szélein csigavonalban kiképzett diszitmény fedi. A párkánydísz kísérelő alsó keretvonalon, közepén csúcsával felfelé álló fenyőtoboz-szerű növényi ornamens látható. A felül és alul levő párkányvonallal keretezett feliratos mező mérete 39×35 cm; a jobb felső negyedét kivéve felületét lekalapálták. A kezdetleges, sekélyen vésett betűk (magasságuk átlag 3 cm) — és sérültségük miatt is — a szöveg nehezen olvasható. Megfejtésüket szintén Székely Zoltán kísérelte meg az alábbi módon:

(I)	O	M	(I)	(OVI)	O	(PTIMO)	M	(AXIMO)
.....	SERE		SERE				
...	AEF	COH	(NUS)	(PR)	AEF	COH		
....	EQVI		(IIII)	HISP)	EQVI			
....	ORDI		(TATAE ?)	(G)	ORDI			
.....			(ANAE)				

Serenus — írja Székely i.m.-ban — egy új, eddig ismeretlen név e csapattest parancsnokainak a sorában (CIL III. 974.6257, 7718. A. Kará-csonyi: Die Personennamen von Dacia. Diss. Pann. I. 9,2 — Székely Zoltán: Descreri epigrafice și arheologice în estul Daciei romane. Arheol. Moldovei, V. 1976, p. 125). Mivel az egész név nem olvasható, így etnikai hovatartozását biztosan nem lehet megállapítani, de római eredetűnek látszik.⁵

A külső falfelület további kutatása során, különösen az északi fal melletti támpillérekbe beépítve, több különböző méretű faragott kötömb vált láthatóvá, de egyik sem volt olyan kiképzésű, amely feliratos vagy diszítőelemként használt faragványra engedett volna következtetni. Ezeknek felületét az újravakolásnál szabadon hagytuk.

A templomszentély északi falának belső felületén feltárt sekrestye-ajtó kökeretének irányában a külső oldalon is a berakott ajtónyílás elő-tűnt, de kökeret nem szegélyezte, csupán simított vakolat fedte.

A templomtömb alapjainak vizsgálata

A templom javítási célkitűzései közt a falak víztelenítése is szere-pelt. Ennek előfeltétele — különösen — az északi fal külső oldalának töve mellé felhalmozódott nagyobb tömegű föld eltávolítása volt. Végre-hajtása előtt meg kellett állapítani a kőfalak alapjának talpmélységét. A hajó belsejének szélességében beásott kutatószelvény metszetében meg-lepetésként tűnt ki, hogy az alapot — különösen az északi fal alatt — a templom tömbjének tömegéhez viszonyítottan aránylag sekély mélységre, mindössze 0,45 m-re süllyesztették. A déli fal alatt viszont az alap talp-mélysége 0,90 m. Az északi fal sekély talpmélysége miatt, idők folytán, a hajó belseje felé megcsúszott. Ezt a csúszást a fal mellé kívülről fel-töltődött tetemes földréteg nyomása, továbbá az alapba és a fal aljára állandóan beszívódó talajnedvességnek a kötőanyagban végzett bontó ha-tása okozta. A belső falfelület alsó, átlag 2,0—2,5 m magasságig terjedő sávját borító, cementes vakolatrétegnak a lebontása után tűnt ki való-jában az alapcsúszás veszedelmes következménye: az egész északi fal statikája megbomlott, a megcsúszott alapot követve megrokkant, s a rokkánás következményeként több helyen, de különösen a falfelület kö-zepe táján veszedelmes, mély repedések keletkeztek. Attól lehetett tar-tani, hogy az északi fal beomlik. — Megállapítottuk — a Nemzeti Kul-

turális Javak Megyei Hivatalának igazgatója, János Pál múzeumigazgató is kiszállva a templomhoz —, hogy a beomlás veszélyét csak úgy lehet elkerülni, hogyha az egész falat az alap alá legalább 1,5 m mélységre süllyesztett, kúp alakban épített tartópillérekkel aláfalazzák. Ezt az alátámasztást — a beomlás megelőzéséért — csak szakaszosan lehetett elvégezni. Az első talppillért a fal közepe táján a mennyezetig húzódó repedés vonala alá építették be. Ezt követően a megcsúszott fal alsó szintjében és a fal egész szélességében megbomlott köveket egyenként óvatosan kiszedve, megfelelő kötőanyagba rakva, fokozatosan újakkal helyettesítették, s ilyen módon a legveszedelmesebb szakaszt aláfalazva, a beomlás veszélyét elhárították. Ezt követően előbb kelet, majd nyugat felé, hasonló aláépítési móddal, a hajó egész északi falának alsó sávját eredeti függőleges síkjába visszaállították. A szentély északi falának alapozása viszonylag jobb állapotban maradt meg. Falrokkanás csak a sekrestyeajtó berakott nyílásánál és a hátsó karzat alatt mutatkozott, de nem terjedt ki a fal egész szélességében. Innen is a fal aljából és az alapból a meglazult köveket mindenünne kiszedték, s legnagyobb részt újakkal pótolták. A falakban keletkezett repedéseket, miután alaposan kitisztították, kimosták, megfelelő arányban kevert cementes kötőanyaggal injektálták.

A nyugati fallal sarkosodó északi falrész alapjának kicserélésekor a meglazult kövek aljában ismét római kori emlékre bukkantunk: egy szépen kiképzett 1,0 m hosszú, 0,50—0,60 m magas, ugyanilyen széles kétfokú lépcső tömbjére. Feltehetően ez is a szentély terében feltárt római épületkomplexumhoz tartozott. (A megmunkált követ kiemeltük, s a torony mellé téve, a támpillér aljából kiváltott fogadalmi oltárkövet ráhelyeztük.) Az északi fal alapkövei közti törmelékben szintén több, téglavörös és fekete színezésű freskötöredék darabja került elő, bizonyosságul annak, hogy a templomot, alapjától kezdve, legnagyobb részt az itt létezett épületrom anyagából emelték.

A templom déli, keleti és nyugati falainak alapozása — mivel mélyebbre süllyesztették, s külső földnyomás sem nehezedett rá — nem szenvedett mozgást. A falak is aránylag ép, nagyobb repedések nélküli állapotban maradtak meg, s így különösebb javítást nem igényeltek, csupán csak a cementes vakolatot kellett felületük alsó sávjáról eltávolítani.

Az aláfalazások, faljavítások és a belső vakolás után — a templom eredeti járószintjének megfelelően — megkezdődött a körispataki mellékvölgyek homokkő rétegeiből kitermelt, legnagyobb részt kör alakú lapokból válogatva, a kőpadló lerakása. A szentély hátsó terében feltárt alapmaradványok fekvésének, alakzatának érzékeltetésére följük egységes színárnyalatú kőlapokat fektettek.

A külső falfelületek javítását, vakolását követően a templomtömb falainak töve mellett gömbölyű folyami kövekből kiképezték a részös vízvető sávokat, s ezek külső széléi mellé a betonból öntött vízlevezető árkokat, nagy mértékben csökkentve így a csapadéknak és a talajnedvességnek az alapba és a falakba való felszívódási lehetőségét.

*

A templom teréből, alapjaiból, falainak külső és belső felületeiből napvilágra hozott római kori emlékek tanúbizonyosságaként a jelenlegi templom feltehetően egy Jupiter tiszteletére emelt szentély helyén és

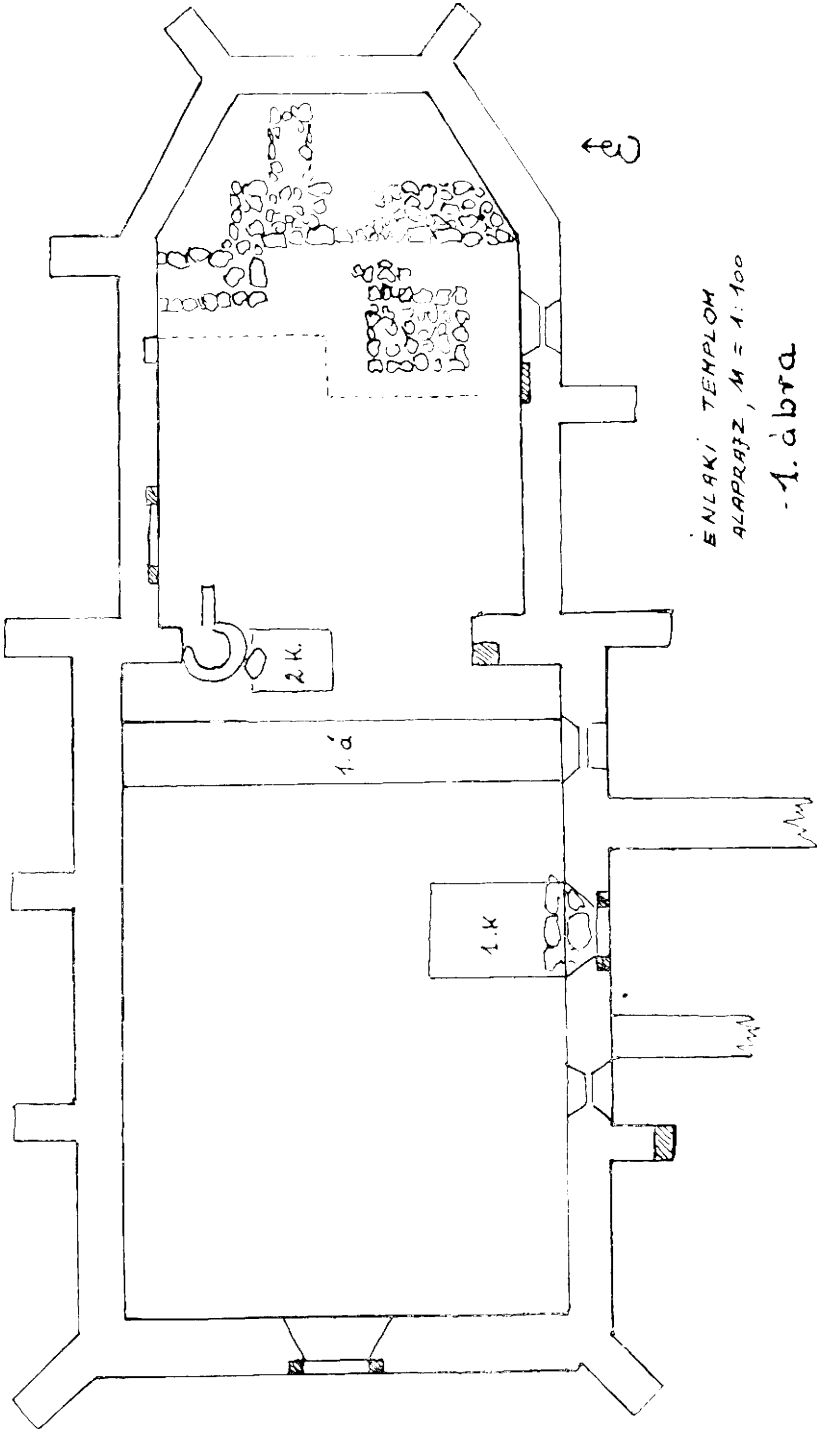
annak romjaiból épült. Erre enged következtetni az a tény is, hogy az ismertetett leleteken kívül a mindennapi élettevékenységet jelző és kísérő anyagi kultúrának egyetlen maradványa nem került elő. Az épület az i.sz. III. század második felében még létezett. Erre az időre utalnak — amint megállapítja Székely Zoltán — egyrészt az oltárkövek betűtípusai, továbbá a második oltárköre vésett, a mai Énlaka közvetlen közelében állomáscsottt csapattest (COH III HISP) egyik eddig ismeretlen parancsnokának nevéhez kapcsolt GORDIANA jelző.

Az Énlaka mellett létezett római csapattest táborhelyét és a falu északkeleti szélén levő ún. „Palotakert“ területén lévő fürdőt két alkalommal kutattuk át: 1947-ben a sepsiszentgyörgyi és a székelykeresztúri múzeum közös vállalkozásában, majd 1950-ben a RNK Akadémiája Kolozsvár-Napoca-i régészeti intézete irányításával. Már az első alkalommal végzett rendszeres kutatás nyomán kitudt, hogy az Erdély keleti részén kiépített limes vonalában az Énlaka melletti tábor az egyik legjelentősebb pont volt. Ezt a megállapítást erősítette meg a második ásatás során felszínre hozott feliratcs kövek viszonylag nagy száma⁶, amit aztán az elmúlt két évtized szórványleletei is gazdagítottak.⁷

A mai falu a castrumtól délnyugatra fekvő római polgári település helyén épült. Ennek bizonyosságaként az építkezésekkor több alkalommal római tárgyi emlékek kerültek felszínre. Az elmúlt három évtized alatt ezeket a szórványos leleteket néhánv alkalommal nvomon követtük, s még 1946-ban Székely Zoltánnal a falu területén ellenőrző szondázást is végeztünk.⁸ Kultikus hely nyomait azonban az 1976 évi ásatásig nem sikerült felfedezni. Mostani kutatásunk eredményeként aztán megállapíthattuk, hogy a castrum szomszédságában fekvő település közepe táján majdnem minden oldalról mély völgyekkel körülfogott és így minden oldalról jól látható kiemelkedő jellegzetes dombtetőt — mint eleve kínálkozó terepformát — a rómaiak alkalmasnak találták kultikus hely létesítésére.

Az i.sz. III. század utolsó negyedétől kezdve mind a katonai tábor, mind a polgári település fokozatosan elpusztult.⁹ A mai Énlaka településének kezdetét nem ismerjük. Annyi kétségtelen, hogy a XIV. század második negyedében (1332—1333, Jandalaka) már jelentős egyházi központként szerepelt.¹⁰ Templomának építészeti stílusa a késő gótika jegyeit őrzi. Az 1976. évi régészeti kutatás — más célzata lévén — nem tisztázhatta a templom építésének idejét. Erre csak a templom környékének és esetleg a falu néhány területrészetének egy későbbi ásatása adhat feleletet. A mostani régészeti vizsgálatok eredményei azonban a templom építéstörténetére vonatkozóan — más jellegű, új eredmények mellett — lehetővé tették annak a megállapítását, hogy építői a település közepéből kiemelkedő dombot — a rómaiakhoz hasonlóan — alkalmasnak találták templom emelésére, s mivel az i.sz. III. században létezett, Jupiternek szentelt épület maradványaiban a megfelelő mennyiségű építőanyag is jórészt rendelkezésükre állt — azt fel is használták.

Az énlaki templomjavítás alkalmával végzett régészeti kutatás tehát — ha nem is tudott minden felmerült kérdésre feleletet adni — újabb eredményekkel bővítette eddigi ismereteinket. Állaga viszont — építészeti és művelődéstörténeti értékének, jelentőségének megfelelően — az ille-

ENLAKI TEMPLOM
 ALAPRAJZ, M = 1:100
 -1. ábra

1. kép. Római kori falalap megtérése a szentély északi fala felé

2. kép. A sekrestyeajtó kökerete a szentély É-i falában

3. kép. A diadalív talpába beépített római kori feliratos kő

tekes hatóságok megértő támogatása és a lakosság áldozatkész, időt és fáradságot nem kímélő önkéntes hozzájárulása nyomán hosszú időre biztosítódott.

JEGYZETEK

¹ A régészeti kutatást 1976. május 6-án kezdtük meg, és a javítás menetéhez igazodva június 4-ig folytattuk. Ezt a sok időt és türelmet igénylő munkát — Dancs Lajos lelkész és Bálint Mihály gondnok ügybuzgó szervezésével — Énlaka lelkes lakosai díjazás nélkül végezték el. Mind a szervezőket, mind a munkában résztvevőket illesse hálás köszönet.

² Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása*. I.k. Udvarhelyszék. Pest, 1868. 124 l.

³ Az olvasható feljegyzés szövege: „Ez a templom ujítottatott 1 szept 1899 ben: Pap volt Kozma Dimén, tanító: Nagy Ferencz (martonosi) tanítónő: Máthé Juliska, gondnok Szabó Sámuel s már megválasztva van az új gondnok ifj Fülöp János (Szász) ki a további munkát vezetni fogja.

Templomunk mondhatni múzeumba való régiség. Van benne ősmagyar írás, melyért nagyon látogatott. A műemlékek országos bizottsága által megvizsgáltván műemléknek nyilvánítottatott, s a tatarozásra a vall. és közoktatási minisztérium 600 kor-át utaltatott. Énlaka, 1900. ápr. 27. Nagy Ferencz.”

A második göngyöleget a nedvesség annyira tönkretette, hogy írásából — sajnos — alig lehet valamit kibetűzni. Nagy Ferenc ezt versben írta. Sorainak töredékei gunyoros hangvételű burkolt célzásokat tartalmaznak — következtethetően —, az egyházi központi hatóságokat elmarasztalva azért, hogy a templomújítást nem támogatták olyan megértéssel, mint ahogy azt az énlakiak elvárták.

⁴ Székely Zoltán, *Noi descoperiri epigrafice de la Inlăceni*. Kézirat.

Ez úton mondok köszönetet dr. Székely Zoltánnak a feliratszövegek meg-
fejtéséért, s a leletek értékelésében adott segítségéért.

⁵ Székely Zoltán, *i.m., i.h.*

⁶ Az ásatáskor megtalált feliratos köveket a székelykeresztúri múzeum őrzi.

⁷ Székely Zoltán, *Descoperiri epigrafice și arheologice în estul Daciei romane*. *Arheologia Moldovei*, V. București, 1967, 134—137. l.; *Materiale epigrafice din estul Transilvaniei*, SCIV, Anul XIV. 1963, 163—164. l.

Az idők folytán szórványleletként talált feliratos kövek — egynek kivételével — a székelykeresztúri múzeum tulajdonában vannak.

⁸ Székely Zoltán, *Jegyzetek Dácia történetéhez*. Újabb régészeti kutatások Énlakán. Sepsiszentgyörgy, 1946, 39—43. l.

⁹ A castrum nyomait még Orbán Balázs látta (*i.m.* 123. l.).

*

Az ásatási rajzot — terepfelvételeink alapján — Ughy István muzeográfus másolta át, a fényképeket pedig Molnár Kálmán muzeológus készítette, amiért ez úton fejezzük ki köszönetünket.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

DR. KOVÁCS LAJOS

LELKESZAVATÓ BESZÉD

Mk 13, 33—37; Lk 22, 27

Ha a Jézus életét és tanításait tartalmazó evangéliumokat behatóan tanulmányozzuk, Jézusnak, a názáreti prófétának kettős emberarca, emberarcának két, egymástól sok tekintetben eltérő, lényeges vonása rajzolódik ki előttünk. Vannak az evangéliumokban tudósítások és kijelentések, melyekből egy halálosan komoly, szinte a zordonságig kemény, határozott, parancsokat és figyelmeztetéseket osztogató, a végső, döntő időszak elragadtatott hangulatában élő hatalmas személyiség alakja vetődik elénk. Valóban Jézus apokaliptikus légkörben, a várakozás izzó, feszült hangulatában élt. A köréje sereglett tanítványokkal és népe jelentős részével együtt rendületlenül hitte, hogy nagyon hamar, a legközelebbi időben, új ég és új föld létrejöttével el fog jönni, meg fog valósulni Istenországa. De Jézus honfitársai nagy részének egészségtelen elképzeléseivel és bonyolult számításaival ellentétben a leghatározottabban hirdette, hogy az Istenországa egyedül, kizárólagosan Isten adománya; ő hozza el azt; az eljövétel időpontjáról és részleteiről senki sem tud semmit, sem égen, sem földön, hanem csak Isten, az Atya.

Az Istenországa eljövetelének előfeltételeit azonban e szerint a várakozás szerint mi hívő emberek teremtjük meg Istennek tetsző, magasrendű életünkkel, gondolkozásunkkal és cselekedeteinkkel. Ezért hangzott olyan határozottan az erőteljes figyelmeztetés: „Figyeljetek, vigyázzatok, és imádkozzatok, mert nem tudjátok, mikor jő el az Istenországa.“ Vigyázzatok, legyetek készen, bánjátok meg bűneiteket, tisztítsátok meg magatokat, mert bármelyik pillanatban beléphet ajtótokon. A kemény parancsok figyelembevételére és teljesítésére alól senki sem vonhatja ki magát, ha az Istenországa részese kíván lenni. Öntudatos, áldozatos, kitartó lélekkel helyt kell állni, hogy az Úr, bármikor érkezék, az ő szolgálait felkészülten, vigyázva találja.

És ez valóban Jézus egyik emberarca.

De van egy másik Jézus-arc is, amely az evangéliumokból felénk sugárzik; van egy más Jézus, aki a hívő unitárius ember elképzeléseiben, hitében, áhitatában úgy élt a múltban és úgy él ma is, mint a Hegyi beszéd prédikálójá, mint a jószág, elnézés, szelidség, megbocsátás és szeretet tökéletes megtestesülése, aki lényéből kiáradó utolérhetetlen melegségével, megragadó egyszerűségével és szelíd közvetlenségével, de ugyanakkor kétségbevonhatatlan tekintéllyel és határozottsággal megszövegezi a kettős szeretetparancsot és megállapítja az azokat feltételező és azokkal szoros kapcsolatban levő erkölcsi követelményeket, amelyek-

nek a jézustánítvány hitét és cselekedeteit meg kell határozniok. Ezt a Jézust látjuk hitünkkel és áhítatunkkal, aki lehajol a szenvedőkhöz, magához emeli az élet számkivetettjeit, hitet és reménységet sugárzó lelkületével bevilágít az élet mélységeibe, könnyeket töröl, sebeket gyógyít, beteget talpra állít, akinek minden szava és mozdulata nyomán a megnyugvás és megelégedés szent érzése árad szerte, aki egy-egy áldott pillanatban ujjongó lélekkel úgy érzi, hogy már a jelenben valósággá magasztosult Istennek szent országa. Ebben a hangulatban fogantak meg gazdag lelkében azok a kedves, egyszerű, közvetlen és mégis lenyűgöző varázslatú példázatok, mondások, kijelentések, megállapítások, amelyek Jézus napfényes, kiegyensúlyozott lelkének nagyszerű tükröződései, és amelyek egyfelől a szerető Atya soha meg nem szűnő gondviseléséről, simogató jóságáról, másfelől az ember nemes hivatásáról beszélnek, közhellyé soha nem válható, soha el nem színtelenedő, örök időszerűséggel.

Ebben az ünnepi órában, amikor 23 ifjú lelkésztestvérünk áll Isten, legfőbb egyházi testületünk és a gyülekezet színe előtt, felmerül a kérdés: a két Jézus-arc közül melyik a miénk — és felavatandó lelkész afiainak miképpen kell Jézusban a hivatásuk teljesítésében feltétlen útmutatást, alapvető lelki és szellemi eligazítást nyújtó példaképet kialakítaniok?

Tudjuk azt, hogy Jézusnak és kortársainak az Istenországa eljöveteleivel kapcsolatos várakozásai nem mentek teljesezésbe. Az új ég és új föld, ahogyan ő azt honfitársaival együtt hitte és remélte, nem vált valósággá.

Mindez azonban a lényegét a legkisebb mértékben sem érinti. Jézus jövővel kapcsolatos várakozásainak időhöz kötött része, a keret lehullott, semmivé vált a múlt dolgokkal együtt. De mondanivalójának lényege, az, ami benne maradandó, örök érték, éppen megmaradt. Mert igaz, hogy az a Jézus korabeli adventi várakozás, hogy az Istenországa a legközelebbi jövőben, új ég és új föld formálódásával fog megvalósulni, tévedésnek bizonyult. De mindig időszerű marad az örök adventi figyelmeztetés: figyelniünk, vigyáznunk és imádkoznunk kell, mert nem tudjuk, mikor hangzik a gyarló, mulandó ember felé a hívó szó; nem tudjuk, mikor jó el a ház ura, a számonkérő Isten; nem tudjuk, mikor kell ítélőszéke előtt a véges földi határok közt élő embernek végső számonkérésre megjelennie.

Ennek az első nagy figyelmeztetésnek azért a lelkész egész tevékenysége folyamán a gyülekezet felé erőteljesen, szent határozottsággal hangzania kell.

De amiképpen Jézus egész életszemlélete ebben az Isten által meghatározott keretben, apokaliptikus várakozása ellenére is lényegében derűs, kiegyensúlyozott, napfényes, optimista volt, mi is, hívő keresztények és unitáriusok személyiségének ezt a nagyszerű oldalát hangsúlyozzuk ki, mert érdeklődésünk középpontjában az ő erkölcstana, az ember, a testvér, a felebarát áll, akit ő ha kellett ostorozott, ha kellett, felmagasztalt, de mindenképpen a teremtés koronája magaslatára felemelni igyekezett. Abban a parancsszerű biztatásában, hogy „keressétek először Istennek országát“, azt követelte tanítványaitól és követőitől és minden idők jézustánítványától, hogy életük alapvető jelentőségű, döntő fontosságú kérdéseiben a hangsúlyt a megkívánt fő helyre helyezték, hogy a lélek, a szellem, a láthatatlan, kézzel nem fogható, de életünk lényegét, célját,

értelmét jelentő magasrendű értékek, mint a jóság, békesség, igazságosság, megbocsátás, szeretet a rangsorban feltétlenül első helyen álljanak, jelentőségükben meg ne rövidüljenek, hogy azok mindent, ami mindennapi életünkben feltétlenül szükséges, de földi, véges, mulandó, megelőzzenek, hogy a lényeges és lényegtelen dolgok közti különbségek nyilvánvalóvá váljanak, hogy magasztosuljon a jézustantívány nevezetre méltóvá a méltóságáról és hivatásáról újra meg újra megfélemedező ember.

Jézus erkölcstanának alaptétele, a mindenkori jézustantíványoknak szóló üzenete alapigénk második felében így van megfogalmazva: „Én tiközöttetek olyan vagyok, mint aki szolgál.“ Eszerint a jézustantívány célja egy pillanatig sem lehet a hatalom, az uralkodás bármilyen formája; az ő hivatása a szolgálat; szolgálat a szeretetparancs értelmében. A jézustantíványoknak úgy kell az Istenországa eszméje diadalmas hordozóivá válniok, úgy kell a magasrendű életprogram lángoló lelkű, félelmet nem ismerő, halált megvető prófétáivá, apostoláivá, misszionáriusáivá formálódniok, hogy az valóban másoknak, a családtagnak, a szülőnek, hitvesnek, gyermeknek, a szomszédnak, a barátának, a munkatársnak, de ugyanakkor az ismeretlen, de szenvedő és segítségre szoruló felebarátnak is önzetlen szolgálata, megsegítése, oltalmazása, védelmezése legyen, társadalmi, nemzeti vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. Egyszóval a jézusi evangélium legnagyobb erkölcsi parancsolata az egymásért való, feltétel nélküli szeretetszolgálat.

Huszonhárom ifjú lelkésztestvérünk ünnepélyes eskütétele előtt választ kell adnunk a következő kérdésekre: dicsőséges egyházi múltunk világából a mai napon szellemalakjokkal élénk álló nagyjaink, több mint 400 éves múltunk sok-sok kiváló személyisége, lángoló lelkületű egyházi vagy világi vezetője és egyszerű, buzgó gyülekezeti tagja előtt megállhatunk-e ma emelt fővel, nyugodt, tiszta lelkiismerettel? Vajon életünk, prédikálásunk, példaadásunk és cselekedetünk kedves-e Isten előtt? Van-e helyünk és mondanivalónk a napról napra mind teljesebben kibontakozó új világban? Van-e szükség ma ránk, unitárius egyházra? Van-e jogunk és erkölcsi alapunk híveink lelki életét továbbra is vezetni, alakítani, irányítani?

Ezekre a kérdésekre Isten iránti mély alázattal, hivatástudattal és felelősségérzettel ezt mondhatjuk: egyházunk, Dávid Ferenc egyháza, amely minden időben a lelki, szellemi és anyagi fejlődés, a szüntelen tökéletesedés hirdetője volt, szent hivatását négy hosszú évszázad viharai, üldöztetései, megpróbáltatásai és megaláztatásai között és a közelmúltban is, mind a mai napig hűséggel teljesítette, az egyszerű, tiszta, fenséges egyistenhitet megtartotta, az evangélium parancsolatait megalkuvás nélkül hirdette és gyakorolta és az ősök nemes szellemét meg nem oltotta. Megállapíthatjuk, hogy egyházalapítónk, Dávid Ferenc tanításainak jelentős része időszerűségét mind a mai napig megtartotta. Életprogramjának egyik alapvető fontosságú eredménye ugyanis abban állott, hogy a középkor végét és az újkor kezdetét jelentő két hatalmas mozgalomból, a humanizmusból és a reformációból mindazt, ami azokban valóban érték volt, egybekapcsolta. Ezzel meghatározta a haladás, a fejlődés, az örök reformáció és tiszta humanizmus útját és érvényesülését vallásos életünkben; lehetővé tette a jézusi evangélium teljesebb megismerését, az evangélium társadalmi és kulturális vonatkozásainak figyelembevételét és gyakorlatban való alkalmazását számunkra.

Megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy Szocialista Köztársaságunk alkotmánya biztosítja számunkra a lelkiismereti és vallásszabadságot, egyházunk tevékenységének zavartalan menetét. Ezért e helyen is hazánk legfőbb vezetőinek, a magas kormányának és közelebbről a Vallásügyi Hivatal vezetőjének és munkatársainak őszinte tiszteletünket, ragaszkodásunkat és köszönetünket juttatjuk kifejezésre, hitet téve minden, hazánk, népünk előhaladását szolgáló nemes ügy feltétlen támogatása mellett.

E szószerű fenségéből és magasságából vallom és hirdetem, hogy a haladást, fejlődést, szüntelen lelki újjászületést és tiszta humanizmust munkáló unitárius szellemnek, a Dávid Ferenc lánglelkét önmagában hordozó unitárius egyháznak, amiképpen volt a múltban, van ma és lesz a jövőben is helye és szerepe a kialakulóban levő, áldottabb, boldogabb jövőt munkáló társadalmi rendben is, ha lelkészeink, világi és egyházi vezetőink és egyszerű híveink a názáreti Jézus tanításaihoz hűségesek maradnak; ha mindig, minden körülmények között, maradéktalanul meg fogják tartani a jézusi evangélium parancsolatait és azoknak szellemében fogják vallásérvüket életüket evangéliumi lelkülettel élni.

Kedves Ifjú Testvéreim! Egy-két kivétellel ti mindnyájan az én tanítványaim voltatok a Protestáns Teológiai Intézetben és négy évig hallgattatok tőlem, a bibliai tudományok előadójától a Biblia és a jézusi evangélium örök mondanivalóinak újra meg újra időszzerűvé való üzenetét. Mindaz, amit ma elmondottam, rövid összefoglalása a teológiai intézetben tőlem és többi tanáraitoktól is tanultaknak, emlékeztetőül és úrtvalóul, azzal, hogy annak egésze vonatkozik titeket. Életeknek ebben a magasabb órájában egyházunk, Zsinati Főtanácsunk és az egész gyülekezet nevében meleg szeretettel köszöntelek titeket, akik arra vállalkoztatok, hogy mint gyülekezetek lelki irányítói, jézusi lelkülettel, okosan és szelíden hirdessétek az örömműznetet és szent hivatástudattal tegyetek újra meg újra tanúbizonytságot mindarról, amiért Jézus élt és meghalt a kereszten. Újra meg újra rá kell eszmélnetek: a ti lelkészi tevékenységetek nem hivatal, hanem hivatás, nem csupán kötelességteljesítés, hanem lépten-nyomon áldott valóságosá magasztosuló bizonytságtetés Istenről, a gondviselő Atváról, Jézusról mint eszményképünk-ről, egyházunk és népünk iránti végtelen ragaszkodásokról és feltétlen hűségekről; bizonytságtétel a megismert igazságról és a szeretet mindent kiegyenlítő, mindent legyőző hatalmáról.

Hangozzék azért ajkaitokon híveitek felé szószerű és szertartási szolgálataitokban a mindig időszzerű szent figyelmeztetés: „Figyeljete, vigváztsatok és imádkoztsatok“, nehogy az Úr érkezése a gyülekezet tagjait készületlenül találja. A hangsúlyt azonban elsősorban a jézusi erkölcsan tanításaira helyezve, hirdessétek a gyülekezetben és gyakoroljátok ti magatok is a híveitekkel való naponkénti érintkezésekteben a jézusi meghagyást: „Én tiközöttetek olyan vagyok, mint aki szolgál.“ Legyen azért egész életek lélek szerinti, személyválogatás nélküli, önmagatokból a békesség és jóakarát szellemét árasztó szeretetszolgálat! Legyetek olyanok, mint a jó pásztor, aki, ha kell, életét is odaadja a reabízott juhaiért. Egyszóval legyetek és maradjatok méltók mindarra, amit ma ünnepélyes esküvel, meghatottan fogadtatok. Legyetek és maradjatok evangéliumi értelemben istenfiak, igazi jézustanítványok.

Istenünk áldása nyugodjék meg e szent hajlékon és e gyülekezeten. Isten áldása legyen egyházunk hitet ébresztő, békességet és szeretetet árasztó, tiszta evangéliumot hirdető szolgálatán. Titeket is, kedves ifjú lelkesztetvéreim, kísérjen családtagjaitokkal, szeretteitekkel és e gyülekezet tagjaival együtt Isten szent áldása. Ámen*.

DR. DONALD SZÁNTHÓ HARRINGTON

MIKOR JÖN EL A MESSIÁS?

Lk 17, 20—21

Néhány évvel ezelőtt, miközben a Messiás fogalmáról prédikáltam templomunkban, beszéd közben a gyülekezet tagjai közül egy öreg ember állt fel. Hosszú, fehér haja volt, mely úgy sugárzott szét a fején, mintha elektromos árammal lett volna telítve, és szemében vad félelem lángolt. Lassan, akárcsak egy buzogány, felemelkedett helyéről; aztán nagyon határozottan kilépett a padból és végigment a templom hajóján a szószék felé. Én tovább prédikáltam, de szememet rajta tartottam. Feljött a szószék lépcsőjén, pátriárkai és egyben fenyegető arckifejezéssel. Amikor már csak egy lépésnyire volt tőlem, meg kellett állnom és szólanom kellett hozzá. Mielőtt azonban egyetlen szót is mondhattam volna, ő szólalt meg lelkes hangon: „Rendben van; íme, itt vagyok! a Messiás!” Nem maradt idő gondolkozásra, de ez a felelet villant át agyamon: „Még nem!” szóltam hangosan feléje, „még nem!” „Oh” szólt ő, arca mély érdeklődést árult el: „Még nem? Még nem!” Ekkor, mint aki teljesen elégedett a helyzettel, megfordult, és lassan visszament helyére.

Feleletem ma reggel e kérdésre: „Mikor jön el a Messiás?“, némileg annak a különös eseménynek a nyomait követi, melyet éppen most meséltem el. Úgy vélem, hogy az, akit mi Messiásnak tartunk és nevezünk, máris eljött, sokszor, sok helyen és sokféle formában, számos különböző név alatt, de mi emberek még sohasem voltunk készek a fogadására. Nem értettük meg üzenetét. Gyorsan ezt feleltük: „Még nem. Még nem!”

Tekintsünk végig a Messiás érdekes fogalmának fejlődésén és azokon az eltérő jelentéseken, amelyek a különböző időkben ahhoz kapcsolódtak.

A „Messiás” szó „Fölkent”-et jelent, az „Úr Fölkentjét”. Fölkentni azt jelentette, hogy elnyerjük Isten áldását, melyet illatos olajnak a fejre öntése kísért, úgy, hogy a Fölkent ezáltal Isten küldöttjévé, Isten eszközüvé válik.

A judaizmus hajnalán a fölkenetést az uralkodó királyoknál alkalmazták és isteni tekintélyük jelének tekintették. A Messiás eljövetele, egy bölcs és jóakarató vezetés iránti sóvárgás mint elemi emberi vágya-

* Elhangzott a Marosvásárhelyen, 1976. dec. 4—5 napjain tartott Zsinati Főtanács alkalmából.

kozás jelentkezett. Nagy vezetők, gyakran éppen katonai vezérek voltak a legkorábbi messiások.

Ez a várakozás azonban nem volt egységes. Némelyek olyan vezér után áhítoztak, akibe reménységüket és bizalmukat helyezhették, akire életüket és jövődjüket rábízhatták. Mások minden vezért gyanakvással fogadtak, mint aki eltapossa előjogaikat; ezért szembe kell vele szállani, ellen kell őt őrizni és csak fenntartással követni.

A történelem és az emberi tapasztalat bizonyítja, hogy mindkét magatartásnak van értelme. Semmit sem tehetünk vezérek nélkül, ha egy látomás megvalósítására közös nevezőre akarjuk hozni erőfeszítéseinket, bár minden vezér megrontható és éppen tekintélyük és helyzetük következményeként kísértéseknek vannak kitéve. Ezért a legrégebb időktől kezdve vágyakozott az ember a megronthatatlan megmentő vezér után, aki őt belső és külső bajaitól és minden kínjától megszabadítja.

Ezt a kérdést, legegyszerűbben, az Ótestamentumban, Sámuel első könyve 8. és 9. részének az elején találhatjuk meg.

„Összegyűltek azért Izrael vénei és elmentek Sámuelhez Rámába. Ezt mondták neki: te már megöregedtél, fiaid pedig nem a te utaidon járnak. Tégy valakit királyunkká, hogy ő bíraskodjék fölöttünk, ahogyan az minden népnél szokás.“

„Sámuel azonban rosszallotta, hogy ezt mondják: adj nekünk királyt, hogy bíraskodjék fölöttünk! És imádkozott Sámuel az Úrhoz. Az Úr pedig ezt mondta Sámuelnek: Hallgass a nép szavára mindenben... de szigorúan figyelmeztess őket... hogy mi lesz a király joga, aki uralkodni fog felettük.“

„Ekkor Sámuel elmondta az Úr minden szavát a népnek, amely királyt kért tőle. Ez lesz a királynak joga — mondta —, aki uralkodni fog fölöttetek: fiaitokat elveszi, harci kocsijaihoz meg lovasaihoz osztja be őket, és futnak harci kocsija előtt. Parancsnokká teszi őket ezer ember felett és parancsnokká ötven ember felett. Velük szántatja földjét és velük végezteti aratását, velük készítteti hadifelszerelését és a harci kocsik felszerelését. Leányaitokat is elveszi kenőcskészítőknek, szakácsnőknek és sütőknek, legjobb szántóföldjeiteket, szőlőiteket és olajfa-kertjeiteket elveszi és hivatalnokainak adja. Vetéseitekből és szőlőitekből tizedet szed és udvari embereinek meg hivatalnokainak adja. Szolgáitokat és szolgálóitokat, legszebb marháitokat, még szamaraitokat is elveszi és a maga munkáját végezteti velük. Nyájaitokból tizedet szed, ti pedig a szolgálói lesztetek. Akkor majd panaszkodtok királyotok miatt, akit magatoknak választottatok, de akkor már nem válaszol az Úr.“

„A nép azonban nem akart Sámuel szavára hallgatni, hanem ezt mondták neki: mégis legyen királyunk! Olyanok akarunk lenni, mint minden más nép: királyunk bíraskodjék fölöttünk, ő vonuljon előttünk és vezesse harcainkat! Sámuel végighallgatta a nép beszédét, és elmondta az Úrnak. Az Úr pedig így felelt Sámuelnek: Hallgass a szavukra, és válassz nekik királyt...“

„Volt egy benjámini származású tehetős ember... Volt neki egy Saul nevű fia, szép ifjú. Nem volt nála szebb Izrael fiai között; egy fejjel magasabb volt az egész népnél... Amikor Sámuel meglátta Sault, ezt mondta neki az Úr: Ez az az ember, akiről azt mondtam neked, hogy ő fog uralkodni népemen...“

„Ekkor fogta Sámuel az olajos korsót, öntött belőle Saul fejére, megcsökolta, és ezt mondta: Nem kent-e fel téged az Úr, hogy király légy az ő népe, Izrael felett? Uralkodni fogsz az Úr népe felett s megszabadítod őket a környező ellenségek kezétől.“

Sok király következett Izraelben Saul után. Az első utána Dávid volt, majd Salamon. Valamennyien azt tartották magukról, hogy ők Jáhvé föl-kentjei, Messiások! Viszont valamennyien esendő emberi lények voltak kísértéseknek kitéve, romlottak a kezükbe helyezett hatalom miatt, annyira, hogy a nép az igaztalan és kizsákmányoló terhek alatt nyögött. Még a Makkabeusok házából valókról is kezdeti győzelmeik és igazságos vezetésük ellenére végül is sokan azt tartották, hogy gonosz útra tértek, amiért végső fokon el kellett bukniok. Megmaradt azonban a reménység, hogy egy napon a megronthatatlan király, aki valóban igazságos, a Messias meg fog jelenni és meg fogja valósítani az igazság korszakát a földön.

Ézsaiás próféta korától kezdve azonban állandóan létezett egy másik irányzat is a sokrétű messiási hagyományban. Teljes virágzásban mutatkozik ez abban az irodalomban, amely a zsidó nép fogságból való hazatérése után jelentkezik.

E hagyomány szerint a Messias nem lesz nagy és győzelmes király, aki hatalmas fehér lován seregei élén lovagol, legyőzve mindazokat, akik szembeszálltak vele. A Messias inkább a győzelem után áhítózó nép Szenvedő Szolgája lesz, aki nemes példájának átalakító erejével hódítja meg ellenségei szívét, és legyőzi azt a törekvésüket, hogy kizsákmányoljanak és leigázzanak másokat. Önfeláldozásával szerzi meg híveit, feláldozva mások bűneiért saját életét.

Ennek a Messiasnak az ösképe Juda, Jákob (Izrael) tizenkét fiának egyike, a zsidó nemzet igazi megalapítója. A teremtésről írott könyvben, a József és fivérei történetében olvashatunk arról, hogy József, aki a fáraó kormányzója lesz egész Egyiptomban, hogyan bünteti fivéreit azért, hogy sok évvel azelőtt őt rabszolgának adták el. József odaveteti velük Benjámint, apjuk kedvencét és felesége, Ráchel egyetlen életben maradt fiát Egyiptomba, cserébe gabonát ígérve neki. Aztán elrejtí elzűst serlegét a Benjámin zsákjába, és közönséges lopás vádjával valamennyi fivérét elfogatja. Rájuk kiált és durván bánik velük, — ők pedig nem is sejtik, hogy a kormányzó nem más, mint elveszettnek hitt fivérük. József végül kényszeríti őket, hogy térjenek haza Benjámin nélkül. Atyjuk, Jákob azonban megmondta nekik, hogy ha bármi történik is Benjáminnal, jobb lesz, ha haza sem térnek. E pontnál a történet zsákutcába ér. A fivérek nem vihetik magukkal Benjámint, nélküle viszont nem indulhatnak haza. József is kényszerhelyzetbe kerül, mert valójában nem pusztíthatja el fivéreit, bár az egész egyiptomi udvar előtt rágalmazta meg őket.

Ebben a válságos helyzetben Juda, az egyik fivér előáll és felkínálja magát Benjámin helyett: „Jóltevő urunk, ha e fiú, aki apám kedvence, nem tér haza, apám a bánattól meghal. Ezért kérlek, fogadj el engem helyette. Tégy tetszésed szerint velem, tégy rabszolgáddá, öless meg engem, de engedd e fiút hazatérni.“

Ez az önzetlen megnyilatkozás megrázza Józsefet, sirva fakad és kirohan a díszes fogadóteremből. Majd visszatér, és feltárja igazi kilétét fivérei előtt: „József vagyok, a testvéretek.“

A teremtésről írott könyv végén az idős Jákob halálos ágyán megmondja, hogy a nagy királyok, Dávid, Salamon és végső fokon a Messiás a Juda törzséből fognak születni. Ez aztán része lesz a prófétai hagyománynak. Amikor pedig a kereszténység megjelenik, az a Messiásról szóló jövendölés hangzik, hogy neki a Juda törzséből kell születnie.

A Messiásnak ez a kettős képe a legvilágosabban Ézsaiás próféciájában van ábrázolva és drámailag páratlanul szépen megelevenítve Händel zeneművében. A bibliai Ézsaiás könyve ténylegesen legalább két prófétát képvisel, egy korábbi és egy későbbi, és a kétféle felfogást összekeveri. Különös módon Händel beállítására sokakat arra a hitre vezetett, hogy ez keresztény felfogás, holott a megfogalmazás teljesen ótestamentumi és legkevesebb hatszáz évvel Jézus fellépése előtt íródott. Hallgassuk meg hát Ézsaiás szövegének válogatott részeit:

„A nép, amely sötétségben jár, nagy világosságot lát. A halál árnyékában lakókra világosság ragyog...”

„Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk. Az uralom az ő vállán lesz, és így fogják nevezni: Csodálatos, Tanácsos, Erős Isten, Örökkévaló Atya, Békesség Fejedelme. Uralma növekedésének és a békének nem lesz vége Dávid trónján és országában, mert megerősíti és megszilárdítja törvénnyel és igazsággal mostantól fogva mindörökké. A Seregek Urának féltő szeretete viszi véghez ezt“ (Ézs 9).

„Vesszőszál hajt ki Isai törzsökéről, hajtás sarjad gyökereiről. Az Úr lelke nyugszik rajta, a bölcsesség és értelem lelke, a tanács és erő lelke, az Úr ismeretének és félelmének lelke. Az Úr félelmében lesz a gyönyörűsége...”

„Igazság lesz derekának öve, csipőjének öve pedig a hűség. Akkor majd a farkas a báránnyal lakik, a párdúc a gödölyével hever, a borjú, az oroszlán és a hizott marha együtt lesznek és egy kis fiú terelgeti őket... Nem árt és nem pusztít szent hegyemen senki, mert tele lesz a föld az Úr ismeretével, ahogyan a tengert víz borítja“ (Ézs 11).

„Örülni fog a pusztaság a szomszéd föld, vigad a pusztaság és kivirágzik rajta a nárcisz. Virágba borul és vigad, vígan örvendezik...”

„Akkor kinyílnak a vakok szemei, és megnyílnak a süketek fülei. Szökellni fog a sánta, mint a szarvas, és ujjong a néma nyelve. Mert víz fakad a pusztaságban, és patakok erednek a pusztában... Jól megépített út lesz, amelyet szent útnak hívnak... Amikor visszatérnek, akiket az Úr kiváltott, ujjongva vonulnak a Sionra, örök öröm lesz az arcukon, vígság, öröm vár rájuk, eltűnik a gyötrelme és a sóhajtás“ (Ézs 35).

„Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet! — mondja Istenetek. Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, és hirdessétek neki, hogy letelt rabsága, megbűnhődött bűnéért, hiszen kétszeresen sújtotta az Úr keze minden vétkeéért. Egy hang kiált: építsetek utat a pusztában az Úrnak! készíttetek egyenes utat a kietlenben Istenünknek. Emelkedjék fel minden völgy, süllyedjen le minden hegy és halom, legyen az egyenetlen egyenessé és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember gyaránt. Az Úr mondja ezt.“

„Mint pásztor úgy legelteti nyáját, karjára gyűjti a bárányokat, ölebe veszi őket, az anyajuhokat szelíden terelgeti“ (Ézs 40).

„Mily szép, ha feltűnik a hegyeken az örömhírt hozó lába! Békeséget hirdet, örömhírt hoz, szabadulást hirdet. Azt mondja Sionnak: Istened uralkodik!“ (Ézs 52).

FigyeljeteK fel a hangulat változására.

„Ki hitte volna, amit hallottunk, ki előtt volt nyilvánvaló az Úr hatalma? Mint vesszőszál sarjadt ki előttünk, mint gyökér a szikkadt földből. Nem volt neki szép alakja, amiben gyönyörködhattunk volna. Megvetett volt, emberektől elhagyatott, fájdalmak férfia, betegség ismerője. Eltakartuk arcunkat előle, megvetett volt, nem törődünk vele.“

„Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínoztá. Pedig a mi vétkeink miatt kapott sebeket, bűneink miatt törték össze. Ő bűnhődött, hogy nekünk békességünk legyen, az ő sebei árán gyógyultunk meg. Mindnyájan tévelyegtünk, mint a juhok, mindenki a maga útját járta. De az Úr őt sújtotta mindnyájunk bűnéért. Amikor kínozták, alázatos maradt, száját sem nyitotta ki. Mint a bárány, ha vágóhídra viszik, vagy mint a juh, mely némán túri, hogy nyírják, ő sem nyitotta ki száját. Fogság és ítélet nélkül hurcolták el, de kortársai között ki törődött azzal, hogy amikor kiirtják a földön élők közül, népe vétke miatt éri a büntetés? A bűnösök közt adtak sírt neki, a gonoszok közé jutott halála után, bár nem követett el gonoszsgot, és nem beszélt álnokul.“

„Az Úr akarata volt az, hogy betegség törje össze. De ha fel is áldozta magát jóvátételül, mégis meglátja utódait és sokáig él. Igaz szolgám sokakat tesz igazzá ismeretével és ő hordozza bűneinket. Ezért a nagyok között adok neki részt, a hatalmasokkal együtt részesül zsákmányban, hiszen önként ment a halálba, hagyta, hogy a bűnösök közé sorolják, pedig sokak vétkét vállalta magára és közbenjárt a bűnösökért“ (Ézs 53).

A Messiás Szenvedő Szolganak ez a képe különösen kedvelt volt nagy szenvedések, vajúdasok, elnyomások és reménytelenségek idején.

Sokan hitték, hogy a Szenvedő Szolga az egész zsidó népért van, aiktól azt kívánta Isten, hogy szent nép legyenek, az igazság eszményképei.

De hát lehet-e igaz egy egész nép? Sokan azt vélik, hogy nem. Kell hát lennie az igazak egy megmentő maradékanak, a kiválóak egy kis csoportjának, akik saját élő példájuk és önfeláldozásuk árán megmentik a többieket.

Mások, különösen amikor a makkabeusi kor már elmúlt, azt várták, hogy egy szent fogja megmenteni a maradékot, az isteni Megváltó, Isten Messiása, az Isten és az Ember Fia, aki eljön az égből, akit elutasítanak és keresztre feszítenek, de ő feltámad a mennyben és elhozza az Istenországát.

Kegyetlen elnyomás idején, az i.e. első században apokaliptikus áramlat hatotta át az egész zsidó és közel-keleti világot. „Az idők végét“ várták minden pillanatban, és sokan vonultak el a pusztaság kolostori magányába, hogy a Messiás eljövetelére, mely szerintük az idők végét hozza, felkészüljenek. A történelem véget ér, és az igazakra dicsőség vár. Ebben az apokaliptikus hangulatban a különböző árnyalatú messiási várakozások mind előtérbe kerültek.

Valójában természetesen mindazok, akik akár a földi, akár a mennyi Messiást várták, végül valamennyien csalódtak. A földi hódító, aki egyúttal maga a tiszta igazságosság, sohasem jelent meg. A mennyi Messias sem jött vissza a földre, magával hozva az Istenországát. Sok évszázadon át a keresztényi Messias-várók várták Jézus bármikor bekövetkező visszajövetelét, hódító angyalok seregeivel. De amint az apokaliptikus

tikus hangulat fokozatosan elenyészett, úgy halványult el a várakozás is, és végső fokon a Messiás országa áthelyeződött egy másik világba, egy másik életbe, miután ez a földi élet befejeződött. E felfogás szerint a mai ortodox keresztény álláspont ez: a Messiás eljött, keresztre feszítették, meghalt és eltemették; feltámadott, ül az Isten jobbán, ahol ítélt elevenek és holtak felett. Valójában nem várják, hogy még egyszer megjelenjen a földön.

Vannak természetesen ún. fundamentalista keresztény szekták, amelyek sikeresen idézik fel az apokaliptikus hangulatot, megjósolva a világ végét a mi korunkban és felhíva mindenki figyelmét, hogy legyen készen erre.

De jól jegyezzük meg: jóslatuk hitelessége az atom útján való megsemmisülésen alapszik, amely veszély nem Istentől, hanem embertől származik — ami elég fontos különbség! Világunk vége eljöhet, de ha eljön, nem az Isten tette, hanem a mi tettünk lesz, és bármilyen reménység a messiási megváltást illetően teljes mértékben illuzórikus marad.

De, Kedves Atyámfiaink, Testvéreim, hadd mutassak rá arra, hogy már a kezdet kezdetén volt egy olyan messiási felfogás, amely józan is és üdvöt hozó is — az a fogalom, amelyet Jákób fia, Juda képvisel, amikor Benjámín és fivérei szabadságért felajánlja a saját életét. Ez az Isten Szenvedő Szolgájának hatalmát hangsúlyozza. A Messiás az a valaki, aki annyira szeret, mint maga az Isten, aki pedig maga az egyetemes szeretet valósága. Ő az, aki, kivéve lényéből minden félelmet, úgy tudja azonosítani saját sorsát és jövőjét minden emberrel, hogy — ha sor kerül reá — örömmel teszi le életét érettük.

„Az Isten szeretet“, mondja János apostol, „és aki a szeretetben marad, az az Istenben marad és az Isten is öbenne... Egy ember szeretete sem lehet nagyobb annál, minthogy életét adja embertársáért.“

Atyámfiaink, Testvéreim, életmentő erő van az ilyen szeretetben, az ilyen életben. Bárhol jelentkezék, az embereket magával ragadja és jobbak lesznek általa. Hatása érintkezés útján terjed, és példája fokozatosan megneemesíti azokat, akik őket magukba fogadják.

Valószínű, hogy Jézus is ezt értette, amikor követőinek, akik megkérdezték, hogy mikor jön el az Istenországa, így felelt: „Az Istenországa nem úgy jön el, hogy az ember azt előre kiszámíthatná. Azt sem mondják: íme, itt, vagy íme, ott van. Mert az Istenországa már közöttetek van“ és észrevétlenül valósul meg közöttetek. „Szeressétek egymást, ahogyan én szeretlek titeket“, és nem kell keresnetek az Istenországot és nem kell várnotok a Messiást. Az Istenországa már közöttetek van, és ti magatok lesztek a Messiás!

Ez tehát az, kedves Atyámfiaink, ami szerintem azt mutatja, hogy a Messiás, a szeretet királya valóban eljött — sokszor, nagyon sokszor erre a földre, a régi korok Judeájába Ézsaiás személyében, az esszénusok igazság-tanítója személyében, Jézusban, Szent Ferencben, Buddha és Laotse személyében és a mi saját időnkben olyan embereken mint Dante, Schweitzer és Martin Luther King; mindazokban, akik a szeretetet tették mindenekfölöttvalóvá saját életükben. A Messiás eljött és itt van mint lehetőség minden egyes emberben, mi közöttünk, itt, ebben a templomban, ebben a pillanatban. Csupáncsak meg kell tanulnunk szeretni felebarátainkat, akik között ott vannak ellenségeink is, mint önmagunkat, ahhoz, hogy az ő jelenlétét és megváltó erejét tudomásul vegyük.

Csak a saját életünkben kell őt megvalósítanunk, és ezzel szolgáljuk saját társadalmunk megmentésének folyamatát. Előbb azonban le kell küzdenünk a félelmetes, önző ösztönöket, amelyek még mindig bennünk vannak és így szólnak: „Még nem! Még Nem!”

Keresztelő Jánosnak még mindig igaza van: „Betelt az idő és egészen közel van már az Istenországa.” Csak a mi felismerésünk szükséges, önmagunk felsőbbrendűsége, hogy valóban megjelenjék. Valamennyien lehetséges Messiasok, mire várunk még?!

Korunk gyötrődik; rohanásában és recsegésében, szükségeiben és mohóságában valahogyan elveszett a szeretet, pedig csak a szeretet menthet meg minket.

Eszembe jut Samuel Bechet *Endgame* (Játék vége) című színdarabjának a zárójelenete, amelyet a Broadwayn mutattak be néhány évvel ezelőtt. A főszereplő egy rút, eltorzult emberi lény, meggörbült testtel és fanatikus arccal, tolószékekben játssza szerepét, aki a ma béna emberiségét képviseli. Őseit szemetesládában tartja, korunk múlt iránti megvetésére utalva. A darab legvégén tolószékeivel nekirohan a színpad szélének, mintha saját magát tolószékestől együtt a nézők közé akarná kilökní; a kerekék csikorognak, csúszva fékeznek, pontosan a színpad felémelt peremén. Eltorzult arccal és dühös haraggal a hallgatóság felé kiált: „Ki innen!”; aztán könnyek folynak végig sápadt arcán, és könnyörögve folytatja: „és szeressétek egymást!”

Ez az, amire mi várunk, Kedves Atyámfiai. Ez az, aminek el kell jönnie. Úgy legyen. Ámen.*

SZÉKELY LÁSZLÓ

A SORVADT KEZŰ EMBER

Mk 3, 1—5

A farizeusok társadalmában élt a sorvadt kezű ember. A rideg farizeusi szívek szeretni, szánni, segíteni nem akartak és nem tudtak. Az ő világuk az önzés, a kimélet nélküli anyagiasság, góg és hatalom világa volt. Számukra nem a szeretet volt a törvény, hanem a Törvény szerint szerettek. Nem ismerték az irgalmasságot, csak az ítéletet, nem gyakorolták a jóságot, csak a Táló bosszúját.

A sorvadt kezű ember ismerte ezt a világot, hiszen gyermekkorától, árván és magárahagyottan, a zsinagógák lépcsőjén koldult, nap mint nap várva, nem a gyógyulást, hanem az alamizsnát. Ép kezét hiába nyújtotta szeretetért a világba, csak a közöny, az ismeretlenség, a magárahagyatottság jutott neki osztályrészül és egy-egy darab kolduskenyér. Évtizedeken át haladtak el mellette a fényes ruhájú imádkozók, s ő foszlott koldusrongyokba takarta fázó testét és didergő lelkét. A zsinagógákban

* Elhangzott 1977. január 23-án a kolozsvár-napocai templomban tartott istentiszteleten. Fordította dr. Lőrinczi Mihály.

gépiesen folyt a naponkénti szertartás. Ő maga tehetetlenül várta a napot, amikor ő is dolgozó, mosolygó, kicsit boldog ember lehetne. Lelke fájdalmát nem mondhatta el senkinek, mert közönyösség, gúny és szánalom tárgya lett volna csupán.

Fájdalmasan szemlélte a boldog emberek életét a meleg, meghitt családi otthonok igéző, bensőséges örömet, s neki a világból valahol csak egy sarok jutott, ahol koldusrongyok között gondozhatta sebeit. Épen maradt bal kezével nem volt más a világban, mint bús esonkaság és az életben fájó töredék. Nem tudott, mint más ember, simogatni, irányt mutatni, gyermeket ölelni és megáldani. Örök bánatát a csillagok felé küldte, társtalan könnyeit magányosan sírta, ép kezét imára nem kulcsolhatta, csak fájó szívére szorította; gyógyulást, társat váró áhitattal. Hallott valamit ő is arról, hogy van valaki, akit Jézusnak hívnak, aki szeretetet, megbocsátást tanít, sántákat, vakokat, bénákat gyógyít. Lelkében halvány remény ébredt, hogy egyszer valahol találkozni fog ő is e prófétaival, akiről a nép annyi szépet beszél, aki jót és boldog jövőt prófétál mindenkinek, aki ő maga is árva, és aki szeret. Sajgó lelkében ez a halvány remény lassan lángra lobbant, szomorú szemeiben egy új fény, a gyógyító Jézus iránt való várakozás bizakodása gyúlt. Azt is hallotta, hogy a názáreti próféta a szegények, kitzasztottak, megvetettek, az életből kiabrándultak fenkölt lelkü gyógyítója. Érezte, tudta, hogy egyszer, ha találkozni fog vele, őt is észre fogja venni, őt, akit eddig nem látott meg senki sem.

Néha lelkében mégis kétség támadt; hátha nem fogja őt észrevenni, hátha más dolga lesz és nem vezet arra útja, vagy a farizeusok félrelökik, koldusruhái miatt kidobják, hogy megvédjék a maguk díszes oltárait. De nem lehet az, hogy aki Istenhez oly közel áll, aki szeretetet hirdet s annyi jót tett, éppen őt ne vegye észre és meghátráljon a farizeusi gög elől. Hosszú volt számára ez a benső harc, ez a vajúdo lelki advent, míg meggyözödoessé, sziklaszilárd hitté érlelődött benne a Jézus által való gyógyulás tudata. A Jézusra való vágyakozás hitét már nem tudta megrendíteni az sem, hogy kalapjába csak garasokat dobtak, az sem, hogy lelökték a zsinagóga lépcsőjéről, hogy nem fogadták be a szánalom, együttérzés és szeretet melegébe. Számára a napoknak már volt értelmük, lelkének és szomorú életének volt már tartalma: ő Jézusra várt.

Egy szombati napon hallotta meg a hírt, hogy Jézus a városban van. Reggel óta remegő lélekkel, feszült vágyakozással figyelte, várta a találkozás sorsdöntő pillanatát. Tudta, hogy Jézus az imádkozás helyére megy, s ezért ő már korán bement a zsinagógába, s odaállt szerényen egy oszlop mellé, hogy lehetőleg ne vegyék észre és ki ne kergessék.

Jézus a zsinagógába lépett, körülvéve az ellenséges érzüktü farizeusok hadától. Ott és akkor, az egész zsinagógában nem volt senki sem, aki lángolóbb szeretettel, égöbb lélekkel várta volna Őt, mint a sorvadt kezü ember, aki mondani, kiáltani szeretett volna, de egész testében re- megve csak hinni tudott, melegen, véghetetlenül.

Jézus észrevette, megérezte ezt a határtalan hitet, ezt a feszült lelki várakozást, és szelíden, szeretettel rátekintett, odaszólította őt. Mint apa gyermekét, megölelte a sorvadt kezü koldust, és a zsinagóga központjába állította: Állj középre, szegény árva, észre nem vett nyomorék! Állj középre — szölt Jézus —, ide mellém, mert neked az emberi figyelem, együttérzés és szeretet központjában van a helyed és nem az élet or-

szágútjának szélén s a zsinagóga lépcsőjén! Állj középre, mert neked és minden szenvedőnek, az emberi társadalom szívének mélyében van a helyed, hogy mindenki lásson; az is, aki könnyeket nem ismert, hidegben nem didergett, az is, aki garast, szeretetet, otthont soha senkinek nem adott, hogy észre vegyen az is, aki az életben csak babért aratott, de csalódást soha, hogy téged látva megremegjen annak is a lelke, aki eddig — a törvény miatt — nem érezte a szeretetet és nem látta a szerető Istent. Állj középre, fájó szívű nyomorék, és tudd meg, hogy te is Isten gyermeke vagy, méltósággal, isteni lélekkel megáldott ember, mert neked és nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, lelki gyógyulásra, nehez advent után boldog ünnepre. Nyújtsd ki a kezedet! Ölelj, imádkozz, áldj, simogass, mutass utat, szépíts, alkoss, gyarapíts, de soha kezedet ököllé ne szorítsd!

Ez a határtalan, tiszta lélekből kirobbanó jézusi szeretet és a sorvadt kezű ember gyógyulásba vetett, hegyeket mozgató hite találkozásából meggyógyult egy elveszett ember, elindult a jézusi úton egy, a fájdalomtól megtorpant lélek. A vallás legnagyobb pillanata az, amikor a szeretet hatalma és a hit ereje koronázza meg az ember adventi várakozását.

Abban a pillanatban véget ért egy hosszú, kínos várakozás, befejeződött a nehéz adósság törlesztése, az örök, nagy kamat kiegyenlítése. Az Isten mindenkinek az életet mint drága kincset kamatra adja. Van, aki kamat fejében hosszú éveken át szenvedéssel fizet, mint a sorvadt kezű ember. Van, aki alkot, mint az építők vagy művészek. Van, aki nevel, oktat, ír, számol és felfedez. Valamilyen formában a drága tőke gyarapításának kamatját mindenkinek el kell számolnia, amely azonban itt marad a földön, képekben, szobrokban, könyvekben, felhőkarcolókban, épülő, gyarapodó, gazdagodó műveltségben, gyermekek jövőjében, kiket boldoggá neveltünk, virágok színében, miket másnak szedtünk, kórházak betegeinek szívében, akiket gyógyítottunk. A kamat itt marad a mindig szebb, teljesebb és tökéletesebb — végtelenül drága életben.

A sorvadt kezű ember szenvedés-kamatja is ott maradt, azoknak szívében, akikbe — gyógyulása után — hitet plántált, szeretetet ültetett, meleg jézusi világot hozott. Bármilyen súlyos volt az advent és a könny, érdemes volt szeretni az életet, eltérni évek és emberek mostohaságát, közönyös szívek szűk alamizsnáját, mert mindenekfelett értékesebb volt a Jézussal való találkozás nagy élménye, az élni akarás hite és értéke.

A zsinagógabeli beteg koldus tudta, amit mi is ösztönösen vagy tudatosan ismerünk, hogy a betegség testvére a gyógyulás; az alkotás egyenes következménye a tehetségnek; az ünneplések hosszú, nehéz várakozás boldog eredménye. Ebből a törvényszerűségből nem lehet kivétel senki sem. Életünk szakadatlan, halálig tartó újjászületés; hitünk teljessége nem más, mint a folyton megújuló adventek munkája; tévedéseink, botlásaink és bukásaink mindig csak függvényei egy felsőbbrendű világ utáni vágyakozásunknak, a jézusi hit és életfelfogással való találkozásunknak. Aki sohasem csalódott, nem tudja, mily magasztos dolog hűségnek lenni; akit betegség fájdalma jajra nem indított, nincs teljes tudatában annak, hogy mily nagy ajándék az egészség; aki sohasem élte át a farizeusi gög és dölyf kínzó, lealázó drámai élményét, nem tudja a maga mélységében és magasztosságában átérezni azt a boldog pillanatot, amikor Jézus maga mellé, középre szólítja. Aki lelke sorvadt értékei, belső világa bénaságai fájdalomával könnyörületre várt, egy jó szóra vagy

akár egy megértő kézszorításra vágyott, s csak koldusnak járó garasokat kapott, nem tudhatja, mily felemelő érzés gyógyulni, enyhülni, gyermekhangokkal együtt énekelni és örvendezni, karácsonyfák alatt Jézusra találni.

Ha ez az adventi, Istenhez siető, mélyen emberi érzés, mint a sorvadt kezű ember lelkében hitelménnyé, Jézus evangéliumában és tanításai gyógyító erejében való erős hitté válik, ha várakozásunkban lelkünk szakadatlanul ünnepre készül és megtelünk Jézus-szeretettel; ha rendületlenül hiszünk abban, hogy a sírás, a bánat, az önzetlen szeretet partjainál, gyermekek örömeiben, karácsonyfák fényében, a kenyér és a bor jégyeiben a lélek áldozásának asztalánál találkozunk Vele, gyógyulásunk, újjászületésünk boldog ünneppé lesz.

Ha azért várjuk Öt, hogy az Ő világa, törvénye, életszabálya Istennel és velük való kapcsolata döntő tényezővé váljék a mi életünkben, Ő közére szólít, az öntudatosan élő, építő, boldog karácsonyt ünneplő keresztény világ központjába, hogy tudjunk mi is hinni, bízni újra, tiszta szívvel elindulni, alkotni és áldani, teljes lélekkel, összekulcsolt kézzel imádkozni, megnyugodni. Ámen.

PATAKI ANDRÁS

AZ ÉLET KENYERE

Jn 6, 48; 51/b

Gondoltatok-e néha arra, hogy mennyire kettős a mi életünk? Napjainkat két nagy csoportra osztjuk: hétköznapokra és ünnepnapokra. A hétköznapok a munkának, a küzdelemnek a napjai, az ünnepnapok pedig a megnyugvásnak, a pihenésnek, sőt az önmagunkkal való számvetésnek is a napjai. Hétköznapjainkon azért fáradozunk, azért verejtékezünk reggeltől estig, hogy meglegyen a mi mindennapi testi kenyerünk; az ünnepszentelés perceiben lelkünk talaját próbáljuk termékennyé tenni, hogy a léleknek is legyen meg a mindennapi kenyerere. Ott kint a templom falain túl a test szükségleteiért küszködünk; itt bent az áhítat által megszentelt falak között lelkünket akarjuk táplálni az örök élet kenyérével. Napjainknak ez a kettősége maga az Élet, és nem lehet csak egyiket vagy másikat választani. Nem lehet minden napot csak hétköznapná tenni, mert akkor ugyan mindenben bővülködhetik a test, de „mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall?” (Mt 16, 26) Viszont nem lehet minden napot sem csak ünnepnapná tenni, mert akkor megszegjük az örök isteni parancsot, mely így hangzik: „Hat napon át munkálkodjál és végezd minden dolgodat!” (2Móz 20, 9) Ezt a kettőséget egyetlen nagy életparancsban lehet összefoglalni: Dolgozzál és imádkozzál!

Az emberi életnek ezzel a kettős követelésével Jézus is tisztában volt. Tudta, hogy csak e kettő harmonikus egysége teheti megelégedetté, nyu-

godttá és boldoggá az embert. Amikor imádkozni tanít, akkor sem feledkeznek meg erről, bár a lélek javait a testi javak elé helyezi. A Miatyánk egyetlen kérése, amely földi életünk testi szükségére irányul: „A mi mindennapi kenyérünket add meg nekünk ma.“ Ebben kifejezésre jut Jézusnak az a meggyőződése, hogy testi életünk elmaradhatatlan feltétele a mindennapi kenyér. Jól tudta ezt a kísértő is, ott a pusztaságban, amikor a bibliai tudósítás szerint a negyven napig böjtölő Jézust azzal akarja megejtetni, hogy így szól hozzá: „Ha Isten fia vagy, mondd, hogy e kövek változzanak kenyerekké“ (Mt 4, 3). Jézus válasza nemcsak a kísértő gondolatot némítja el, hanem örök időkre érvényes, és gondolkodóba ejti a ma hívő emberét is. Figyelmezteti, hogy míg verejték hullatásával kenyeret szerez a mának, addig el ne feledkezzenek halhatatlan lelkeről, mely túléli a holnapot is. Él akkor is, amikor már számára „nem lesz aratás és csűrbe takarítás“.

„Nemcsak kenyérral él az ember!“ E válasz hallatára szükségszerűen találkozunk bennünk a természeti ember a lelki emberrel, azzal, amelyik Isten képét hordozza magában. Ezt a hangot ott kint, a mindennapi testi kenyéért folytatott verejtékes munkában csak igen ritkán halljuk megcsendülni. De ha az ünnepi harangszó az örökös rohanásban pillanatnyi megállásra tud indítani, belátjuk, nagy szükségünk van arra, hogy minél gyakrabban halljuk ezt a hangot, amit a mi belső emberünk megszólaltat az olthatatlan örökkévalóság szomszédjával.

A mindennapi kenyér és mindennapi élet igen szoros kapcsolatban állanak egymással, de lelkünk szinte ösztönösen érzi, hogy nála a mindennapi kenyér nagy ajándék és életfeltétel, de számunkra nem maga az életforrás a szó magasabbrendű értelmében. Lehet hófehér foszlós kenyér a kezünkben, míg ugyanakkor a lelkünk vigasztalan és szegény.

Az igazság az, hogy minden ember ember akar lenni. Élni akar, örökkévaló tartalom után áhítozó lelkét a legkülönbözőbb módon próbálja kielégíteni. De előbb-utóbb rájön arra, hogy legfeljebb csak ideig-óráig tartó orvosságnak bizonyul minden próbálkozása, mellyel lelke kiáltó ürességét gyógyítani akarta. „Sokszor kétségbeesve döbben rá arra, hogy képességei, tudása még mindig nem adtak annyi erőt számára, hogy azzal megtalálhatná és végigjárhatná az örökkévalóságba vezető utat“ (Channing). Kétségbeesve tekint maga köré, barátaitól, ismerőseitől próbál tanácsot kérni, de aztán észreveszi, hogy azok is tanácstalanul tekingetnek maguk körül. A testnek, lehet, nincsenek kívánságai, mert mindene megvan, de a lélek üres és éhez. Éhez és szomjazik az igazságra. És akkor meghall egy hangot, amit mintha csak egyedül öneki, az ő vergődő lelkének üzenne valaki: „Én vagyok az életnek kenyere... ha valaki eszik e kenyérből, él örökké.“

Keresztény Testvérem! Ne tagadd, hogy a te szívedet is összeszorítja a gondolat: mi lesz majd, ha megszűnik a földi lét? Ne tagadd, még ha eddig elhanyagoltad volna is lelked táplálékának gyűjtését, hogy nem vágyakozol ez eledel után! Jöjj hát közelebb Jézushoz, aki neked, nekem és mindannyiunknak üzeni, hogy olyasvalamit kínál most nekünk, ami létünket teljesebbé teszi, ami nélkül olyan szegény az örökkévalóság szempontjából az életünk, mintha a mindennapi kenyeret venné el tőlünk valaki.

„Én vagyok az életnek kenyere — mondja Jézus. — Ha valaki eszik e kenyérből, él örökké.“

Jézus többször használ hasonlatot, amikor magáról és a hozzánk való viszonyáról beszél. Egyszer jó pásztorhoz hasonlítja önmagát, máskor pedig így szól: „Én vagyok az út“, „Én vagyok az ajtó“, „Én vagyok a szőlőtő“. Mindezek a hasonlatok azonban csak egy-egy vonást jelölnek meg az ő gazdag életéből, melynek minden megnyilvánulása a hit és a szeretet megnyilvánulása volt. Mert a pásztor csak vezet és őrzi a rábizott nyáját, az ajtó feltárlásával titkok lesznek nyilvánvalóvá, míg a szőlőtő gazdaggá teszi a szőlővessző termését. De ebben a kijelentésében azt fejezi ki, hogy ő erőforrás egy magasabbrendű élet eléréseért folytatott küzdelemben.

Ha az emberi hiúságra akart volna hatni, bizonyára nem ilyen egyszerű hasonlatot használ. Hiszen mondhatta volna azt is: „Én vagyok az élet aranya, vagy én vagyok az élet drága kincse!“ De nem mondja ezt, mert tudja, hogy mindezek nem életfeltételek. Nem mondja, mert tudja, hogy az arany és drágakő csak keveseknek jut osztályrészül, míg a mindennapi kenyér nélkülözhetetlen mindenhol. Annak ott kell lennie mindenhol, milliomosok asztalánál éppen úgy, mint a mindennapok kenyerét verejtékhullatással, kérges tenyérrel kereső ember asztalán, mert ez a földi lét feltétele. De tudja azt is, hogy nemcsak testből, hanem lélekből is áll az ember. Azt, hogy nem csupán a testnek, hanem a léleknek is megvannak a szükségletei. Nem mondja, hogy ne keressük a test számára szükségeseket, de megmutatja azt, hogy miképpen tápláljuk lelkünket az örök élet hitével, amikor így szól: „Én vagyok az életnek kenyeré“ — ezzel azt akarja kifejezni, hogy ő személyválogatás nélkül mindenkié akar lenni, mert minden halhatatlan léleknek szüksége van rá. „Aki ebből a kenyérből eszik, él örökké!“ — mondja tovább szentleckénkben. De mi kérdezzük meg önmagunktól, hogy ilyen nélkülözhetetlen volt-e eddig számunkra Jézus? Kit láttunk és kit kerestünk benne? Menedékvárat vagy egy segítő kezét csupán, akit jó volt néha a közelünkben érezni, de aki igen sokszor kimaradt az életünkből? Akit nem kívántunk olyan feltétlenül ott tudni az életünkben, mint a mindennapi kenyeret az asztalunkon? Bizony, hiányzott és hiányzik Jézus a mi életünkből! Mert ugyan a pásztor is, az ajtó is meg az út is kívül marad rajtunk, de a kenyérnek hússá, vérré kell változnia bennünk. „A kenyér átalakulása csodálatos, rózsákat varázsol az arcra, derűt a lélekbe, simogatássá lesz az édesanya kezén keresztül, erővé lesz a dolgozó karban. Az arc mosolygásában, a simogatásban már nem találjuk meg őt magát, de vonjuk csak el egyszer magunktól, elhalványul az arc, és erőtlenné hanvatlik le a dolgozó kéz.“

Így lesz Jézus számunkra mindig mássá, mindig élétté. Ma vigasztaló szóvá, holnap segítségre kinyújtott kézzé, azután mély békességgé, erőforrássá a harcok megvívásához, vágyakozássá az örökkévaló jó és szép után. Az Élet dallamává lesz bennünk, mely esztendők múlásával nem-hogy halkulna, de egyre erősebbé válik bennünk. Így lesz Jézus örökszép tanításai által lelkünk számára az élet kenyérévé, melyből aki eszik, az örök élet reménységét nyeri.

De ne gondoljátok, hogy mindez varázsütésre, csodaszerűen megy végbe. Nekünk is ki kell vennünk ebből a lelki találkozásból a magunk megillető részét. A mindennapi kenyér sem kerül magától az asztalunkra, azért meg kell dolgozni, verejtéket kell hullatni. A lélek kenyéréért nem kell verejtékezni, de óhajtunk, akarnunk kell, és ha jön felénk a szelíd szavú, szeretetre tanító Mester képében, az ő evangéliumának sza-

vain, tanításain keresztül, akkor méltóképpen kell fogadnunk. A munkával, verejtékkel szerzett mindennapi kenyeret tiszta abrosszal leterített asztalra helyezjük, mert mindenkifölött megbecsüljük. A lélek kenyerét is csak a tiszta lélek fehér abrosszára lehet elhelyezni. Az ünnepszentelés perceiben tisztítsuk hát meg lelkünket mindazon anyagi gondoktól, bűnöktől és gyarlóságoktól, a földi hiúság és könnyelműség mindazon törmelékeitől, melyek közé nem lehet odahelyezni az Élet kenyerét, a Jézus evangéliumát!

Húsvét a jézusi eszmék győzelmének diadalmas ünnepe. Miért ne lehetne ez a mi számunkra is? Csak tőlünk függ, csak akarnunk kell, hogy az legyen! Az evangéliumon keresztül Jézus minden halhatatlan lélek számára az élet kenyere akar lenni. Ezzel a szándékkal jön felénk a Mester ma is. Nyugodt és boldog lesz az életünk, és elmondhatjuk: „Ma lett üdvössége e háznak!”

Adja a mindenható Isten, hogy ez így legyen! Ámen.

FEKETE DEZSŐ

HOL VAGY, ÁDÁM?

1Móz 3, 8—9

Évmilliók után a teremtés nagy műve befejeződött. A világ örvend létének, és mindenek engedelmeskednek a teremtő és gondviselő Atyjuknak. A virágok nyílnak és illatoznak. A fűvek zöldülnek, a fák gyümölcsöt teremnek. Az állatok milliói népesítik be a világot.

Úgy a földet, mint a rajta levő élőlényeket rábízta Isten egy másik teremtményére, kinek ember a neve. Ő lesz a névadójuk és korlátlan uruk. Isten az embertől engedelmességet és hűséget vár. Szövetséget kötnek egymással, melynek értelmében az embert gyermekének és munkatársának fogadja. Viszonzásul azt kívánja, hogy a többi élőlényeknek gondját viselje. Ami jó, azt megtartsa, ami pedig gyarló, tökéletlen, azt a tökéletesség magasabb fokára emelje. Az ember lassan megízleli a jót és a rosszat, a tudást és a hatalmat, s engedve rosszra való hajlamainak, egy idő után törvénszegővé válik. Nem elégszik meg azzal, hogy csak részes legyen az uralkodásban, hanem az egészet kívánja. Amíg mindenek engedelmeskednek egy felsőbb parancsnak s végzik a maguk életritmusukat, addig az ember önálló utat keres.

Isten számon tartja az adott és a kapott ígéreteket. Ez történt egy nap elteltével is, amikor az alkony ráborult a földre, s pihenni készült a munkától elfáradt világ. A nyíló és illatozó virágok harmattengerben fürödtek. A dalos madarak mint fáradt muzsikuskok pihenőre tértek. Minden pihenni akart, erőt meríteni egy újabb nap újabb lehetőségére. Mindenben érzett a jól végzett munka édes öröme. Csak az ember érzett lelkiismeretfurdalást, s szégyenében elrejtőzött Isten elől. Ekkor hangzik el a számon kérő szó: hol vagy, Ádám? Hol vagy, ember? Miért rejtőztél

el, miért nem mersz szembenézni velem, miért kerülsz engem? Bizonyára a szégyenérzet és a vele együtt járó félelem lett úrrá a lelkeden! Balgata tag vagy, ha azt hiszed, hogy el tudsz előlem rejtőzni, ha úgy gondolod, hogy bokrok sűrűje megvéd a törvény áthágása miatt megérdemelt büntetéstől. Hiába futsz előlem, hiába rejtőzöl erdők sűrűjébe, barlangok, tengerek mélyére, mert én mindenkor és mindenhol ott vagyok! Hiába hunyod be a szemedet és dugod be a füledet, mert ha te nem is látsz engem, én látlak téged! Ha ma nem is hallod szavamat, de holnap meg fogod hallani! A megijedt Ádám mentséget keres. Uram! Ne légy szigorú hozzám, mert nem én vagyok a hibás. Azért lettem hűtlen hozzád, mert elámítottak, félrevezettek engem. A hiszékenységem áldozata lettem. Uram, légy könyörületes hozzám!

De amint a nappalt az éj követi, úgy követte a bünt a büntetés, hogy tanuljunk belőle. Sajnos nem tanultunk, s a jó helyett sokszor rosszat cselekedtünk. Ezért sújtott az irigység, a féltékenység dorongjával Kain az ártatlan testvérre. És ha Kajafás szívében több a szeretet, mint a gyűlölet, ha Pilátusban győzött volna a bátorság a gyávaság felett, ha Júdásban a pénz csengésénél hangosabban szólott volna a lelkiismeret szava, akkor nem lenne a keresztényeknek gyászos nagypéntekük. Ha Ágnes asszony szíve tábláján mindig olvasható lett volna a tizparancsolat, akkor fehér leplét, szakadt leplét nem kellett volna naphosszat a patakban újra mosnia. Ha Budai Ilona idejében megérezte volna, hogy igazi kincse két szép gyermeke s nem a kincsesládája, akkor nem kellett volna hallania gyermekei elutasító szavát: „Bizony nem megyek én hozzád, mert nem voltál anya, Ha az lettél volna, itt nem hagytál volna.“

Egyeseknek közölünk volt okuk arra, hogy időnként elrejtőzzenek, félve bujdosanak Isten számonkérő tekintete elől. De bárhova mentek is és bármit tettek is, mindenütt hallaniuk kellett a számonkérő szót: „Hol vagy, Ádám“? Hol vagy, és hol vannak azok, akikért te felelősséggel tartozol? Ha nem építettél, akkor miért romboltál? Miért tetted sokszor a siralom völgyévé a földnek egy részét? S miért ölted meg bosszútól indítatva az ártatlan Ábeleket? Isten számonkérő szavára felelned kell, Ádám! Itt, vagy ott, most vagy akkor, de nincs menekvésed!

Az ember azonban nemcsak a rossznak, hanem a jónak is az ismerője. Hiszen a gyermek szívében is erősebb a szülő utáni sóvárgás, mint a lázadó ellenkezés. Így az önmagát sokszor lelki árvaságba kergető hívő ember is nemegyszer erős vágyódást érez az Istennel való kibékülésre. Az Istennel s önmagával kibékült hívő embernek, aki a jó, az igaz, a fejlődés önzetlen szolgálatába állott s azért, ha kellett, áldozatot is hozott, soha nem kellett rejtőznie Isten elől. Benne gondviselő Atyját, az erőnek örök forrását ismerte meg.

Nem rejtőzött Ádám akkor, amikor orcájának verejtékével ugyan, de becsületes munkával kereste meg a mindennapi kenyerét. Vagy később, amikor őserdőt irtott, mocsarat szárított, amikor kőből és fából hajlékot emelt önmagának és Istennek. Vagy amikor szerette, védte, gyógyította embertársát, tanult és másokat is tanított. Amikor a testvériség érzésétől indítatva szétzúzta a rabszolgaság láncát s a társadalomból száműzött bélpoklossal is úgy beszélt és bánt, mint ember az em-

berrel. Amikor otthont épített az árváknak és öregeknek, nem kellett Ádámnak és Évának félve elrejtőzniök, hanem a lelki megnyugvás érzésétől indítatva alázattal így szólhattak: köszönjük, hogy megsegítettél, Istenünk. Amikor gályához kötözve, vagy rongyokban, éhesen és szomjasan, de bizonyoságot tett az igazságról — inkább vállalva a mártírhálált, mint a hűtlenséget —, igazolta, hogy valóban Ő a teremtés koronája s méltó az istenfiúi névre. Az ember sok jócselekedetével bebizonyította azt, hogy az Istentől kapott jóra való képességével, ha akar, tud Isten munkatársa lenni. Aki pedig az Ő akarata szerint végzi feladatát ott és akkor, ahol neki lennie kell, annak arcán nem a félelem, hanem a nyugalom van. Lelkét pedig az a megnyugtató érzés tölti be, hogy nem élt hiába. Az ilyen ember, ha szerénységből elrejtőzne, mindenhol rátalálna Isten s szólna hozzá: „Jól vagyon, jó és hű szolgálóm.”

Hol vagy, Ádám? Ki gyakor az anyaszentegyház szolgálatában állótál, valóban úgy szolgálod azt, hogy az egyház igaz érdekét tartod fontosnak, vagy inkább személyi érdekedet? S meddig szolgálod? Csak addig, amíg megfizetik, vagy pedig halálodig? Ki gyakran áldozatvállalásra buzdítod felebarátaidat, te vállalsz-e áldozatot s ha igen, mekkorát? Egyházközségi vezetők, kiket a közbizalom a gyülekezet élére állított, a legjobb tehetségek szerint sáfárcodtok-e a bizalom drága pénzével, vagy pedig a közömbösség bokrai közé rejtőztök? Megtesztek-e mindent annak érdekében, hogy maradandó érték maradjon utánatok úgy a jelen, mint az utókor örömére? Hogy évtizedek vagy évszázadok múlva is boldog büszkeséggel úgy emlegessenek: ezt a kelyhet az én szüleim vették, diplomunkat az én nagyapám gondnoksága alatt javították... Vagy pedig várod, hogy megbízatásod ideje lejárvon, hogy még a vezetők névsorán se szerepeljen a neved? Ember, élj a drága lehetőséggel, és halld meg a figyelmeztető szót: „Az alkalmat áron is megvegvétek.” Édesanya, édesapa, ifjú mai Ádámok! Ott vagytok-e azon a helyen, ahová állított az Isten, s úgy töltitek-e be feladatotokat, mint ahogy Ő elvárja tőletek?

Ti élettársak, kölcsönös tisztelettel és megbecsüléssel viseltettek-e egymás iránt? Valóban társak vagytok-e jó és rossz sorsban? Gondot viseltek-e gyermekeitekre, azok testére és lelkére egyaránt, vagy pedig fontosabb az egyéni boldogságotok?

Ti ifjak! Betöltitek-e a szülői tisztelet parancsát a szó igaz értelmében? Akkor is szeretitek őket, amikor nekik adnotok kell, vagy pedig csak akkor jutnak eszetekbe, amikor segítségre van szükségetek? Úgy éljétek, hogy hűtlenségetek miatt ne legyen késői bánatra okotok!

Isten számonkérő szava örökké hangzik a világegyetemben. Szoktad-e néha hallani? Ez a hang lehet templomod harangjának szava, lehet egy kopogtatás házad ajtaján felebarátod, egyházad megsegítése érdekében. Mit teszel? Bezárkózol-e, elrejtőzöl-e, vagy pedig részt vállalsz Istenországának építésében? Tedd az utóbbit, hogy ne kelljen félned sem Istentől, sem emberektől, és akkor nyugodt, boldog leszel, mert áldani fog az Isten. Amen.

A MI HELYÜNK

Lk 17, 21b

A külföldre való utazás talán sohasem öltött olyan tömegméretet, mint napjainkban. Nemtől és kortól függetlenül kerekednek fel az emberek s országból országba, földrésről földrésre száguldanak ezer kilométereket. Hajtja őket a tudásszomj: találkozni az ismeretlennel, látni, hallani, tapasztalni. Hajtja az élvezet, a fokozottabb szórakozás megtalálásának a vágya, és így sorolhatnók azokat az okokat, amelyek útra készítetnek ezreket, milliőkat. Jól is van ez így, hiszen a föld az emberiségé, s miért ne ismerje meg az, akinek módja és lehetősége van rá! Igen ám, de ezen a téren nagyon sok furcsasággal találkozhatik a kor e divatján elgondolkozó ember.

— Ismerek olyanokat, akik például csodásan regélnek Olaszországról, megmondják, hogy az Alpokban milyen a napfelkelte, de fogalmuk sincs, hogy milyen a Retyezát vagy a Hargita.

— Ismerek olyanokat, akik rajongnak például a tiroli népszokásokért, énekekért, táncokért, de nem dobban meg szívük a mi táncainkért, és fitymálva emlegetik népviseletünket.

— Vagy valljuk be, hogy mi is nemegyszer áhitattal tekintünk minden külföldi dologra. Ha jobb, akkor természetes a csodálat, a birtoklási vágy, de hányszor megtörténik, hogy a gyengébb minőségűt is csak azért, mert külföldi, méregdrágán megvásároljuk.

Miért? Hát azt gondoljátok, hogy máshelyt kolbászból van a kerítés? Azt gondoljátok, hogy máshelyt csak napfény, dal és szórakozás létezik? Nem tudnak arról, hogy a fénynek mindenütt van árnyéka is, és ott is sírnak, jajgatnak, verejtékeznek és küszködnek milliók?

Oh, hogy szeretném, ha most magam mellé állíthatnék valakit, aki elment, s elmondattatná velem életét! Bizonyára tanulságos lenne, mert valahogy így mondaná:

— Ott is felkél a nap, de nem az ismerős hegyek csúcsán. Ott is fúj a szél, de nem hozza a fenyők illatát. Ott is kell sírni, de nincs a közelben anyai vigasztalás. Ott is megszorul az ember, de nincs jószomszédi támogatás. Nem nyelved a nyelv, nem véred a nép, nem vallásod a vallás, nem hazád az ottani haza... — s könnyek között, bűnbánati imádságként suttogná el Petőfi sorait:

„Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
Óh ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába.“ (Távolból)

Az ismeretlen utáni vágy bizony sokakat megejt, és mennek törvényesen vagy törvénytelenül, hogy a világ valamelyik részén elérjék azt. És itt reánk lelkészekre a nevelés és meggyőzés terén súlyos felelősség hárul. Családunkban, környezetünkben vagy gyülekezetünkben létezhetnek olyanok, akiknek vágya „súlyom“ szárnyakon jár. Álljunk melléjük, és mondjuk: Fiam, testvérem, barátom, embertársam, oly nagy

a világ és benne egy ember oly kicsi. S ha szíved valamikor melegségre vágyik, mi itthon hiába szeretünk, sírunk és imádkozunk érted, mert az el nem ér hozzád! Mondjuk ezt: szükséges a többet-látás, a tapasztalás, hogy megismerd más népek és más földek életrendszerét, s ha teheted, menj, járd meg magad, de ide a forráshoz mindig visszatérj! Mondjuk el a tapasztalatot, hogy mi is elmegyünk látogatóba, üdülni, tanulmányútra, s bár jól telik, felfrissít az új, mégis egy időn túl vágyakozunk haza. Hív az otthoni gond, munka, hivatás, mert az otthon gondja a mi gondunk, és érte felelősséget hordozunk. Mondjuk el, hogy itthon is számtalan érték, lehetőség, a megelégedés és érvényesülés útja vár, csak meg kell látni s ki kell aknázni azt! Mondjuk el Jézus gyönyörű felismerését, hogy Istenországa, a boldogság világa nem a távolban, hanem mibennünk van.

Istenországának gondolatcsírája már a primitív vallásokban jelentkezett. Ez a földi világ mindig tele volt küzdelmekkel, szenvedésekkel, és az ember ezért kárpótlást keresett. Az ember szemében Isten volt a legfőbb jó, és ezért az Ő személyével kapcsolta össze azt a boldog világot, amelyik kárpótolhat a földi nyomorúságokért. Ezt a világot különbözőképpen nevezték: az indián örök vadászmezőnek hívta, ahol hemzseg a vad és könnyű életet biztosít az embernek. — A mohamedán paradicsom szóval illette, ahol örökös a jólét, a zene, az élvezet. — A buddhista Nirvánának jelöli, ahol megszűnik minden földi érzés, és nincs más, mint a teljes nyugalom. Jézus korát is foglalkoztatta Istenországának gondolata. Számtalan elmélet született, amelyek megmagyarázták, hogy hol és milyen formában kell keresni azt. Ilyen magyarázatért fordultak Jézushoz a farizeusok. Megkérdezték: Mester, hol van az Istenországa? Annyi ellentétes véleményt hallottunk, mondd meg tehát, hogy hol van és milyen az!

Jézus így válaszolt: Istenországa hozzátok a legközelebb, tibennetek van. Nem egy körülhatárolható földdarab, hanem olyan állapot, amikor Isten akarata szerint történik minden embernek a cselekedete. Isten testvéreknek teremtett, azt akarja, hogy mindenki boldog, megelégedett, jóllakott és mosolygós legyen. Azt akarja, hogy önzetlenség, egyenlőség, szeretet és békesség jellemezze életünket, és amikor önmagunkban megteremtettük ezek feltételeit, akkor már megtettük a komoly lépést Istenországa felé.

Ez alkalommal nem céloz Istenországának részletesebb megvilágítása. Csupán azt szeretném aláhúzni, hogy a boldog világnak feltételét minden ember önmagában hordja! Hát ha ez így van, akkor a megvalósítás szempontjából mégis miért vagyok egy bizonyos helyhez kötve? Ha magamban van a boldog világnak feltétele, akkor miért nem lehetek Ázsiában, Afrikában, Amerikában is olyan boldog, megelégedett, kibékült, mint ahogy itthon lehetek?

Boldogabb világom megteremtésének feltételeit önmagamban hordom, és e földön kívül mégsem érem azt el, mert boldogságom a közösem boldogságának függvénye, amelyből eredtem. Mit ér máshol az út, ha rajta testvéremmel nem találkozom? Mit ér az esetleges díszes otthon, ha két kulcsra kell zárnom, mert aki hozzám jöhet, az csak idegen? Mit ér, ha ezreket keresek, ha tudományom a csillagokig ér, ha abból szülőföldem, népem, hazám nem részesedhet? Én ebből a népből eredtem, ennek a földnek a kenyerét ettem, szellemi és lelki kincsein

nevelkedtem, tehát adós vagyok, s ha életemmel nem szolgálom, akkor még a sirban sem lesz megnyugvásom, mert ott is adós maradok.

„Magánosan hajlong
a fa az ablak előtt.
Nyögeti a szél. Ha
meg a szél eláll, hó ne-
hezedik lombtalan ágaira.
— Ha legalább együtt
lehetnék a társakkal.
Ha erdő lehetnék. Még
a tél is könnyebb volna.

Sóhajt a fa és sóváran
néz be az ablakon.
Bent a család. Együtt
a jó melegben.
Zúghat a szél, vágthat
a hó.
— De jó lehet embernek lenni.
Együtt lenni.
Családban lenni a legjobb.
A legeslegjobb a világon!“

(Kányádi Sándor: Nem élsz egyedül)

A mi nagy családunk itt létezik! Ne tévesszen, ne kápráztasson el hát a messzeség! Bennünk van Istenországa, a boldog, fejlődő, békés élet magja. Ide vessük, az itteni rög alá, s Balázs Ferencként várjuk és ápoljuk növekedését.

Erre serkentsük önmagunkat, környezetünket és a reánk bizott lelkeket! Ámen.

JAKAB DÉNES

A FÖLDNEK PORÁBÓL

1Móz 2, 7

A Bibliát olvasó ember annak első lapjain mindjárt a teremtés-történettel találja szemben magát.

Ez az a történet, amely keletkezésében is a legrégebb a bibliai részek között. Az úgynevezett Jahvista forrás ősterméke és közel háromezer éves.

Ez az a leírás, amely a legelőbb kételyt támaszt az egyszerű biblia-olvasó emberben, ezért van az, hogy a legtöbb támadás is érte a Bibliát kritikai szemmel olvasók részéről.

Mindezen körülményeket figyelembe véve, nekünk szembe kell nézünk ezzel.

A szabadelvű kereszténység, melynek táborába mi tartozunk, a Biblia könyveit az építő szellemű kritika szemüvegével olvassa. Akik így olvasták a Bibliát, azok már régóta felfedezték, hogy két egymástól jól elkülöníthető rész van a Biblia Ó- és Újszövetségében egyaránt.

Az egyik az isteni, a másik az emberi rész. Az isteni rész örökérvényű igazságokat tartalmaz, az emberi pedig magán hordozza az adott kor kulturális színvonalát és az emberi természet korlátainak sok-sok jegyét.

Az egyszerű bibliaolvasó ember is látja, hogy mindjárt a Biblia első lapjain két teremtéstörténet van. A felolvasott rész sorrendben a második, de időrendben a régebbi.

Ahogy így áll előttünk, feltűnően csak az ember, a háromezer év előtti ember keze nyoma látszik, az isteni rész mintha el lenne takarva benne. Pedig ebben a részben is benne van az örökkévaló isteni kinyilatkoztatás, csak meg kell látnunk.

Jöjjetek hát, keressük meg.

Maga a gondolat gyarló, mely az embert a maga keletkezésében úgy képzei el, mint agyagból gyúrt játékszert, de éppen olyan egyszerű és éppen olyan dicső benne és éppen olyan isteni az a gondolat, amely az ember életét a maga keletkezésében a földdel, az „anyafölddel“ hozza kapcsolatba.

Az ősi történetben látjuk, hogy az ember két részből áll: testből és lélekből. A test porból, a lélek közvetlenül Istentől származik. Ádám, ahogy az eredeti szöveg sugallja — adamach — földből való.

Ez a leírás csak egy a sok teremtéelmélet között, melyet az önmagára eszmélő ember a gondolkodás hajnalától a XX. század modern elméleteig megalkotott. A sokféle elmélet mindenike, ahogy ismerjük azokat, az ember eredetét ide vezeti vissza, ide, ahová az ősi izraelita földművelő ember vezette.

Nem véletlenül állítják a Bibliát közelebbről vizsgáló szaktudósok azt, hogy a földműves ember volt e rész rögzítője. „A föld fiához közelebb az Isten.“ Hát próbáld meg eltagadni, hogy az embernek, az emberi életnek semmi köze nem volt és nincs és nem is lesz a földdel. Próbálja meg akárki eltagadni, hogy az emberi élet a maga keletkezésében, fennmaradásában és jövőjében minden kapcsolatot nélkülözhet a földdel. Ez teljesen lehetetlen, mert napnál fényesebb az igazság, hogy az ember élete szorosan a földhöz van kapcsolva; keletkezésében, fennmaradásában egyaránt.

A földet nem lehet kihagyni a számításból, mert ez az alap, mert ez a tényező az élet feltétele, az élet bölcsője. Földből fakad a forrás, mely megnedvesíti azt, mely szomjúságunkat oltja, mely tisztaságunkat, egészségünket szolgálja. Földből nő a búza, a kenyér magva, a föld adja eddelét minden élőlénynek.

A föld csodálatos őserő. A föld volt és a föld lesz az ember örök hazája, melyen legbiztosabban megállhatunk. Találhatunk ki bármilyen tápszereket és gyógyszereket, de az ember örök táplálója és ápolója a föld lesz, az anyaföld, mely, míg élünk, mindig kínálja magát, s ha meghalunk, takaróként ránk borul.

A földnek porából van testünk, de a lélek közvetlenül Istentől származik belénk. Isten a teremtő. A teremtmény pedig azzal a képességgel van megáldva, hogy hasonló legyen hozzá, hogy minél jobban megközeleltse a teremtőt. „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“ — hangzik felénk Jézus tanítása, és határozottan mutatja a célt az isteni tökéletesség irányába. Ebben a vonatkozásban pedig világosan rajzolódik ki előttünk a közvetlen feladat: a teremtő Istenhez hasonlóan, nekünk is a teremtés, az alkotás szolgálatába kell állnunk. Isten minket is teremtésre szólít naponként. Jézus jár ebben is előttünk, ki Istenhez legközelebb került: „Az én Atyám mindez ideig munkálkodik, én is munkálkodom“ (Jn 5, 17). Eszerint a teremtés nem

befejezett tény, a teremtés most is folyik, Isten szüntelen munkálkodik és Jézus is. Nekünk is munkálkodnunk kell. Kinek-kinek a maga helyén alkotóvá kell válnia, s az alkotásban nincs megállás. A föld nemcsak életforrás, de az az áldott terület, amely alkalmat kínál nekünk a teremtésre.

Elsőrendű hivatásunk a föld megművelése, hogy az egyre sokasodó emberiség minden egyes tagja találja meg életlehetőségét a földön, hogy ne legyenek éhezők, kik esténként üres gyomorral hajtják fejüket álmra. De az embernek feladata az is, hogy tegye a földet minden testvére otthonává. Teremtő munkájával alkosson napra néző hajlékokat, hogy megoldódjék az egyre nagyobb világgondot okozó lakáskérdés. Mindehhez szükséges, hogy meg tudja teremteni a békességet, mely feltétele a teremtő munkának. A békesség megteremtésének érdekében imádkozzunk és dolgozzunk mi hívő emberek, kiket Isten gyermekeivé és munkatársáivá fogadott. Ámen.

Dr. Kovács Lajos püspök újévi köszöntése

Szép egyházi szokásunknak megfelelően, január 1-én közvetlenül az újévi istentisztelet után, számos egyházközségi tag, lelkészek, az egyházkör képviselői, az egyházi központ tisztviselői és a Protestáns Teológiai Intézet unitárius tanárai köszöntötték az egyház főpásztorát. Az üdvözlést mondó dr. Erdő János főjegyző emlékezetbe idézte az elmúlt év fontosabb egyházi eseményeit, vázolta tennivalóinkat az Isten- és emberszolgálat terén, majd pedig az egyházi közösség nevében Istentől áldott, boldog újévet kívánt dr. Kovács Lajos püspöknek. Főpásztorunk válaszában köszönetet mondott Istennek gondviselő jóságáért, és segítségét kérte szolgálatunk eredményes végzéséhez az előttünk álló új esztendőben. Egyben kifejezést adott meggyőződésének, hogy a jelenlevők mellett lélekben itt van az egyház valamennyi tagja, és ezáltal újév napja az unitárius összetartás és testvéri szeretet jelképévé magasztosul.

Tiszteletbeli doktoravatás a Protestáns Teológiai Intézetben

Január 21-én nagy jelentőségű esemény színhelye volt a Teológiai Intézet; tiszteletbeli doktorrá avatta a következő külföldi protestáns egyházi személyiségeket: Jean Jaques von Allman ref. teológiai tanár (Svájc), Csete K. István ref. püspök (Jugoszlávia), Hans Helmut Esser moderátor (NSZK), Gyenge Imre ref. szuperintendens (Ausztria), Donald Szánthó Harrington unitárius lelkész (USA), Káldy Zoltán evang. püspök (Magyar Népköztársaság), Georg Kretschmar evang. teológiai tanár (NSZK).

Az ünnepségeken részt vettek a Vallásügyi Hivatal részéről Gheorghe Nenciu alelnök, Iulian Sorin igazgató és Horea Țepeș Hoinărescu területi főinspektor. Ott voltak hazánk protestáns egyházainak püspökei: dr. Kovács Lajos, D. Papp László nagyváradi ref., D. Nagy Gyula kolozsvár-napocai ref., D. Klein Albert nagyszebeni szász evang. és Szedressy Pál kolozsvár-napocai evang. püspök, a Román Ortodox Egyház magasrangú delegációval vett részt az ünnepségen, közöttük D. dr. Nicolae Mladin szebeni mitropolita, D. Teofil Herineanu kolozsvári érsek, Nicolae Coman nagyváradi, Emilian Birdaș gyulafehérvári, Visarion Aștileanu aradi püspök és mások. Elküldte képviselőjét a katolikus egyház is dr. Nemeček József személyében. Jelen voltak a Babeș—Bolyai egyetem képviselőiben dr. I. Vlad rektor, a Békevédelmi Bizottság részéről dr. V. Cîmpianu elnök és a megyei Néptanáctól A. Vasilescu főtítkár.

Az ünnepséget dr. Binder Herman prorektor szószéki szolgálata után dr. Rapp Károly rektor nyitotta meg. Az ünnepélyes promotio során a díszdoktorjelöltek tudományos munkásságát az intézet tanárai ismertették. Az oklevelek átvétele után az új díszdoktorok nevében H. H. Esser, Káldy Zoltán és Donald Sz. Harrington mondtak köszönő szavakat.

Az ünnepséget és az új díszdoktorokat meleg szavakkal köszöntötték D. Papp László, dr. Klein Albert és dr. Kovács Lajos. Főpásztorunk beszédében többek között ezeket mondotta:

„A romániai unitárius egyház vezetőségének javaslata alapján nyújtotta át a mai ünnepnapon az Egységes Protestáns Teológiai Intézet Tudományos Tanácsa hat más kiemelkedő egyházi személyiség mellett dr. Donald Szánthó Harringtonnak, a New York-i Community Church vezető lelkészének a „doctor honoris causa” akadémiai kitüntetését.

Egyházunknak az amerikai unitárius egyházzal való kapcsolata mintegy másfél évszázadra nyúlik vissza. A két egyház közti kapcsolat azért tudott az idők folyamán olyan bensőségesé és termékennyé válni, mert mindkettőt a szüntelen lelki, szellemi és anyagi haladásban, az állandó fejlődésben való feltétlen hit, a társadalmi igazságosság fokozatos érvényesüléseért, a szó igazi értelmében vett emberi méltóság diadalra jutásáért való következetes, lángoló küzdelem jellemezte a múltban és jellemzi ma is. Mindkettőnek kiindulópontja volt az Istenben, a gondviselő Atyában való diadalmas hit és bizalom, de központi érdeklődésével mindig az ember felé fordult. Ezért vetek az amerikai unitáriusok történelmük egész folyamán mind a mai napig a rabszolgaság megszüntetéséért folyó nehéz, szívós harcban, a nők egyenjogúsításáért vívott nemes küzdelemben, a néger kisebbség jogainak a kiharcolásában és minden haladó szellemű társadalmi megmozdulásban számarányukat messze felülmúló mértékben részt. Ezt a nagyszerű, bátor, tiszteletreméltó evangéliumi szellemet képviseli dr. Donald Szánthó Harrington testvérünk is, aki lángoló hitével, az amerikai unitárius egyházi életet újjáteremteni óhajtó, széles kiterjedésű szószéki szolgálataival és irodalmi tevékenységével, a nem-keresztény világvallások egyetemes értékei közkinccsé tételéért folytatott tiszteletreméltó munkásságával, országunk és egyházunk mai életének, célkitűzéseinek és eredményeinek gyülekezete tagjaival a valóságnak megfelelő módon való rendszeres ismertetésével, az amerikai és romániai unitárius testvéreink hittestvéri kapcsolatai építésében kifejtett buzgólkodásával, és ugyanakkor a jobb, becsületesebb, igazságosabb közösségi élet szolgálatában álló öntudatos társadalmi szemléletével és fáradhatatlan gyakorlati tevékenységével jézustanítványi lelkületéről egész eddigi életével áldott tanúbizonyságot tett.“

Végül a Vallásügyi Hivatal köszöntését Gheorghe Nenciu alelnök tolmácsolta. Az egymás jobb megértésének szép eseményeként üdvözölte az ünnepséget. Az egyháznak fontos szolgálata van ma a társadalomban — mondotta az alelnök. Ilyenek az etikai feladatok, az emberiség művelődése stb. Ökumenikus valóságban élünk, nemcsak nemzetközi szinten, hanem országunkban is. Ebben az országrészben, Erdélyben, egyházi pluralizmusban élünk, amelynek jellemző vonása a román hazához való hűség, vallási különbözőségek között. Az ökumenizmushoz társul a demokratikus és humanista szemlélet; ez az ökumenizmus jellemző az ortodox egyház s a többi egyházak egymással folytatott dialógusára is, amelynek nemcsak szép hagyománya van országunkban, hanem kiemelkedő eredményei is.

Az ünnepséghez csatlakozott másnap az új díszdoktorok, tanárok és az egyházak jelenvolt képviselői számára rendezett teológiai megbeszélés, melynek témája „Az egyházak közössége” volt.

Az Unitárius Világszövetség (IARF) 1. sz. teológiai bizottságának berni ülése

A bizottság, az IARF svájci tagcsoportjának meghívására, f. évi ülését Bernben tartotta jan. 21—24. napjain. Az ülésen a következő tagok vettek részt: dr. Andreas Rössler lelkész, bizottsági elnök (NSZK), Anne McClelland lelkész (Anglia), James McClelland lelkész, a Dr. Williams Alapítvány titkára (Anglia).

Reinoud Oort lelkész (Hollandia), Renate Albrecht tanárnő (NSZK), dr. Bernard Reymond lelkész-tanár (Svájc), dr. Albert Wolf tanár (Bern) és dr. Erdő János tanár. A bizottság munkálataiban rész vett Diether Gehrmann, az IARF főtítkára is.

A bizottság tárgyalta az IARF 1978. évi oxford-i kongresszusa főtémáját — *The limits of toleration today — A türelem határai napjainkban —* és kidolgozta annak teológiai jelentését s irányelveit.

Január 21—24. napjain tartotta ülését ugyancsak Bernben az IARF 2. sz. bizottsága is. Targysorozatán az 1978. évi kongresszus témája szerepelt.

Az Unitárius Világszövetség (IARF) Végrehajtó Bizottságának ülése

Az IARF Végrehajtó Bizottsága, dr. Kovács Lajos elnöklété alatt, febr. 14—16. napjain tartotta ülését a Majnamenti Frankfurtban. A gyűlésen megtárgyalták: Diether Gehrmann főtítkár jelentését, a f. évre tervezett IARF regionális teológiai konferenciák ügyét, a szervezet múlt évi számadásait és a jelen évi költségvetéssel kapcsolatos tennivalókat, valamint az 1978-ban Oxfordban tartandó kongresszus szervezési kérdéseit.

Számunkra megtiszteltetés, de ugyanakkor komoly feladatot is jelent, hogy az egyik regionális teológiai konferenciát éppen Kolozsvár-Napocán kívánják megrendezni, júl. 21—23. napjain. A konferencia iránt a tagegyházak soraiban igen nagy az érdeklődés.

Dr. Kovács Lajos püspök-elnök febr. 12—13-án részt vett a nyugatnémet unitárius és szabadelvű gyülekezetek Offenbachban tartott IARF regionális gyűlésén, ott előadást tartott az Unitárius Világszövetség célkitűzéseiről és a mi egyházunk mai életéről. Február 13-án, a nemzetközi vasárnapon, istentiszteletet tartott a karlsruhei unitárius egyházközség templomában.

A Végrehajtó Bizottság gyűlése után dr. Kovács Lajos elnöki minőségében meglátogatta a dühreni szabadelvű keresztény egyházközséget.

Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben az 1976—77. tanév I. félévi vizsgákat jan. 4.—febr. 2. közötti időben tartották meg. A vizsgák bizonyoságot tesznek arról, hogy a lelkészi hivatásra készülő hallgatók milyen komolyan vették jelenlegi legfontosabb feladataikat, a tanulást, az önképzést. A számadás általában kielégítőnek bizonyult, hallgatóink, egy kivételével, eleget tettek vizsgái kötelezettségüknek.

A vizsgák befejezése után, febr. 3—4-én voltak a Teológiai Intézetben a csendesnapon előadások, amelyeknek célja elmélyíteni hallgatóink hivatástudatát és segítséget adni a lelkészi pályára való felkészülésben. Ez alkalommal bibliamagyarázatot és előadást a következő lelkészek tartottak: Májay Endre: „A Biblia a teológiai hallgató életében”; Jakab Dénes: „Hogyan alakítsa ki a teológiai hallgató unitárius hit- és életfelfogását?”; Keresztes Sándor: „Miképpen használja fel a teológiai hallgató szabad idejét?” Az intézet összes hallgatóinak közös előadást tartott Kovács László evang. lelkész-főjegyző „A teológiai hallgató és a légáció” címen.

Személyi változások

Nyugalomba vonult 1976. dec. 31-gyel, negyvennégy évi szolgálat után, *Lőrinczi Gergely dészfalvi lelkész*. 1907. febr. 4-én született Szentábrahámon. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte az 1927—1931. években. 1932-től 1936-ig Székelykeresztúron szolgált segédlelkészi minőségben; 1935-től 1949-ig Küsküllőszéplakon és 1949-től Dészfalván működött mint rendes lelkész. Mindvégig hűséges szolgálója volt a gondjaira bízott gyülekezeteknek és egyháznak. Isten áldása legyen életén.

UNESCO-évfordulók

Az UNESCO közzétette az 1977—78-as évfordulós javaslatainak naptárát. A világviszonylatban megünneplendő történelmi és művelődési évfordulók között ott szerepel többek között Románia függetlenségének centenáriuma, a Femeia románă c. újság megjelenésének 100. évfordulója, továbbá Dinicu Golescu, Emil Girleanu, Ion Păun-Pincio, Elena Faragó, Costache Conachi, Sextil Pușcariu, Tiberiu Brediceanu, Francisc Sirató emlékének felidézése. A javaslatok között szerepel még az Ady-centenárium, továbbá a Spinoza- a Rubens-, a Voltaire-, a Rousseau-, a Brunelleschi-, a Linné-, a Thomas Morus-évforduló is.

IARF új státusa az ENSZ keretében

Örömmel értesültünk az ENSZ febr. 11-i sajtótájékoztatójából — United Nations Press Release —, hogy az IARF-nek az Egyesült Nemzetek Gazdasági és Társadalmi Tanácsánál (ECOSOC) eddig élvezett III. fokú konzultatív státusát másodfokúra emelték. Ez a legmagasabb, melyre az IARF jogosult, tekintetbe véve a szervezet nagyságát és földrajzi kiterjedését.

Az IARF új státusa lehetővé teszi, hogy az eddiginél hatékonyabb szerepet töltsön be az ENSZ tanácsainál, írott megállapításokat és javaslatokat terjesszen a Gazdasági és Társadalmi Tanács, valamint ennek alárendelt testületek elé.

A lambarénéi kórház bővítése

Albert Schweitzer halálának 11. évfordulóján 30 ágyas új kórházi épületet avattak fel Lambarénében. Az épületre azért volt szükség, mert a régi, melyet 50 évvel ezelőtt Schweitzer épített, már nem felelt meg a követelményeknek. A kórház jelenlegi vezetője a svájci származású Andreas Steiner sebész.

Elhunyt Rudolf Bultmann

1976. júl. 30-án, életének 92. évében elhunyt Rudolf Bultmann, századunk egyik legismertebb és legvitatottabb protestáns teológusa, a marburgi egyetem volt újszövetségi professzora. Bultmann teológiai munkásságát jellemzi a formatörténeti kutatás, a mitológiátlanítás és az evangéliumnak az egzisztencialista filozófia fogalmaival való értelmezése. Nagy hatása volt a protestáns teológiára és részben még van ma is. Ha válaszait nem is lehet mindig elfogadni, kérdéseit se lehet megkerülni.

HALLOTTAINK

Pap Ferenc ny. lelkész 86 éves korában, 1976. dec. 31-én elhunyt. Kobátfalván született 1891. dec. 12-én. A Teológiai Akadémiát az 1912—1916 években végezte el. Lelkészi szolgálata 55 évre terjedt ki, ebből 22 évet a kedei, 33 évet pedig a homoródszentpéteri egyházközségben töltött. 1972. ápr. 30-án vonult nyugalomba. 1977. jan. 2-án temették el a kobátfalvi temetőbe.

Biró István ny. lelkész 83 éves korában, jan. 17-én meghalt. Aranyosrákoson született 1894. aug. 9-én. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián

végezte az 1911—1915. években. Lelkészi működését a kálnoki egyházközségben kezdte 1917-ben, ahol tíz évet töltött, ezután a bágyoni gyülekezetet szolgálta 31 éven át. 1958. jún. 30-án vonult nyugalomba. Az aranyosrákosi temetőbe helyezték örök pihenőre jan. 19-én.

Pihenésük legyen csendes, emlékük áldott!

— — —

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja 1977. évben belföldön és a szocialista országokban évi 70 lej, amelyet belföldön a lelkeszi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

A magyarországi olvasók a Postai Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztályánál — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. a. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137 — Telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3, címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 150 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137 — Telex: 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3 címre fizetendő.

KÖNYVSZEMLE

Cseke Péter: *Viznyugattól vizkeletig*. Riportok. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 1976. 149 l.

A *Forrás* sorozatban jelent meg e könyvecske, mely 50×80/16 alakban alig 150 oldalon tíz riportot foglal magába, és nagy általánosságban felöleli a jellegesebb tájegységeket a romániai magyar kultúra területén. Kulturális értékeket összegez.

A könyv címe *Kisgyörgy Zoltán: A homoródalmási Orbán Balázs barlang* című írása nyomán fogalmazódott meg.

Az eszménységhez valamilyen oldalról közelkerült falu népe mutatkozik be az író tolla által nekünk. Az író tollát pedig minden tekintetben a nép iránti szeretet vezeti, s az eszménység megközelítésének öröme hatja át, amikor egy-egy ténytet fedez fel, a falu kulturális felemelkedésének kézzelfogható, szemmel látható tényét.

Megismerteti velünk a falu felemelkedésében főszerepet vállaló, magas színvonalat képviselő értelmiségi néhány szimpatikus képviselőjét.

Tanárok, kultúrigazgatók, karvezetők között örömmel találkozunk e könyvben az unitárius egyházban jól ismert és nagyrabecsült unitárius lelkésszel, Lőrinczi Lászlóval.

Balázs Ferenc útitársa Lőrinczi László, egy Balázs Ferenc típusú ember. S amikor ezt olvasom, önkéntelenül mondom ki, hogy milyen jó lenne, ha tőle is olvashatnánk egy újabb *A rög alattot*, mely valahogy úgy kezdődne, ahogy e könyvben is írja a riportban az író: „Tizennyolc évesen kerültem ki a frontra, s megrendülten tértem haza: az emberrel valami nagy baj történt.“ Aztán egy másik fejezet így: „En a növényben és az állatban nem a hasznot nézem, hanem azt, hogy nevelhető, tökéletesíthető, akárcsak az ember.“

Aztán olvashatnánk ebben a rög alattban a múlt, Balázs Ferencet megelőző, de neki is és Lőrinczi Lászlónak is némiképp példát mutató unitárius lelkészekről, tanítókról, olyanformán, ahogy e könyv 55. oldalán olvashatunk: „Magam a siménfalvi Szász Ferencre, a firtosváraaljai József Jánosra, az énlaki Nagy Ferencre és a szentábrahámi Tóth Vilmosra gondoltam.“

A könyvben szereplő többi riporthősök mindenike más és más oldalon szolgálja a népet. Van azonban mindeniknél egy közös vonás: a hivatásuk megélésében a maximumot adják, s így válnak közösségük *áldottá tevőivé*. Balázs Ferenc hitfelfogásában ez a fogalom a legszentebb: „Szeretném ezt a kifejezést százezerszer leírni: Csak az jogosult, ami az életet áldottá teszi.“

„*Ráduly Jánossal megáldott Kibéd*“, ez a könyv utolsó cikkének a címe. De ilyen értelemben, érezzük, hogy van Vass Györggyel megáldott Zselyk, Major Miklóssal megáldott Szilágynagyfalú, Lőrinczi Lászlóval megáldott Úrmös, Horváth Istvánnal megáldott Magyarózd, Fazekas Józseffel megáldott Nagyzerind és így tovább beszélhetünk mindazokról, akik tiszteletet és becsületet tudnak kivívni maguknak a szellemi parlagtörésben.

A könyv illő tisztelettel emeli ki azokat, „akik megküzdöttek a szellemi elbátortalanodással s a falusi élet körülményei közepette is megtalálták azt az utat-módot, ahogyan a legtöbbet tehettek a nép szellemi felemelése érdekében.“

„Valamiképpen — mondja az író — erkölcsi elégtételt kellene szolgáltatnunk nekik azért, mert közhasznú szellemi értékeket termelnek olyan körülmények között, ahol ehhez sok kitartásra, önbizalomra, fegyelemre van szükségük“ (29. l.).

A továbbiakban örömmel olvassuk, ahogy a vargyasi Daniel kastélyról, aztán a vargyasi fafaragó népművészekről: id. Sütő Béláról és ifj. Máthé Ferencről ír, kiknek munkái ma már több unitárius templomot díszítenek.

Figyelemre méltó az a tudósítás is, hogy a nyárárdmenti kórustalálkozón, Harasztkeréken együtt énekeltek több mint ötszázötvenen a Szent-iványi Mihály által szerzett *Bekecs alatt Nyárád tere* kezdetű dalt.

Feljegyezi, hogy Szász Dénesné jobbágyfalvi tiszteletesasszony szalmaszötteiből kiállítást rendeztek, és munkái a zerindi képtárban is jelen vannak.

E könyvet azért kell az unitárius lelkésznek ismernie és használnia, mert hitet, kitartást, kedvet, gondolatot ad a hivatáshoz, mert utat mutat az eszményi falu, a magasabb színvonal felé, és megbecsüléssel szól a falusi értelmiség munkájáról.

Látszik, hogy a könyvecske szerzője a homorórdmenti Recsenyédre nőtt fel és itt formálódott ki benne ez az egészséges életszemlélet, ami dicséretére válik nemcsak az írónak, hanem annak a közösségnek is, melyből felemelkedett.

Külön érdeme az írónak, hogy Balázs Ferenc Lőrinczi Lászlóhoz írott leveleiből közöl értékes, közhasznú részleteket.

Jakab Dénes

Grigorescu, Ioan: A szennyezett Éden. Fordította Szávai Géza. Kriterion könyvkiadó, Bukarest. 1976. 286 l.

A „ma“ emberéhez intézett könyv, mely átlépi az egyéni, közösségi, nemzeti határokat, és az egész emberiséghez szól. Tárnya a szennyeződés, természeti és erkölcsi vonatkozásban.

Szennyeződés új értelmezésben megjelent szó a szótárakban, vészjósló, komor hangzású, mint „megannyi más fogalma az új világnak, de amely magában hordja a halál rémét, a természetgyilkolás átkos jelét, egy általános, szüntelen riadó jaját, egy elrettentő figyelmeztetés kegyetlenségét“.

A szerző tíz részben fejtegeti, hogy a „demográfiai robbanás, a rohamos iparosítás, a belsőégésű motorral működő gépkocsik általános elterjedése, a túlzásba vitt urbanizálás, az erdők, állatfajok meg gondolatlan kiirtása, a víz és levegő egyensúlyának a megzavarása, a föld sivataggá tétele, tengerek és óceánok mérgezése, az atmoszféra ártalmas gázokkal való túlterhelése“, a kábító szer, a pornográfia terjedése, az energiatartalékok ésszerűtlen kiaknázása és pazarlása fenyegető veszélyt állított a „ma“ embere elé. S mivel „távolságtól, kultúr szinttől, nyelvtől, életfelfogástól és vallási, politikai hovatartozástól függetlenül mindenkit egyaránt

fenyeget a veszély...". komoly és megoldásra váró feladatokat követel az emberiség nagyra nőtt családjától.

Az első három részben a föld, a levegő és a víz szennyeződésével foglalkozik; konkrét tényekkel igazolja, hogy a Föld, amely volt és marad életünk bölcsője, „beteg“.

A negyedik részben a szerző reámutat, hogy „akkor éri az első csapás a természetet, amikor a népek lelkét megnyomorítják” — a kötelező civilizáció, a bikini korallsziget lakóinak tragédiája, az elefántcsontparti „értelmes vadak” mohósága példázta ezt az állítást.

A ötödik és hatodik részben kicsendül a méltatlanság, hogy a polipszerű gépkocsitak, a gögös aszfaltszalagok, a hatalmas irányváltoztatók pókhálói, a gépkocsik túlkölésai a vadállatokat „koncentrációs táborokba kényszerítették a szabadulás reménye nélkül”. Az üzemanyaghiány, a pazarlás, a műértékek pusztulása, a zsúfoltság okozta „lelki betegségek”, magány, elidegenedés, bűnözés stb. érveinek a megszólaltatása a könyv szerzőjének szenvedélyes hangú figyelmeztetése és felhívása.

A kábítószer-robbanás kérdését tárgyalja a szerző a hetedik részben. Három kérdésre kapunk feleletet: — Miért fogyasztják a kábítószeret? Mert „az anyagi bőség nem elégíti ki a szellemet, és a konkrét elérhető célok hiányában, melyek az ember lelki egyensúlyának ígéretet nyújthatnának, a semmibe menekülnek, a promiszkuitásban keresik a boldogságot, a szennyben az igazságot... élettelenységben az életerőt, a szerelemnélküliségben a szerelmet, rémképekben a szépet, értelmetlenségben az értelmet“.

— Honnan indul ez az üzlet, a méreg pokoli körforgása? Onnan, „ahol kegyetlenül nehéz az élet, ahol senki sem vágyik mesterséges paradicsomra, csak kenyérre! A máktejet gyűjtő szennyes hordóktól, a felsebzett talpak, elkínzott lábak taposta földtől, ahol százezer család éhezik, míg az óceánon túl jólétben tobzódó, hús milliós mérgezett, beteg elméjű ember tévelyeg.“

— Hová vezet? A halálba.

A nyolcadik rész a megvásárolható szerelem üzletének, a szexuális-robbanásnak a kontraverzuma. Mert „az emberiségnek nemcsak tiszta levegőre és vízre van szüksége, hanem az embervoltához méltó lelki-szellemi táplálékra is.“

Az „energia-óceán“ fejezete a kilencedik rész. A szerző figyelmeztet, „ne pazaroljuk a föld zsírját, mert fogyatkozásával a kenyereinken kent zsír is apad“.

A tizedik rész a jövő megszólaltatása. Ez a hang optimista és bizakodó, különösen hazánkra nézve. Az ember felismerte „nagy ellenfelét“, és tudatára ébredt feladatának. Ezért „rendbe kell szednünk ezt a közös otthont, amelynek lakói nagyon megsokasodtak, meg kell mosdatnunk folyóinkat, tavainkat, gondoznunk kell szántóföldjeinket, tisztitanunk a levegőt, melyet belélegzünk“. A jövő pedig csakis azoké lesz, akik már tegnap hozzákezdtek építéséhez.

Erdemes és kell olvasni ezt a könyvet.

Rezi Elek

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Anul 83

Nr. 1

1977

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Dr. Lajos Kovács	
Mesaj de an nou	3
„Arată-mi credința ta din faptele tale“	4
Răscoala din 1907 a țăranilor români	5
Dr. Lajos Kovács	
Raport episcopal la ședința Consistoriului Sinodal al Bisericii Unitariene din 4 decembrie 1976	7

STUDII

Dr. István Borbély	
Rugăciunea	16
László Lőrinczi	
Așa citim Biblia	23
Mózes Nyitrai	
Cum mă pregătesc la slujba mea de duminică?	25
Dr. István Molnár	
Restaurarea în anul 1976 a bisericii unitariene — monument istoric din Inlăceni	31

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Lajos Kovács	
Predică de hirotonire	40
Dr. Donald Szántho Harrington	
Cînd va veni Mesia?	44
László Székely	
Omul cu mina uscată	50
András Pataki	
Piinea vietii	53

Dezső Fekete	
Unde ești, Adam?	56
Sándor Keresztes	
Locul nostru	59
Dénes Jakab	
Dumnezeu a făcut pe om din țărîna pămîntului	61
VIATA BISERICESCA	64
ȘTIRI BISERICESTI	67
RECENZII	69

Colectivul de redacție — Editori

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori) și Ferenc Sebe.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R.S. România

Volume 83

1977

Number 1

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

New Year's message, L. Kovács	3
"Show me your faith by your works", L. Kovács	4
The revolt of the Romanian peasantry from 1907	5
The Bishop's annual report, presented before the Synod of the Unitarian Church, held on 4—5 December 1976, L. Kovács	7

STUDIES

The Prayer, I. Borbély	16
How to read the Bible? L. L'inczi	23
How do I prepare myself to my Sunday-service? M. Nyitrai	25
The restauration in 1976 of the Unitarian Church from Ęnlaka (In- lăceni), a historical monument, I. Molnár	31

SERMONS

Sermon of installation for young ministers, L. Kovács	40
When will the Messiah come? D. Sz. Harrington	44
The healing of the man with crippled hand, L. Székely	50
The bread of life, A. Pataki	53
Where are you, Adam? D. Fekete	56
Our place, S. Keresztes	59
From the dust of the earth, D. Jakab	61

CHURCH LIFE	64
-----------------------	----

NEWS	67
----------------	----

BOOK REVIEWS	69
------------------------	----

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9, R.S. România. Tel.: 146-09

Intreprinderea Poligrafică Cluj 3023/1977
Municipiul Cluj-Napoca

